MICHAEL WINTERHOFF

TIRONŲ mums nereikia

Vien auklėti negana. Išeitys

TYTO ALBA

MICHAEL WINTERHOFF

TIRONŲ mums nereikia

Vien auklėti negana. Išeitys

Iš vokiečių kalbos vertė
Gitana Dambrauskienė

VILNIUS 2012

UDK 159.922.7
Vi219

Michael WINTERHOFF
TYRANNEN MÜSSEN NICHT SEIN
Verlagsgruppe Random House GmbH,
München 2009

ISBN 978-9986-16-907-9

Turinys

1 SKYRIUS

2 SKYRIUS

3 SKYRIUS

4 SKYRIUS

5 SKYRIUS

6 SKYRIUS

7 SKYRIUS

8 SKYRIUS

1 SKYRIUS

Pora žodžių įžangai

Kai 2008 metų sausį pasirodė mano knyga „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais“, tikėjausi daug ko, bet ne to, kas manęs laukė artimiausius mėnesius. Daugelį metų brandinau ketinimą paskelbti savo tyrimų rezultatus, pateikti juos plačiajai visuomenei. Tačiau kiek užtruko, kol pajutau savo galimų skaitytojų nuotaikas, leidžiančias tikėtis, kad knyga bus sutikta su domesiu.

Labai kuklūs mano lūkesčiai buvo gerokai pranokti. Nesuskaičiuojami skaitytojų atsiliepimai ir didžiulė knygos paklausa parodė, kad pataikiau tiesiai į dešimtuką, kad mano teiginių tiesas daugelis žmonių yra patyrę savo kailiu. Žengęs iš kabineto, kuriame buvo subrandintos mano tezės, sulaukiau ne tik pritarimo, bet ir paskatinimo bei konstruktyvios kritikos. Šioje knygoje kai kuriuos iš šių dalykų aptarsiu ir naujomis reikšmingomis įžvalgomis papildysiu pirmosios knygos temas.

Norėčiau iš anksto pasakyti keletą svarbių pastabų, padėsiančių suprasti knygą. Visų pirma – mano studijos vieta tarp kitų leidinių. Knygai neretai buvo klijuojama „patarimų leidinio“, tiksliau – „auk-

lėjimo patarimų leidinio" etiketė ir buvo manoma, kad jos vieta visiems puikiai žinomame ir jau sausakimšame stalčiuje. Tai klaidinga nuomonė. Aš esu psichiatras ir nė neketinau rašyti patarimų knygos, įteikiančios žmonėms tariamai paprastas taisykles, kurių padedami jie galėtų tvarkyti savo (arba savo vaikų) gyvenimą. Gyvenimas yra pernelyg margas ir retai pasitaiko tiesus kelias tikslo link. Kaip žinome, visi keliai veda į Romą, o *ultima ratio* – geriausias augančių vaikų auklėjimo būdas – vis dar nerastas. Jo, mano manymu, ir negali būti.

Visų pirma vaikų iki šešerių metų vystymasis yra toks daugialypis, kad kokia nors viena auklėjimo metodika, sudėta į knygą, nieko neduotų. Tai nereiškia, kad nėra knygų, nagrinėjančių kūdikių ir mažų vaikų vystymąsi daugeliu įdomių aspektų. Tačiau neverta tikėtis vieno teisingų patarimų rinkinio. Apie vyresnius nei šešerių metų vaikus taip pat yra keletas labai gerų knygų, bet esama ir daug nereikalingos bei klaidinančios literatūros, kuriai dažniausiai būdinga tai, kad vaiko siela suprantama kaip mechanizmas ir siūloma vaikus auklėti pagal tam tikrų priemonių sąrašą.

Mano knyga, manau, prisidės prie visuomenei būtinos diskusijos apie vaikų ir jaunuolių tapsmą visaverčiais visuomenės nariais. Ne prisitaikėliais, be prieštaravimų paklūstančiais kitiems, o asmenybėmis, pajėgiančiomis suprasti, kad šalia gyvena kiti žmonės, turintys lygiateisius poreikius ir pažiūras. Dažnai skundžiamės šiandien vyraujančia mada lipti per galvas ir kraštutiniu individualizmu, tiksliau sakant – egoizmu, todėl svarbu parodyti, kaip auklėti žmogų, kad jis neužaugtų egoistas.

Sąvoka „egoistas" mane veda prie kito dalyko, apie kurį noriu pakalbėti. Ne vienam užkliuvo sąvoka „tironai", krintanti į akis knygos pavadinime ir kelissyk aptinkama tekste. Buvo sakoma, kad tironai – tai sąmoningai veikiantys siaubingi diktatoriai, kryptingai

siekiantys daryti įtaką kitų žmonių gyvenimui, todėl šios sąvokos esą jokiu būdu negalima taikyti vaikams, neva tai liudija vaikus niekinantį mąstymą.

Niekas man nėra taip svetima kaip toks požiūris. Kai nusprendžiau pasirinkti sąvoką „tironai", turėjau galvoje pirminę graikiško žodžio *tyrannos* reikšmę. Antikinėje Graikijoje ši sąvoka neaprėpė moralinio vertinimo, buvo vartojama politinei teisėtai valdžiai atskirti nuo neteisėtos. Kalbant apie vaikus, „tironai" reiškia ne ką kita, kaip galių apsikeitimą – vis dažnesnį reiškinį sutrikus suaugusiųjų ir vaikų santykiams.

Dabar sąvoka „tironai" apibrėžiamas sąmoningas negatyvus elgesys. Tačiau ši sąvoka netinka vaikams ir jaunuoliams, apie kuriuos aš kalbu. Jie dažniausiai veikia nesąmoningai, nes jų psichikos vystymasis pastebimai sutrikęs. Dėl to dažniausiai ir kyla tironišku laikomas elgesys. Sąvokos „tironas" vartojimas rodo suaugusiųjų bejėgiškumą susidūrus su ydingo vaikų vystymosi pasekmėmis.

Bejėgiškumas apima bendraujant su žmogumi, šiuo atveju – vaiku, savo elgesiu siekiančiu valdyti aplinkinius ir visiškai nereaguojančiu į kokius nors bandymus jį paveikti. Bejėgiškumo jausmas kyla pastebėjus, kad jauni suaugę žmonės nebegeba gerbti kitų.

Natūraliai nepagarbus pusantrų ar dvejų metų vaiko elgesys verčia suaugusįjį būti nuolatinės parengties būsenos, tačiau, žinoma, toks elgesys nėra suvokiamas kaip tironiškas, nes taip elgiasi mažas vaikas. Taip pat ir penkerių metų vaiko dėl jo elgesio nevadinčiau tironu, nors šis amžiaus tarpsnis labai svarbus psichikos vystymuisi. Tokiame amžiuje intensyviai formuojasi daugelis psichinių funkcijų, kurių stoką tenka diagnozuoti šiandieniams jaunuoliams. Nepagarbus, tarkim, penkiolikmečio elgesys ir vangstymasis veikia aplinkinius – tai jau gerokai arčiau tironijos, nes kiekvienas turi teisę tikėtis, kad toks beveik suaugęs žmogus pajėgus rodyti pagarbą kitiems,

bent minimaliai prisitaikyti prie visuomenės. Todėl mano pirmosios knygos pavadinime ir atsirado tokia formuluotė: „mūsų vaikai *virsta* tironais“. Šioje knygoje sakau: tironų mums nereikia, ir klausiu: ką privalome daryti, norėdami skatinti mažus vaikus vystytis taip, kad vėliau jiems nekiltų problemų ar netgi jie patys netaptų problema?

Šioje knygoje skiriu tiek daug dėmesio mažiems vaikams (tačiau pabrėžiu – ne naujagimiams!) todėl, kad vėlesnio tironiško jaunuolių elgesio priežastys glūdi ankstyvuosiuose gyvenimo tarpsniuose. Tik šalinant priežastis, o ne „gydant“ simptomus galima mėginti taisyti padėtį. Jei vaikas nuolat rodo nepagarbą, elgiasi įžūliai ir vangstosi, prasminga ieškoti tokio elgesio priežasčių, užuot ėmusis priemonių, tarsi ir padedančių suvaldyti įžūlumą, vangstymąsi, bet neturinčių ilgalaikio poveikio. Tokios priemonės ir negali jo turėti, nes jos taikomos neturint žinių apie vaikų psichikos raidą.

Santykių sutrikimą patiriantys vaikai išmoksta manipuliuoti suaugusiaisiais, nes jie neskiria „kito“ ir nesuvokia jo kaip savojo „aš“ apribojimo. Taigi vaikas manipuliuoja tikslingai, tačiau nesąmoningai ir nepamatuotai. Tai svarbus skirtumas, nes vaikų manipuliaciniai veiksmai nėra racionaliai valdomi, tai tėra išmokta reakcija į „kito“ elgesį. Todėl turime liautis laikę tuos vaikus ligoniais ar įkalbinėti jiems ligą. Jei jie sirgtų, jiems padėtų simptominis gydymas. Tačiau jis nepadeda, todėl kalbame ne apie ligą, o apie vystymosi sutrikimą.

Todėl manau, kad svarbiausia visuomenės užduotis – pripažinti mano aprašytas problemas visais už vaiko ugdymą atsakingais lygmenimis: tėvų, vaikų darželio ir mokyklos, jaunimo pagalbos ir visų pirma politiniu lygmeniu, kur priimami vaikų ir jaunuolių gyvenimo kryptį formuojantys sprendimai. Suvokus problemą, turėtų paaiškėti, kad reikia ne šalinti simptomus, o imtis juos sukėlusių priežasčių. Jos slypi klaidingose sampratose, kas yra vaikas, ir pasireiškia santykių sutrikimais, – taigi reikia skubiai keisti dabartinį suaugusiųjų

požiūrį į vaiką. Tik vaiką laikant vaiku galima brandinti vaikų ir jaunuolių stokojamas psichines funkcijas. Jei tai pavyks, esu įsitikinęs – ateityje matysime konstruktyviai ir pozityviai sugyventi gebančius suaugusiuosius.

Aš neturiu tikslo kurstyti sumaištį ar diskredituoti vaikus. Tikrai yra daug santykių sutrikimų nepatiriančių suaugusiųjų ir visai normaliai išsivysčiusių vaikų bei jaunuolių. Jie neturi jaustis kritikuojami, jei kartą kitą mano knygoje atpažins savo elgesį. Man svarbi bendroji elgsena, o ne pavieniai klaidingo ar teisingo elgesio atvejai. Kas tai supranta, dažniausiai jausis mano įžvalgų paskatintas ir toliau laikysis savo kelio. Tai patvirtino nemažai teigiamų atsiliepimų, kurių sulaukiau išėjus pirmajai knygai.

Palyginti su „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais“, šioje knygoje yra du svarbūs dalykai, išplėtojantys mano tezes ir turintys žadinti viltį. Aš pasakoju, kaip suaugusieji gali atpažinti, ar jų santykiai su vaiku nėra sutrikę, ir nurodau būdus, kaip rasti išeitį iš tokios padėties – kaip sutrikimus pašalinti. Labai greitai pamatysite, kad tai ne varnelių dėliojimas sąraše, bet ilgas sąmonėjimo procesas, kuris galiausiai pakeičia santykių sutrikimą patiriančio asmens elgesį.

Tai pirmas dalykas. Antrasis yra bendravimo sutrikimų, labai trukdančių sąmonėjimo ir sutrikimų šalinimo procesams, analizė. Pagrindinis klausimas toks: ką mes turime galvoje, kai kalbame apie vaiką? Ar visi galvojame apie tą patį, o gal kiekvienas, tariantis tą žodį, kalba apie visiškai skirtingą „objektą“?

Šioje knygoje vėl pateikiu daug konkrečių pavyzdžių, tačiau atsiliepimai po pirmosios knygos parodė, kad ne visiems skaitytojams, norintiems analizuoti savo elgesį, to pakako. Todėl manau esant tikslinga prie kai kurių kasdienio gyvenimo pavyzdžių išsamiai paaiškinti, kaip suaugusieji, skirtingai suprantantys, kas yra vaikas, toje pačioje situacijoje ima elgtis nevienodai. Aš kalbu apie įvykius, kuriuos kasdien

arba beveik kasdien namuose patiria kiekvienas, auginantis vaikus, ir dėl kurių daugelyje šeimų nuolat susidaro kritinė padėtis, o vaikų elgesys atrodo nebevaldomas. Knygoje aprašau keletą tokių atvejų.

Mano, kaip psichiatro, užduotis laikyti prieš žmones veidrodį, kuriame jie galėtų atpažinti savo elgesį, kad apie jį susimąstytų. Kaip ir pirmoji, ši knyga taip pat turėtų prisidėti prie to, kad vaikai augtų mylimi, vadovaujami savo atsakomybę suvokiančių suaugusiųjų, prisiimančių vaikų vedlio vaidmenį ir leidžiančių vaikams deramai bręsti. Vaikams kaip niekada reikia tokio vystymosi galimybės ir mūsų, suaugusiųjų, pareiga – patikrinti savo elgesį, ar jiems tą galimybę suteikiame.

Galiausiai noriu pasakyti: kas vaikuose mato vaikus, kas intuityviai su jais elgiasi švelniai ir taip skatina sveiką jų vystymąsi, tas palengvina gyvenimą ir sau.

Kodėl vien auklėti negana

2008 metai, Vokietija, pirma valanda dienos. Trijų asmenų Šmitų šeima baigė valgyti, ir štai kas vyksta: motina klausia dvimetės dukters Mijos, ar ji norės miegoti pietų, ar ne. Mija abejoja, tėvai kantriai laukia dukters sprendimo. Šiandien mergaitė nusprendžia esanti pavargusi ir labai norinti miego. Žinoma, reikia atlikti įprastą migdymo ritualą. O jis toks: Mija gulasi viduryje, jai iš dešinės ir kairės – tėvas ir motina. Mija juos abu laiko už nosies, kol galiausiai užmiega.

Jūs netikite, kad tai iš tikrųjų vyksta? Kad tėvai tiesiogine to žodžio prasme leidžiasi vedžiojami už nosies, nepastebėdami, kad tokia padėtis nenormali?

Taip, vaikai elgiasi būtent šitaip, ir tėvai dalyvauja žaidime. Tai vyksta kiekvieną dieną, ir tokių šeimų vis daugiau. Būsimų tironiško elgesio jaunuolių daugėja, o tikrieji reiškinio mastai dar didesni. Matau tai kiekvieną dieną ir įvairiausiais pavidalais.

Anksčiau mano kabinete apsilankydavusių tėvų sunkumų priežastys dažniausiai būdavo kitokios nei dabar. Neretai tai būdavo pačių tėvų gyvenimo pasekmės. Tuomet mažieji pacientai būdavo vaikai, kurių tėvai išgyveno sunkią praeitį ir todėl patyrė sunkumų auklėdami savo vaikus. Tai buvo pavieniai atvejai, juos aiškindavausi ir gydydavau individualiai.

Šiandien padėtis kitokia, įvyko poslinkis nuo individualių priežasčių prie masinio reiškinio, o neigiamos visuomenės gyvenimo tendencijos, lemiančios nesąmoningai klaidingą daugelio tėvų elgesį, darosi nebeįveikiamos. Tik taip galima paaiškinti tokį kiekį pažeistų vaikų, ir jų nuolat daugėja. Šeimų, vaikų darželių ir mokyklų pateikiamas probleminių vaikų skaičius niekaip negali būti paaiškinamas asmeninėmis santykių sutrikimų priežastimis.

Savo pirmojoje knygoje taikydamas tripakopį santykių sutrikimų modelį nagrinėjau, kodėl vis dažniau tėvai ir visuomenė nustoja laikyti vaiką vertu apsaugos. Vaikai, iš vienos pusės, suvokiami kaip savarankiškos, tariamai viską išmanančios asmenybės, o iš kitos – jie laikomi nepakenčiamais diktatoriais, apvertusiais aukštyn kojomis tėvų ir vaikų galios pasiskirstymą. Trys santykių sutrikimai – partnerystė, projekcija ir simbiozė – ir čia išlieka svarstymų ir analizės pagrindas. Štai trumpa jų apžvalga.

Partnerystė

Suaugusysis vaikus įsivaizduoja kaip sau lygius ir mano, kad net mažiausius galima auklėti aiškinimu ir supratimu. Tai paremta

draugystės samprata ir stipriu harmonijos troškimu. Taip besielgiantys tėvai nori bet kuria kaina su savo vaikais gyventi darniai, renkasi tarpusavio supratimą ir naikina šeiminę hierarchiją. Nesibaigiančios diskusijos atima iš vaikų saugumo jausmą. Vaikas turi būti lygiavertis savo tėvų partneris ir todėl dažnai įtraukiamas į kalbas bei įvykius, kuriems jis aiškiai per jaunas. Dėl šių priežasčių negali deramai susiformuoti tokios jo psichinės funkcijos kaip gebėjimas pakelti nusivylimą, sąžinė, parengtis dirbti ir bendrauti kolektyve.

Projekcija

Suaugusysis tampa priklausomas nuo vaiko, nes yra praradęs natūralų teigiamą ryšį su savo aplinka. Jis dažnai jaučiasi išvargintas techninės pažangos, socialinių įtakų ar informacijos srauto, todėl intensyviai ieško pripažinimo ir meilės. Vaikas atrodo galįs idealiai tai kompensuoti. Šis procesas, žinia, vyksta nesąmoningai, tačiau tai emocinis vaiko išnaudojimas. Meilės ir pripažinimo jausmas projektuojamas į vaiką. Taip vaikas tampa atsakingas už tai, kad suaugusysis gautų, ko jam stinga. Suaugusysis savo ruožtu nori, kad vaikas jį mylėtų. Tai, pabrėžiu, neturi nieko bendra su džiaugsmu, kurį jaučia kiekvienas tėvas, kiekviena motina, patiriantys savo vaiko meilę ir prielankumą. Šios patirtys paprastai nėra susietos su jokiomis sąlygomis, jos natūralios. Projekcinis santykių sutrikimas yra tada, kai suaugusysis, priklausomas nuo tos meilės bei prielankumo, nebegali vaikui nurodyti gairių. Užvaldo slapta baimė, kad vaikas gautą užduotį palaikys suvaržymu ir atsisakys rodyti prielankumą suaugusiajam. Padarinys – apsikeitimas galiomis: vaikas išsaugo ankstyvosios vaikystės fantazijas apie savo viršenybę ir galią suaugusįjį valdyti.

Simbiozės atveju tarsi susilieja vieno iš tėvų ir vaiko psichika. Taip atsitinka dėl tėvų nepasitenkinimo šviesios ateities nesiūlančia visuomene. Laimės arba pasitenkinimo pojūtis, kurio jiems stinga, nesąmoningai imamas iš vaiko psichikos ir integruojamas į savąją. Dėl to vaiko laimė staiga tampa tėvų laime. Jie jaučia *už* vaiką, galvoja *už* vaiką ir, pavyzdžiui, *už* vaiką lanko mokyklą.

Tokie tėvai daug ko vaiko elgesyje nebesuvokia. Jie užsimerkia prieš akivaizdžiai netinkamas elgesio apraiškas, tai jų visai netrikdo. Nurodymai vaikui, savaime suprantama, kartojami kelis sykius, kol jis pagaliau teikiasi juos įvykdyti. Tėvai nepastebi, kad leidžiasi valdomi. Vaiką pažeistas suaugusysis suvokia kaip savo dalį, jo nuomone, vaikas nieko negali daryti savo nuožiūra, nes juk kūno dalys nesielgia savavališkai. Suaugusysis savo vaiko elgesį, į kurį atkreipia dėmesį aplinkiniai, visada paaiškina kokia nors nuo vaiko nepriklausoma priežastimi. Kaltinami kiti (mokytojai ar bendramoksliai) arba, jei toks variantas aiškiai netinka, vaikas esąs „niekuo dėtas", jam, tėvų manymu, mokykloje stinga dėmesio ir palankumo. Tai dažnas priekaištas auklėtojams ir mokytojams. Vaiko žodžiai (= impulsai) visada teisingi, į juos nesigilinama. Kaip neabejojama skausmu, juntamu į ką nors atsitrenkus (atsitrenkę aiktelime nejučiomis), neabejojama ir vaiko sakoma tiesa. Kartais tėvai po savo vaikų pasakojimų rimtai užsipuola mokytojus, auklėtojus ar kitus tėvus.

Jei vaikas ilgai priešgyniauja suaugusiajam, padėtis gali tapti kritiška. Tuomet suaugusysis bando priversti vaiką būtinai vykdyti duotus nurodymus. Tai panašu į elgesį su savo kūno dalimi, verčiant ją veikti. Simbiozės atveju suaugusysis mato tik pliką faktą – vaikas ko nors nevykdo – ir galvoja tik apie tai, kaip pasiekti rezultatą. Jis nesvarsto vaiko elgesio, nors tikrai susimąstytų, jei taip

elgtųsi kitas žmogus. Toks suaugusysis, norėdamas, kad kas nors būtų atlikta, pirmiausia bando įkalbinėti. Jei tai nepadeda, susierzinimas auga. Galiausiai jis pajunta bejėgiškumą ir reaguoja tipiška fraze „jei..., tai..." arba bausme. Suaugusysis nesupranta štai ko: tai galios varžybos, kurių jis negali laimėti. Jis labai rimtai į tai žiūri ir junta grėsmę vaiko akyse pasirodyti silpnas ar net juokingas. Simbiozės pasekmės vaikui – visiškai neįmanomas psichinis brendimas. Vaikas lieka narcisistiniame ankstyvosios vaikystės tarpsnyje, jo pasaulėvaizdyje žmonės nesiskiria nuo daiktų.

Šie trumpi trijų pagrindinių santykių sutrikimų aprašymai toliau bus išsamiau nagrinėjami, papildomi ir tikslinami. Bus aprašytos ir skirtingos tiesiogiai su santykių sutrikimais susijusios sampratos, kas yra vaikas, – plačiau dar nesu jų aptaręs.

Nesiekiu šių sutrikimų analizės pateikti kaip apokaliptinio scenarijaus. Visus šiuos sutrikimus galima pašalinti, tačiau pirma būtina suvokti, kodėl jie atsiranda ir kokie požymiai jiems būdingi.

Taigi reikia ko nors imtis, nes jei ir toliau nesusimąstydami leisime šiems reiškiniams plėtotis, netruks iškilti pavojus visuomenės bendrystei ir galiausiai jos išlikimui. Tačiau jei diskutuosime tik apie vis naujus auklėjimo metodus, galiausiai tik apsuksime ratą ir niekur nepasistūmėsime.

Esama sąvokų, kurias išgirdęs kiekvienas tariasi iš karto žinąs, kas turima galvoje, tačiau pasiteiravus paaiškėja, kad garbingą galutinės tiesos vietą taikosi užimti tiesiog nesuskaičiuojamos apibrėžtys. Visi kalbėdami vartoja tas sąvokas kaip savaime suprantamas, tačiau kiekvienas kitaip suvokia jų turinį. Tokia sąvoka yra ir *auklėjimas*.

Jei sąvokos apibrėžtis atrodo sudėtinga ir nevienareikšmė, patartina pažvelgti į žodyną, geriausia – į enciklopedinį leidinį.

Štai kas apie auklėjimą rašoma *Brockhaus*:

*Augančio žmogaus rėmimas ir skatinimas, leidžiantis išsiugdyti socialinei elgsenai ir savarankiško žmogaus atsakingiems veiksmams reikalingas dvasines bei charakterio savybes.**

Vikipedijoje rašoma:

Auklėjimas, auklėti – tai formuoti kieno nors dvasią bei charakterį ir skatinti asmenybės saviugdą. Bendrąja prasme auklėjimas suprantamas kaip socialinė veikla, skirta sąmoningai ir tikslingai vykdyti ir palaikyti mokymo procesus, sukeliančius santykinai ilgalaikius elgesio pokyčius, atitinkančius tam tikrus iš anksto numatytus auklėjimo tikslus. Auklėjimo sąvoka yra hierarchiškai apibrėžta, auklėjimo proceso dalyviai yra auklėtojas ir auklėtinis. Todėl suprantant auklėjimą kaip specifinį mokymo procesą, auklėjimo sąvoka dažnai papildoma savarankišku mokymusi. Dar auklėjimas reiškia pagalbą siekiant socializacijos, akultūracijos; jis padeda asmenybės tapsmui bei individo vystymuisi.

*Modernaus (vakarietiško) auklėjimo tikslas – ugdyti savarankiškai veikiantį ir emancipuotą žmogų, galintį organizuoti ir planuoti savo gyvenimą. Jis turi savo gyvenimo sampratą, ja vadovaudamasis permąsto išorės įtakas bei paskatas ir jas pritaiko planuodamas savo gyvenimą. Pagal dabartinę sampratą auklėjimo tikslai yra individualiosios kompetencijos didinimas, diferencijuotos veiklos geba, galiausiai veiksnumas, savarankiškumas ir emancipacija.***

Gerai skamba? Žinoma. Abiejose apibrėžtyse sutariama dėl vieno: auklėjimas turi suformuoti veiksnius ir savarankiškus žmones,

---

* *Brockhaus*, t. 3, naujas pataisytas leidimas, Mannheim: Brockhaus, 2004.

** http://de.wikipedia.org/wiki/Erziehung

galinčius būti socialius, tai yra taikiai sugyventi su kitais žmonėmis. Kam kiltų noras prieštarauti? Kiekvienas protingas žmogus tik pasirašytų po šiais žodžiais.

Tačiau šiose apibrėžtyse nepaminėtos pagrindinės auklėjimo sąlygos. Veiksnaus žmogaus auklėjimas įmanomas tik tuomet, kai auklėjamasis – vaikas ar jaunuolis – pajėgia normaliais žmonių bendravimo būdais reaguoti į auklėjimo priemones. Jei jis to negali, auklėjimas bus beprasmis. Pedagoginės koncepcijos, kuriose į tai neatsižvelgiama, nevertos nė popieriaus, ant kurio jos atspausdintos.

Būtent čia debatai patenka aklagatvin. Kai prasideda diskusija apie netinkamai besielgiančius, nesivaldančius, nuolat konfliktus keliančius vaikus, auklėjimo samprata susiaurinama iki aktyvaus į vaiką orientuoto suaugusiųjų elgesio. Auklėjimo tikslas – tam tikromis priemonėmis pasiekti, kad vaikas nustotų elgtis netinkamai. Tokios diskusijos anksčiau ar vėliau vis tiek virsta nevaisingais debatais apie autoritarinių arba antiautoritarinių metodų privalumus ir trūkumus, – galiausiai visi stebisi, kodėl nei vieni, nei kiti metodai neatneša trokštamų rezultatų.

Šiandienos tėvų ir auklėtojų padėtį neseniai parodė Konrado Adenauerio fondo studija iškalbingu pavadinimu „Spaudimą patiriantys tėvai". Joje rašoma:

> *Dar niekada nebuvo tiek išsilavinusių, sąmoningai auklėjančių ir savo auklėjimą kritiškai vertinančių tėvų, dedančių visas pastangas, kad vaikas nepatirtų žalos, ir kryptingai jį ugdančių. Tėvai nebesielgia su vaiku kaip atsiriboję autoritetai. Auklėjimo procese į vaiką atsižvelgiama kaip į asmenybę, turinčią savų norų, poreikių ir teisių. Tokį vaiko asmenybės vertinimą tėvai demonstruoja rinkdamiesi vadinamąjį asertyviai demokratišką auklėjimo būdą.* [...]

Tėvai stengiasi žiūrėti į pasaulį vaiko akimis. [...] *Ne visiems tėvams vienodai sekasi. Jei tėvai praranda darbą ir / ar vaikai turi didelių mokymosi spragų, spaudimas auklėjant didėja. Atsižvelgiant į didėjantį vaikų vartotojiškumą, įprastinį žiniasklaidos vaidmenį vaikų ir jaunuolių kasdienėje aplinkoje, tėvai nuolat patiria auklėjimo iššūkių.**

Šioje trumpoje ištraukoje iš esmės ir nusakyta visa dilema. Kaip ir žinynų pateikiamoms auklėjimo apibrėžtims, šios studijos išvadoms sunku nepritarti. Kitaip nei siūlo išskirtinai autoritarinio auklėjimo metodika, vaikas daug dažniau priimamas toks, koks yra, labiau atsižvelgiama į jo norus ir poreikius ir jiems pritariama. Šiuo požiūriu šiandien mąstoma moderniai. Ir būtent čia šuo pakastas.

Žmogaus gebėjimas darniai sutarti su aplinkiniais, palaikyti santykius ir užsidirbti pragyvenimui iš esmės nėra auklėjimo dalykas – kaip auklėti, psichiatrai nesprendžia. Aš tiriu tik vaikų ir jaunuolių *psichiką*, o jos *neišauklėsi*, ją galima tik brandinti. Tiksliau – ją reikia brandinti, nes be suaugusiojo pagalbos vaiko psichika nepajėgia sveikai subręsti.

Remiantis šiuolaikinėmis auklėjimo koncepcijomis, tėvų elgesį su vaikais visų pirma turėtų lemti suvokimas, kad svarbiausias tėvų uždavinys yra skatinti palikuonių brandą. Tėvai turi nuolatos ugdyti tokias psichines funkcijas kaip gebėjimas pakelti nusivylimą, sąžinė ir kt. Jie taip pat turi padėti vaikui išmokti reikšti agresiją, nes vaikas pats to nesugeba. Tik taip galima pasiekti tikslą, vienijantį visus tėvus: iš natūraliai narcisistiškų vaikų užauginti gebančius palaikyti santykius žmones, kurie mokės gyventi pasaulyje kaip mes, šiandienos suaugusieji. Todėl svarbus auklėjimo tikslas yra perduoti verty-

---

* T. Merkle, C. Wippermann, *Eltern unter Druck*, Stuttgart: Lucius&Lucius, 2008, S. 15.

bes. Brandos procesai aprėpia daug platesnę sritį ir nėra tik sąrašas griežtų taisyklių, kurių būtina laikytis.

Žinoma, auklėjimas diegiant taisykles nėra atgyvena, jis būtinai reikalingas. Ugdant taisykles atitinkantį elgesį, nereikia dirbtinai supriešinti brendimo ir taisyklėms paklūstančio elgesio formavimo. Formuoti tokį elgesį galima tik tada, kai vaikas ar jaunuolis sveikai vystosi. Bet kai yra tiek daug psichiškai nebrandžių vaikų, keliančių nerimą, visos auklėjimo teorijos, kad ir kokie geri būtų jų tikslai, nueina niekais, nes tie vaikai iš viso negeba priimti kito asmens nurodymų.

Brendimas, apie kurį čia kalbame, galimas tik per *santykius*. Vaikas visada turi vienokių ar kitokių santykių su suaugusiaisiais. Ne veltui jie ir vadinami artimaisiais. Taigi santykiai yra abipusiški. Aš, bendraudamas su vaiku, veikiu jį kaip suaugusysis, vaikas veikia mane. Tai nuolatinė tarpusavio sąveika, paprastai teigiamai veikianti vaiko vystymąsi ir jam augant vis aiškiau parodanti, kad visuomenės, kurioje jis gyvena, pamatas yra būtent žmonių tarpusavio santykiai ir bendra veikla.

Svarbiausi artimieji, žinoma, yra tėvai, paskui kiti šeimos nariai, pirmiausia seneliai, neretai labai svarbūs vaiko vystymuisi. Vėliau pasirodo ir su šeima nesusiję asmenys – auklėtojai ir mokytojai, tiesiogiai veikiantys psichinį jiems patikėtų vaikų brendimą. Tik tuomet, jei visi šie asmenys vaiką laikys vaiku, suaugęs jis galės užmegzti sklandžius santykius su kitais žmonėmis tiek profesiniame, tiek asmeniniame gyvenime.

Auklėjimas, dabar suprantamas kaip sugyvenimo taisyklių perdavimas, paveikus tik tuomet, kai vaikas, pripažindamas auklėjančio suaugusiojo teisę duoti nurodymus, priima perduodamas taisykles.

Reikia nepamiršti, kad įdiegti taisykles yra tik nedidelė tėvų užduoties dalis. Pernelyg sureikšminę šią dalį tėvai galės įgyvendinti

savo auklėjimo strategiją tik autoritarinėmis priemonėmis ir vaikai užaugs prisitaikėliai, nesugebantys rodyti iniciatyvos. Daug svarbesnė tėvų užduotis – psichinio brendimo globa.

Suvokę tėvų užduotį kaip visumą, mes suteiksime vaikui galimybę suaugus gyventi panašiai kaip mes. Svarbu, kad vaikas, bendraudamas su tėvu arba su motina, patirtų reakcijas, lydimas *afekto*. Tai yra: jei vaikas padaro ką nors teigiama, gera, aš aiškiai, atpažįstamai džiaugiuosi. Jei jis netinkamai elgiasi, daro ką nors neteisingai, aš taip pat suprantamai pykstu (kalbama ne apie riksmus ar bausmes!). Tokios reakcijos kyla tik intuityviai, jų neišmąstysi.

Akivaizdu, kad mažiems vaikams tinka šiek tiek kitokie metodai nei vyresniems. Pavyzdžiui, mažyliui būtina, kad afektą lydėtų žodžiai. Taigi svarbu dažnai sakyti: „Aš džiaugiuosi, kad tu taip gerai padarei!“ arba „Tai buvo negražu ir tikrai mane supykdė!“ Vaikas, patiriantis tokias afekto reakcijas, supažindinamas ir su svarbiomis sąvokomis „gerai“, „blogai“.

Kad suprastumėte, ką aš turiu galvoje, pasvarstykime, kodėl mes, suaugusieji, nevagiame. Ar mes nevagiame todėl, kad Baudžiamasis kodeksas numato bausmes už tokią veiką? Kitaip tariant, ar valstybė mus išauklėjo ir įdiegė supratimą, kad vagystės prie gero neprives? Kažin. Tai, kad mes nevagiame, susiję su tuo, kad iš mūsų artimiausios aplinkos elgesio visiškai aišku, kaip bus įvertinta vagystė. Jei kaimynų langas atidarytas ir aš matau ant stalo gulint vertingą papuošalą, jo neimsiu, nes tvirtai žinau, kad taip elgtis negalima. Bausmė, kuri grėstų pagal įstatymą, jei paimčiau papuošalą ir būčiau sučiuptas, šiuo atveju antrinis dalykas. Ji tik įvertina jau nesvarbu dėl kokios priežasties netinkamą elgesį. Už netinkamą elgesį turi būti numatyta bausmė. Tačiau turintis sąžinę žmogus gerai elgiasi ne todėl, kad bijo bausmės. Sąžinė, kaip dorovinė vertybė, vaikui susiformuoja tik per daugelį metų, jam nuolatos patiriant emocingas savo tėvų reakcijas.

Jas rodyti tėvai pajėgūs tik tuomet, kai vaiką laiko vaiku. Jei tai pavyksta, daugeliu atvejų vaikas net nepradeda pragmatiškai svarstyti: ar mane nubaus? kokio griežtumo bus bausmė?

Kai vaikas su tėvais bendrauja „iš vaiko pozicijų" ir vis aiškiau supranta, koks elgesys yra tinkamas visuomenėje, jis bręsta ir psichiškai. Šio proceso negalima tapatinti ir painioti su klasikiniu *asmeniniu pavyzdžiu.* Teigiamas tėvų asmeninis pavyzdys, skatinantis vaiką juos mėgdžioti, savaime neskatina psichikos bręsti. Veikiau kaip tik reikia tam tikro brandumo, kad tėvų elgesį vaikas imtų suvokti kaip pavyzdį. Vien žiūrint į pavyzdį arba sekant pavyzdžiu mokytis neįmanoma. Tai reikštų, kad vaikas gali bręsti psichiškai vien pamėgdžiodamas. Tačiau supratimą, kas yra gerai ir kas blogai, vaikas įgyja tik dažnai patirdamas suaugusiojo reakciją, t. y. mano aprašytą emocinį vaiko veiksmų įvertinimą („aš džiaugiuosi", „aš pykstu").

Į ką orientuotis?
Vaiko raidos tarpsniai

Kadangi daug kalbu apie vystymosi sutrikimus, man dažnai užduodamas klausimas, kokie yra normalūs vaiko raidos tarpsniai, į kuriuos turėtų orientuotis tėvai ir kiti vaiko aplinkos suaugusieji. Iš karto turiu pasakyti, kad vaiko raidos tarpsnių nustatymas turi privalumų, bet čia slypi ir pavojų. Tėvai jokiu būdu neturi griežtai laikytis dienomis ar savaitėmis suskirstyto vaiko raidos tvarkaraščio. Išprusę, intelektualūs tėvai būna linkę per daug gilintis į vaiko raidos pakopas ir su vis didėjančia įtampa stebėti, ar vaikas nustatytu laiku jas tikrai įveiks. Vidurinio sluoksnio tėvai patiria didelį aplinkos spaudimą auklėti vaikus „pagal raidos taisykles". Vaikui nepateisinant lūkesčių

ar atsiliekant nuo normų, bijomasi vaikų lopšelyje, darželyje ar pradinėje mokykloje pasirodyti blogais tėvais kitų tėvų akyse.

Tokia nuostata dėl tėvų įtakos vaikų vystymuisi yra fatališka, jos veikiami tėvai elgiasi su vaikais vis nenatūraliau. Todėl mano pastabos dėl vaiko raidos tarpsnių turi būti laikomos tik gairėmis, apytikslėmis nuorodomis tėvams, kurie domisi, ar vaikas vystosi pagal savo amžių, ar jau reikia susirūpinti dėl atsilikimo.

Stebint vaiko raidą svarbu neišleisti iš akių, kad motorinis ir dvasinis vystymasis nėra atskiri, o kaip tik glaudžiai susiję ir vienas kitą veikia. Kūdikis guli, paskui pradeda ropoti, išmoksta vaikščioti, atrodo, kad tai pirmiausia motorikos dalykai, bet tai daro didelę įtaką vaiko sampratai apie pasaulį ir stipriai veikia jo psichikos vystymąsi.

Naujagimis gyvena rojuje. Jis visiškai pagrįstai tikisi, kad jo poreikiai bus tučtuojau patenkinti, – tam tereikia pritaikyti vienintelę nevalingą priemonę, t. y. paverkti. Maždaug iki dešimto mėnesio tai vienintelė vaiko saviraiškos forma, tik vėliau palengva atsiranda gebėjimas ištverti trumpalaikius nepatogumus, nepatiriant žalos psichikai. Tokio amžiaus vaikas jau gerokai pažengęs fiziškai – jis moka apsiversti nuo nugaros ant pilvo, ropoja, prisilaikydamas bando stotis. Tam amžiui būdinga motorika, kaip minėjau, labai įvairi. Svarbiausia, kad kartu vystosi ir psichika, vaikas plečia savo veiklos lauką ir tiria aplinką. Jis susipažįsta su daiktų funkcijomis, o šie paklūsta jo valiai – kelyje pasipainiojusi kėdė pastumiama nesipriešina. Motina, kuri jau nebe visada leidžiasi valdoma vienų metų sūnaus, deda pamatą vaiko psichikos vystymuisi, daikto ir žmogaus skirties supratimui.

Noriu pabrėžti – kalbu apie normalų intuityvų motinos elgesį, ne apie uoliai išmoktą ir diegiamą procesą. Taigi šnekama ne apie dažnai minimą ir pagrįstai kritikuojamą patarimą prieš įeinant pas vaiką palūkėti už durų, kol suskaičiuosi, pavyzdžiui, iki dešimties, –

kurį laiką taip buvo patariama elgtis, siekiant ugdyti vaiko kantrybę. Tai intuityvi reakcija. Jei motina prižiūri savo vaiką ir žino, kad jam iš esmės nieko netrūksta, ji gali nemesti savo darbų, vos vienų metų vaikas ko užsinori. Motina intuityviai pasikliauja savo nuojauta ir reaguoja vieną kartą vienaip, kitą kartą kitaip. Ji elgiasi atsižvelgdama į aplinkybes, todėl negalima nurodyti vienintelio teisingo ar klaidingo elgsenos modelio. Vaikas ima suvokti motiną ir šalia esančius žmones kaip „kitą", pamažu formuojasi tai, ką aš vadinu neuronu „žmogus".

Vis dėlto maždaug iki pusantrų metų vaikas šalia esantiems žmonėms nejaučia pagarbos, jis tariasi esąs vienas pasaulyje. Šis ankstyvasis vaiko narcisizmas – normalus dalykas, jo neveikia išorinės įtakos. Nors vienų metų vaikai jau gali atlikti tariamus mandagumo gestus, pavyzdžiui, parodyti „atia" rankyte ar kt., jų psichika tikrai nepajėgi susieti šio veiksmo su jo socialine funkcija. Tai ritualizuotas veiksmas.

Sveikai besivystantis vaikas, sulaukęs dvejų su puse, iš ankstyvojo narcisizmo tarpsnio laipsniškai pereina į kitą – jis ima suvokti, kuo skiriasi „aš" ir „kiti". Įdomu, kad šis procesas vyksta lygia greta formuojantis vaiko higienos įgūdžiams – normalu, jeigu jie susiformuoja apie trisdešimtąjį mėnesį. Kažin ar galima kalbėti apie įprastą higienos įgūdžių ugdymą, nes čia nėra ko ugdyti. Tyrimais įrodyta, kad specialiai ugdyti vaikai išmoko valdyti tuštinimąsi maždaug tuo pačiu metu kaip ir tie, kurių higienos įgūdžių raida vyko aktyviai nesikišant. Išmokęs skirti save ir aplinką, vaikas išmoksta ir valdyti savo išskyras bei tuštintis tualete. Šį procesą, kaip ir elgseną, lemia santykiai su tėvais, o ne aktyvus auklėjimas. Giluminės psichologijos požiūriu apsilankymą tualete vaikas suvokia kaip dovaną motinai ar tėvui, nes šį veiksmą jis atlieka *tėvams*. Todėl svarbu aiškiai parodyti vaikui savo džiaugsmą, afektu skatinti jo vystymąsi. Taip vaikas pajunta, kad pasielgė tinkamai, ir skatinamas elgtis dar geriau.

Nuo antrojo iki trečiojo gimtadienio vaikai išgyvena vadinamąjį „ne" tarpsnį. Priešgyniavimas yra normali vaiko tapsmo asmenybe dalis, jis padeda skirti savąjį „aš" ir „kitą". Dabar vaikas jau suvokia, kad valdo save ir savo kūno funkcijas, pavyzdžiui, aprašytąjį tuštinimąsi. Jis taip pat sprendžia, ar kalbės, kaip, kada ir ką sakys. Jei vaiko tėvai pasitiki savimi, vaiką laiko vaiku ir konfliktinėmis aplinkybėmis elgiasi protingai, nesileisdami su vaiku į diskusijas, jei tėvų savimonė yra nepriklausoma nuo vaiko palankumo, „ne" tarpsnį vaikas palengva išaugs. Jis išmoks ištverti nusivylimą (frustraciją) ir pritapti visuomenėje. Labai svarbu, kad konfliktinėmis aplinkybėmis tėvai būtų rūpestingi ir rodytų daug kantrybės bei atlaidumo. Vaikas suvoks, kad kartais reikia palaukti, ir ims skirti, kas galima ir kas ne. Tokia patirtis keičia mažo vaiko pasaulėvaizdį, – iki šiol jam buvo svarbiausia kuo greičiau patenkinti savo poreikius. Naujagimio poreikius reikia tenkinti nedelsiant, o pusantrų metų vaikas jau gali minučiukę lukteléti, tačiau jis neabejoja – jo poreikiai bus be jokių išlygų patenkinti. Tai normalus raidos tarpsnis, tinkamas tėvų elgesys padeda vaikui laipsniškai pereiti į kitą etapą.

Vaikui sulaukus trejų metų, jei jis vystosi normaliai, savivokos etapas baigiasi. Vaikas sugeba skirti save nuo aplinkos. Jis liaujasi netinkamai ar įžūliai elgtis su tėvais, jei šie parodo savo nepasitenkinimą. Tėvai pripažįstami kaip kiti žmonės, turintys teisę nurodinėti. Kiek senamadiškai galima pasakyti: vaikas ima „klausyti". „Klausyti" nereiškia, kad vaikas auklėjamas aklai paklusti, tiesiog tai sudaro prielaidas tolesnei jo raidai. Trejų metų vaikas gali pradėti lankyti vaikų darželį, jis pripažįsta, kad auklėtoja gali nurodinėti, taigi yra pasirengęs deramai pritapti grupėje.

Iki penktųjų metų lavėja gebėjimas mokytis iš konfliktų. Sveikai besivystantis vaikas puikiai geba palaikyti santykius – tai pastebima daugeliu kasdienio gyvenimo aplinkybių. Tėvams paprašius, penkerių

metų vaikas surinks išmėtytus daiktus arba išmes šiukšlę į kibirą. Jis tai daro dėl gerų santykių su tėvu ar motina, o ne todėl, kad supranta daiktus painiojantis po kojomis arba šiukšlę derant išmesti. Penkerių metų vaikas jau gali laikytis taisyklių, o tai svarbu lankant darželį. Jis atpažįsta pasikartojančius procesus ir dėl to jaučiasi saugiai.

Labai reikšmingas vaiko gyvenimo įvykis yra ėjimas į mokyklą. Sulaukęs šešerių, vaikas dažniausiai yra pasirengęs mokyklai. Santykiai su tėvais čia taip pat lemiami – vaikas eina į mokyklą *dėl tėvų*, o ne todėl, kad žvelgia į ateitį ir suvokia mokyklinio išsilavinimo svarbą. Taigi tėvai, kaip ir mokytojai, daro įtaką vaiko socialiniam elgesiui ir pasiekimams. Normaliai išsivystęs mokinys mokosi ir atlieka daug kitų dalykų *dėl* gerų santykių su mokytoju. Senas posakis *Non scholae sed vitae discimus* („Mokomės ne mokyklai, o gyvenimui") tinka tik vyresnio amžiaus mokiniams, o apie šešiamečius sakytume: *Non vitae sed praeceptorae discimus* – „Mokomės ne gyvenimui, o mokytojui."

Nuo šešerių metų vaikas yra dar geriau pasirengęs pripažinti taisykles ir jų laikytis, daugelį netrukus pasisavina, laiko jas savomis. Dažniausiai taisyklių prasmės neklausiama, jų automatiškai laikomasi, jos būtinos sklandžiam tolesniam gyvenimui.

Šiame amžiuje svarbiausias yra socialinis mokymasis. Taigi svarbūs ne tik su kultūra susiję skaitymo, rašymo bei skaičiavimo įgūdžiai, bet ir visuomenės, gamtos, profesinės veiklos procesų pažinimas.

Ilgainiui mokymasis intensyvėja, vaikas vis savarankiškėja, leidžiasi įtraukiamas į įvairią veiklą, o suaugusysis gali vis dažniau bendravimą grįsti partneryste. Bet suaugęs žmogus visą laiką bendrauja nurodinėdamas ir padėdamas vaikui.

Maždaug nuo keturiolikos metų jaunuoliai ima skirti kitų žmonių klaidas ir silpnybes. Dabar jie tiksliai atpažįsta netinkamą bendraklasių, draugų ar mokytojų elgesį. O nuo penkiolikos – ir tėvų, tik

nuo šešiolikos jaunuolis pradeda pastebėti ir savo klaidas. Būtent tada minėtas lotyniškas posakis įgauna prasmę. Tik dabar mokinys iš tiesų ima mokytis sau, jis gali mąstyti apie ateitį ir iš tikrųjų suprasti savo mokymosi rezultatų reikšmę vėlesnei profesinei karjerai.

Į aprašytus amžiaus tarpsnius reikia atsižvelgti ir tada, kai kalbama apie atsakomybę. Tik penkiolikos sulaukęs žmogus tampa teisiškai atsakingas už savo veiksmus, ne veltui baudžiamąją atsakomybę Baudžiamasis kodeksas nepilnamečiams numato nuo keturiolikos metų. Tokio amžiaus jaunuoliai gali realiai vertinti pavojų, keliamą, pavyzdžiui, kelių eismo, arba susijusį su priklausomybėmis – alkoholio, cigarečių, kompiuterinių žaidimų. Tik šiame amžiuje imama automatiškai laikytis kūno higienos. Atrodo neįtikėtina, tačiau dauguma žmonių tik sulaukę keturiolikos ar penkiolikos pripranta „teisingai", tai yra automatiškai ir nekontroliuojami, valytis dantis ir maudytis po dušu.

Atsižvelgiant į tai, kad visada yra vaikų ar jaunuolių, kurie vystosi šiek tiek sparčiau arba lėčiau, tačiau normaliai, galima sakyti, kad vėliausiai psichinė branda pasiekiama sulaukus dvidešimties. Todėl svarbu mano tiriamus sutrikimus kuo anksčiau atpažinti, kad dar liktų galimybė galutinai subręsti. Nebrandžiam šešiolikmečiui subręsti laiko beveik nebelieka. Bet tik beveik, ir tai vėliau iliustruosiu neįprastu pavyzdžiu.

Ekskursas: vaikystės samprata įvairiais laikais

Laimingas, kas neturi vaikų. Nes maži vaikai tik klyksmas ir smarvė, vargas ir rūpesčiai. [...] *Nieko daugiau, vien vargas ir apmaudas, jokia laimė neatperka auklėjimo rūpesčių, pastangų ir išlaidų.*

Aiškiai matyti, kad prancūzų lyrikas Eustache'as Deschamps'as nejautė simpatijos vaikams. Deschamps'as gyveno XIV šimtmetyje ir, matyt, turėjo savotišką nuomonę apie vaikystę ir vaikus, galimas daiktas, įprastą tais laikais.

Skirkime šiek tiek laiko vaikystės sampratos kaitai nuo senovės iki mūsų laikų, kad geriau suprastume knygos teiginius. Neteisinga manyti, kad vaikystė visuomet buvo suprantama taip, kaip dabar. Buvo laikas, kai vaikyste buvo laikoma tik bejėgės kūdikystės tarpsnis, vaikas privalėjo kuo greičiau tapti produktyviu, taigi „suaugusiu" visuomenės nariu.

Štai ką savo žymiajame veikale „Vaikystės istorija" apie viduramžius rašo Philippe'as Ariè:

> *Vaikystės trukmė apsiribojo jautriausiu vaiko amžiumi, tai yra laikotarpiu, kai mažylis negali apsieiti be kito pagalbos; vaikas, dar nepasiekęs psichinės brandos, be jokio pereinamojo laikotarpio būdavo priskiriamas suaugusiesiems, jis dalydavosi su jais darbu ir pramogomis. Iš kūdikio jis virsdavo jaunuoliu, neišgyvenęs paauglystės etapų, kurie, galimas daiktas, buvo svarbūs jau prieš viduramžius ir tebėra reikšmingi išsivysčiusiose dabarties visuomenėse.* *

Čia nusakoma vaikystė – ne ilgas gyvenimo tarpsnis, per kurį žmogus beveik nejusdamas praktinio gyvenimo sunkumų gali ieškoti savęs ir ugdytis. Priešingai, tada vaikai būdavo įtraukiami į darbą, kai tik tapdavo psichiškai pajėgūs. Suaugusieji imdavo vaikus mokyti ir šie tiesiogiai patirdavo, ką reiškia rūpintis bendruomenės pragyvenimu. Ką tik ropojęs mažylis būdavo įmetamas į suaugusiojo gyveni-

---

* Ph. Ariès, *Geschichte der Kindheit*, 15, Auflage. München: dtv 2003, S. 46.

mą, vaikai buvo mažieji suaugėliai, tik visai kita prasme nei šiandien. Vaizduojamasis menas atspindi šią sampratą, nes ano meto paveiksluose vaikai rodomi kaip sumažintos suaugusiųjų kopijos. Dailininkams nerūpėjo meniškai įamžinti tipiškų vaikystės bruožų*.

Ką tai sako apie vaikystės sampratą? Jos, bent kiek panašios į šiandienę, tuomet tiesiog nebuvo. Vaikas buvo vertas lygiai tiek, kiek buvo verta jo darbo jėga, reikalinga bendruomenės pragyvenimui. Vaiko mirtis dėl labai didelio vaikų mirtingumo taip pat reiškė ne tą patį, ką šiandien. Kol moteris buvo vaisinga, ji gimdė vaikus ir taip pat dažnai juos prarasdavo. Vaiko prarastis buvo nereikšminga, visiškai natūrali, ir tai galiojo visiems visuomenės sluoksniams – pavyzdžiui, Montaigne'is, rašydamas pamini keletą jo vaikų mirus kūdikystėje nelabai dėl to liūdėdamas**.

Vaikystė buvo laikoma veikiau ekonominiu, nei emociniu reiškiniu, kokios nors nematerialios vertės žmonių gyvenime ji neturėjo.

Slenkant šimtmečiams šis požiūris stipriai keitėsi, jo kaita neatsiejamai susijusi su šeimos vaidmens pokyčiais. Šeima pirmykštėse bendruomenėse pirmiausia buvo tikslinė vyro ir moters sąjunga, padedanti jiems ekonomiškai išgyventi. Į vaikus, gimstančius tokių ryšių susietoje šeimoje, buvo žiūrima taip pat praktiškai. Jausmai tokiuose socialiniuose dariniuose galėjo egzistuoti, tačiau jie nelaikyti būtina sąjungos sudarymo sąlyga. Emocinių ryšių labiau buvo ieškoma ir randama socialiniame bendrabūvyje, ir vaikai jame dalyvavo lygiomis teisėmis.

XIX amžiaus pabaigoje šeimos sankloda patyrė radikalių funkcinių pokyčių. Vaikai auga šeimose; ankstesnius mokytojo ir mokinio santykius, kai vaikas buvo metamas į gyvenimo tėkmę, pakeičia

---

* Plg.: ten pat, p. 92f.

** M. de Montaigne, *Essais*: Erste moderne Gesamtübersetzung von Hans Stilett, Frankfurt/M.: Eichborn, 1998, S. 192ff.

bažnytinis mokyklinis lavinimas, kuriam laikui atskiriantis vaiką nuo tikrojo gyvenimo. Didėjant Bažnyčios remiamo mokyklinio išsilavinimo svarbai, šeima tampa vieta, kurioje patiriamas emocinis artumas. Vaikai gauna daug tėvų dėmesio, jų išsilavinimas vis svarbesnis, ypač formuojantis buržuazijai, ir staiga jie įgauna milžinišką reikšmę šeimos gyvenime.

Kartu šeimoje pasiskirstoma vaidmenimis: motinai atitenka rūpinimasis vaikais ir jaukių namų kūrimu, o tėvas prisiima atsakomybę išlaikyti visą šeimą. Ši iš pradžių gerai funkcionavusi struktūra pamažu virsta patriarchaline sistema ir ilgam įtvirtina nelygias lyčių teises. Lyčių vaidmens samprata pakito tik 1968-ųjų perversmui panaikinus hierarchinį mąstymą.

Tiek sumažėjęs vaikų mirtingumas, leidęs nebesirūpinti nuolatiniu prieaugiu (be to, vaikai, įvedus valstybės socialinio draudimo sistemą, jau nebebuvo laikomi asmenine aprūpintos senatvės garantija), tiek kontraceptikų atsiradimas, leidęs sąmoningai rinktis gyvenimą be vaikų arba turėti jų tiek, kiek nori, prisidėjo prie to, kad kiekvienas vaikas dabar svarbus ir sulaukia kur kas daugiau dėmesio nei anksčiau.

Šis istorinis procesas tęsiasi iki šiol ir turi nemažą reikšmę mano atliekamai šeiminių bei visuomeninių santykių sistemos analizei.

Taigi, ką dabar vadiname vaikyste, kitados neegzistavo, ši sąvoka atsirado devynioliktame amžiuje, o dvidešimtame buvo nuolat iš naujo apibrėžiama. Šiandien, kaip sako mano pirmosios knygos paantraštė, vėl patiriame pavojų „prarasti vaikystę“, ir tai yra tragiškas mūsų itin išsivysčiusios visuomenės paradoksas; visuomenės, kuri savo narius, taip pat ir vaikus, laiko tik priemone siekti naudos ir tuo darosi panaši į ką tik aptartas pirmykštes bendruomenes. Tik dabar kalbama jau nebe apie ekonominę, o, turint galvoje santykių sutrikimus, apie emocinę naudą. Todėl, kai tėvai siekia savo vaikų

meilės arba kai tėvų ir vaikų psichikos susilieja, aš kalbu apie emocinį vaikų išnaudojimą.

Kadangi visuomenėje emocinis išnaudojimas nėra sąmoningas, mano manymu, būtina labai gerai įsigilinti į vaikystės sampratą. Geriau pasigilinę, aiškiai suprastume, kad vaikystė šiandien mūsų galvose egzistuoja tik kaip romantiška vizija, o tai, kas turėtų joje būti geriausio, yra negrįžtamai prarasta.

Iš gyvenimo: tvarkomės namus

„Susitvarkyk kambarį, kol paruošiu vakarienę!" Šio sakinio nekentė ištisos vaikų kartos. Daug mieliau būtų palikti daiktus ten, kur jie yra, nes juk rytoj vėl jų prireiks...

Bet juk tvarka svarbi ne tik drausmės fanatikams – bent šiek tiek ir kiekvienam žmogui, nenorinčiam kasdien eikvoti laiko ieškant daiktų.

Jūs, žinoma, galite savo septynmečiui paaiškinti, kad jis privalo tvarkytis, nes susitvarkęs greičiau ras mėgstamiausius žaislus ir galės pereiti per kambarį daug lengviau, kai ant grindų tuščia. Po jūsų aiškinimo septynmetis dažniausiai ims atkakliai derėtis, kurie daiktai turėtų būti tvarkomi, o kurie dėl svarbių priežasčių turi likti kur buvę. Suprantama, tokios diskusijos užtrunka ir dažnai virsta nenaudingais ginčais. Vis dėlto vaikų kambariai vis dažniau tvarkomi pagal šį pasibaisėtiną scenarijų. Kodėl? Todėl, kad net tokio paprasto dalyko, kaip tvarkyti kambarį, reikia mokytis, šis mokymosi procesas trunka keletą metų.

Kai tvarkosi darželinio amžiaus vaikai, suaugusieji turi būti šalia. Vaikui turi būti nurodoma, ką ir kaip jis turi sutvarkyti. Pradžioje tvarkomasi kartu, taigi tėvai padeda vaikui, vėliau vaikas palengva ima tvarkytis pats. Tvarkos vaikas mokosi ir mėgdžiodamas, tarkim, jis stebi, kaip tėvas medinį kubelį meta į dėžę, ir imituoja šį veiksmą, siekdamas padaryti tėčiui

malonumą ir patirti jo džiaugsmą. Labai svarbu tą džiaugsmą parodyti vaikui aiškiu pagyrimu, tuomet vaikas teigiamą emociją susieja su tėvu ir supranta, kad kartu tvarkytis yra gerai.

Įgaudami tokios patirties, vaikai tampa savarankiškesni. Paprastai mokyklinio amžiaus vaikui nebereikia padėti tvarkytis, tačiau jo nederėtų palikti vieno. Kartais reikėtų pažiūrėti, ar jam gerai sekasi, ir papildomai nurodyti, kas dar darytina. Tokia priežiūra padeda vaikui pajusti, kad jis tvarkosi ne šiaip sau, o dėl žmonių, su kuriais gyvena.

Tikėtis, kad vaikas savarankiškai tvarkysis todėl, kad mato prasmę tai daryti, verta tik jam sulaukus paauglystės. Ir vėlgi dera atsargiai kalbėti apie konkretų amžių, nes vienas vaikas tai pajėgia anksčiau, kitas – vėliau. Svarbu neišleisti iš akių, kad net toks kasdieniškas dalykas formuoja vaiko psichiką, todėl turi būti ugdomas.

Tėvai pajėgia diegti šiuos brendimą skatinančius procesus tik tuomet, kai savo vaiką suvokia kaip vaiką. Partneriu laikomam vaikui būtų leidžiama pačiam nuspręsti, ar kambaryje palaikyti tvarką, daug kartų būtų aiškinama ir kalbamasi apie būtinybę tvarkytis, tikintis supratimo, nors to iš vaiko nereikia laukti. Projekcinį santykių sutrikimą patiriantys tėvai reikalautų, kad vaikas susitvarkytų, tačiau jie neatlaikytų vaiko pasipriešinimo, baimindamiesi prarasti jo palankumą. Simbiotinį santykių sutrikimą patiriantys tėvai stengiasi pasiekti, kad būtų tvarkomasi. Tačiau jie nepastebi visiškai atviro vaiko vangstymosi ir mano esant būtina daug sykių pakartoti, kol užduotis bus įvykdyta. Jie bando paveikti vaiką kalbomis ir staigiu susinervinimu: vaikui keletą kartų liepiama susitvarkyti žaislus, jis nereaguoja, o tada ir prasideda... Dažniausiai griebiamasi garsiųjų formuločių „jei..., tai..." („Jei tučtuojau nepradėsi tvarkytis, tai keliausi lovon be vakarienės"), paskui dažnai pereinama prie grasinimo bausmėmis.

Norint išvengti tokios įvykių eigos, reikia suvokti čia aprašomas priežastis. Tai pakeistų tėvų požiūrį ir visi, kalbėdami apie vaikus, turėtų omenyje tą patį. O taip jau seniai nebėra.

2 SKYRIUS

Vaiko samprata: kaip veikia santykių sutrikimai

Mano duomenimis, viešai diskutuojant ir samprotaujant apie vaikus dažnai nesąmoningai remiamasi skirtinga vaiko samprata. Taigi, mano analizė parodo, kad esama skirtingų vaiko sampratų, kurios nulemia partneriškus, projekcinius ir simbiotinius santykių sutrikimus. Išaiškinti šias sampratas labai sudėtinga, būtent todėl tai ir yra viena pagrindinių mano darbo temų.

Samprata „vaikas yra vaikas"

Sampratos „vaikas yra vaikas" maždaug prieš dvidešimt penkerius metus laikėsi visi suaugusieji, kalbėdami apie vaikus. Šią sampratą sudaro tam tikros privataus ir viešo elgesio su vaikais normos. Pavyzdžiui, prie jų priskiriamas natūralus suaugusiojo ir vaiko galių pasiskirstymas. Reikia pabrėžti: savo galias naudinga suvokti abiem

pusėms. Vaikams tai padeda bręsti ir teikia saugumo, o suaugusiesiems tiesiog malonu patirti, kad tokia maža būtybė jais pasitiki. Diskutuojant apie vaikus tai dažnai pamirštama arba nutylima, nes nedera su kitomis vaiko sampratomis. Bet juk šioji samprata naudinga abiem pusėms!

Suaugusysis laikosi sampratos „vaikas yra vaikas“ to konkrečiai nesuvokdamas. Tačiau jis sąmoningai suvokia savo, kaip brandaus individo, pareigą nebrandžiam vaikui suteikti galimybę bręsti, kad ateityje abu būtų lygūs.

Intuityvus elgesys neturi būti painiojamas su refleksinėmis reakcijomis į vaiko elgesį. Intuityvus bendravimas su vaiku kiekvieną akimirką vaikui teikia orientyrus ir apsaugo nuo griežto ar neprognozuojamo suaugusiųjų elgesio.

Diskutuojant pedagoginėmis temomis, labai mėgstama kalbėti apie „ribų nustatymą“. Tėvai, auklėtojai ir mokytojai nuolat turėtų vaikams nustatyti ribas, aktyviai rodydami: „Štai iki čia ir nė žingsnio toliau!“ Žinoma, kasdieniame gyvenime tai dažnai praverčia, bet vėl praleidžiama svarbiausia. Norint brandinti psichiką, nevalia nurodinėti vaikams jokių ribų, tiesiog reikia pačiam laikytis tokios *distancijos*, kokios laikomasi bendraujant su kitais suaugusiais žmonėmis.

Su tuo susiduriame kasdien ir nekreipiame į tai didelio dėmesio. Jei į kiekvieną tariamą provokaciją įsijaustume taip, kaip reaguojame į vaikų elgesį, nebeturėtume laiko niekam kitam. Kiekvienas, mūsų manymu, netinkamai besielgiantis pašalietis mus sujaudintų ir paskatintų imtis veiksmų. Taip nenutinka iš dalies todėl, kad vadovaujamės samprata „pašalietis yra pašalietis“. Mes tuos žmones suvokiame kaip su mumis nesusijusius ir suprantame, kad į juos reikia kreipti dėmesį tik tada, kai tikrai to reikia. Mes nepuolame jiems nurodinėti kokių nors ribų. Jei mane kas nors įžūliai užkabina, aš nepasiduodu provokacijai ir nepradedu kalbėti apie ribas, tiesiog ignoruoju tokį elgesį,

nes tai ne mano reikalas. Skirtumas tarp *ribų nustatymo* ir *atsiribojimo* labai svarbus, bet iki šiol beveik nesuprastas (taip pat žr. 109 p.).

Bendraudamas su vaiku suaugęs žmogus privalo jausti nematomą ribą. Tai pavyksta tik tuomet, kai suaugusysis pasitiki savimi, suvokia save kaip nepriklausomą individą, esantį ant kitos pakopos nei vaikai. Maždaug prieš dvidešimt metų tai buvo savaime suprantama ir apie tai nebuvo nė kalbos. Dėl to šiandienė patirtis ir atrodo tokia tragiška. Beveik visa tai, apie ką rašau, iš tikro turėtų būti savaime suprantama ir nekelti jokių sunkumų tėvams ar kitiems suaugusiesiems. Ši teisinga mintis aptinkama ir mano knygos „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais" kritikoje. Jei suaugę žmonės ir dabar taip elgtųsi, man tos knygos nė nebūtų reikėję rašyti. Tačiau daugelį metų stebint, kaip šis normalus gebėjimas laikytis ribų vis labiau nyksta, ir kilo paskata viešai išdėstyti savo teiginius.

Kai sakau, kad suaugusysis turi atsiriboti nuo vaiko, turiu galvoje grįžimą atgal, bet ne prie autoritarinių, o prie *intuityvių* auklėjimo metodų. Tais laikais, kai mano aprašomi santykių sutrikimai buvo veikiau retenybė, daugelis tėvų dar pajėgė intuityviai vadovauti savo vaiko vystymuisi. Kur kas rečiau prireikdavo pedagoginės konsultacijos ar vizito pas vaikų psichiatrą.

Reikėtų skirti intuityvų vadovavimą vaiko vystymuisi nuo pavojingo nerūpestingumo. Pastarasis, pridengtas išlavinto ir nepriklausomo proto kauke, iš esmės reiškia ne ką kita, kaip nesirūpinimą savo vaiku ir santykiais su visuomene.

Intuityvus elgesys grindžiamas savimi pasitikinčio suaugusiojo nuojauta, ar į vaiko elgesį reikia reaguoti, o jei reikia, kokia turi būti reakcija. Tai reiškia, kad suaugusysis elgiasi ne pagal išmoktas schemas. Daug teisingiau elgtis kaip liepia širdis ir atitinkamai reaguoti.

Žinoma, kliautis intuicija – tai nereiškia nustoti galvoti. Intuityvi reakcija, žinoma, turi atitikti ir vaiko amžių, ir kitas aplinkybes.

Taigi, kaip jau sakiau, mažas vaikas išgyvena įvairius raidos tarpsnius, kiekvieno jų pradžioje dažniausiai sulaukia suaugusiųjų dėmesio ir palaikymo. Pavyzdžiui, kai vaikas pradeda kalbėti, tėvams ateina ilgai laukto džiaugsmo metas. Tačiau kuo labiau vaikas lavina įgytą gebėjimą, kuo intensyviau jis tai daro, tuo dažniau tam tikromis aplinkybėmis kyla mintis, kad būtų gerai, jei šią minutę vaikas kiek patylėtų. Intuicija pasikliaujantys tėvai atėjus laikui paprašys vaiko patylėti. Pasitikėjimas savimi tokiu metu – tai sugebėjimas vertinti vaiko elgesį kaip vaikišką ir neperkelti vaiko ant suaugusiojo pakopos. Tokia reakcija tegali būti intuityvi. Tas, kas klaidingai bando tokioje situacijoje vadovautis protu, ko gero, greit imsis partneriškai aiškinti vaikui, kodėl būtent šią akimirką reikia patylėti, ir įsivels į beprasmišką diskusiją. Arba nė nebandys drausti vaikui kalbėti, nes bijos vaiko priešiškumo – projekcijos atveju nepaliaujamas vaiko čiauškėjimas dažnai idealizuojamas arba pervertinamas. Tuomet vaikas tampa „labai smalsus", „ypač gabus kalboms" arba „buklus mažylis, kuriuo galima tik didžiuotis". O jei suaugusysis su vaiku yra susietas simbiozės santykiu, jis iš viso nepastebi, kad vaikas kalba netinkamu metu ar pertraukinėja.

Nuojautos stoką aiškiai parodo plintanti mada vis didesniam vaikui kišti čiulptuką ir buteliuką. Pasitikintiems intuicija tėvams tie įprastiniai naujagimio atributai ilgainiui turėtų pabosti ir jie suprastų, jog vaikas auga ir jam tokie dalykai nebereikalingi. Savimi pasitikintiems atsiribojusiems tėvams būdinga vadovautis nuojauta, jie tokią elgseną automatiškai vertina kaip nederamą vaiko amžiui.

Šiandien būtina elgtis intuityviai, nors tai ir labai sunku. Gausūs santykių sutrikimai sukūrė antikultūrą, ši taip „spaudžia" normaliai besielgiančius tėvus, kad jie praranda pasitikėjimą savimi ir vis dažniau gauna teisintis. Jiems kyla santykių sutrikimo pavojus, nors ir

sugeba intuityviai elgtis teisingai. Patenkama į sūkurį, išmušantį normaliai besielgiančius tėvus iš teisingo kelio, nes jiems nuolat aiškinama, kad tas kelias esąs blogas. Be to, nepamirškime, jog santykių sutrikimai atsiranda nesąmoningai ir todėl jų neįmanoma racionaliai apmąstyti. Klaidinga elgsena, kuri ir sukelia santykių sutrikimus, imama laikyti teisinga ir bandoma ją įpiršti kitiems tėvams. Jei sveiki tėvai iš visų pusių patiria tokį spaudimą, jiems kyla didelė grėsmė liautis paisyti savo nuojautos ir imti kitaip žvelgti į savo vaikus. Tai grėsminga aplinkybė, ji nemažai lemia, kad tokių sutrikimų be perstojo gausėja.

Kas vaiką laiko vaiku, tas vaikui leidžia:

- neužsikrauti suaugusiųjų rūpesčių ir bėdų, nes jam tai pakenktų (pvz., nederančios pagal amžių spaudos ar filmų, tėvų santykių sunkumų ar rūpesčių dėl finansinės padėties);
- tikėtis, kad suaugusieji, ypač tėvai, visada apsaugos jį nuo išorės grėsmių, tarkim, gatvėje ir panašiomis aplinkybėmis;
- netapti atsakingam už suaugusiuosius;
- neperžengiant ribų naudotis tam tikromis vaiko laisvėmis;
- jaustis mylimam be jokių sąlygų, kurios keliamos esant kitoms vaiko sampratoms;
- daug mokytis, kad vėliau galėtų savarankiškai dirbti;
- prireikus jausti suaugusiojo paramą, užuot stengusis viską įveikti savarankiškai.

Būtų galima vardyti dar daug pavyzdžių, ir visi jie atrodytų savaime suprantami. Skaitytojus, kurie visa tai suvokia kaip savaime suprantamus dalykus ir taip gyvena, šių pavyzdžių išvardijimas turėtų palaikyti ir padrąsinti.

Kad auklėtų vaikus vadovaudamiesi samprata „vaikas yra vaikas“, suaugusieji turi mokėti tvarkytis su kintančiais dabartinio gyvenimo

reikalavimais ir išsaugoti saugią erdvę, užtikrinančią vidinę nepriklausomybę. Tik ši nepriklausomybė leidžia išvengti poreikio kompensuoti trūkstamus dalykus per vaiką.

Savaime suprantama, kiekvienam žmogui reikia rasti būdą, kaip elgtis ištikus stresui. Gali padėti, pavyzdžiui, sportas arba koncertų lankymas. Iš esmės tai visai paprasti dalykai, bet jie labai svarbūs norint apsaugoti vaikus nuo mūsų patiriamo streso.

Samprata „vaikas yra partneris"

Ši samprata, paremta tariamai išlavintu protu, naujai apibrėžia, kas yra vaikas: iš globos objekto jis tampa lygiaverčiu partneriu. Vaiką suvokiant kaip partnerį, laikomasi požiūrio, kad auklėti galima aiškinimu ir supratimu.

Tokia samprata yra modernaus mąstymo, paneigusio hierarchiją ir neatsižvelgiančio į natūralius dviejų žmonių tarpusavio santykius, padarinys. Vaikas ne tik pernelyg apkraunamas, bet ir netenka galimybės vystytis, visų pirma psichiškai.

Be kita ko, įsitvirtinus šiai sampratai, nebeskiriama, kas yra savarankiškumas, savimonė ir savivalė. Tėvai, laikantys savo vaikus partneriais, leidžia jiems patiems rinktis, kaip elgtis. Tėvai vaikus suvokia kaip ypač savarankiškus ir neatsižvelgia į tai, ar vaikų pasirinkti dalykai vertingi. Tokie vaikai iš esmės nėra savarankiški, jie viso labo savavališki. Savivalė ypač išryškėja vaikams patekus į socialinę aplinką, kur reikia paklusti kitų žmonių paliepimams. Dažniausiai jie to nepajėgia, nes siekia, kaip įpratę, vadovautis savo valia ir negali tiesiog, kaip ir priklauso jų amžiaus vaikams, vykdyti, kas liepiama.

Jei vaikų darželyje ir mokykloje laikomasi partneriškų santykių,

taip pat kyla sunkumų. Manoma, kad laisvos formos pamokoje vaikai gali mokytis savarankiškiau ir atsakingiau nei įprastai. Tačiau vaikai yra linkę savavaliauti ir, stokodami mokytojo vadovavimo, jie negauna tiek paklusimo kitam asmeniui patirties, kiek reikia jų psichinei raidai. Remiantis tokiomis pedagoginėmis koncepcijomis auginama visa karta, nebepripažįstanti kitų teisės ką nors liepti ir nebepajėgianti bendrauti visuomenėje.

Kito asmens paliepimų vykdymas nėra savarankiškumo priešpriešа. Žmogus gali visą dieną savarankiškai dirbti, priiminėti sprendimus ir vis dėlto visą šį laiką daryti tai, kas jam liepiama. Jo darbo pobūdis ir priimami sprendimai visada susiję su kitais žmonėmis.

Vaiko kaip partnerio samprata dažnai slepia tėvų patiriamą stiprų harmonijos poreikį. Todėl jie nesusidoroja su svarbia užduotimi – valdyti vaiko agresijos proveržius. Net sveiki vaikai kartais vangstosi ar priešgyniauja. Vangstymasis šiuo atveju dažnai neteisingai laikomas gabumų stoka. Norima perduoti vaikų auklėjimą darželiui ir mokyklai. O jei ir tų įstaigų darbuotojai vadovaujasi samprata „vaikas yra partneris“, ir jie tampa panašiai „akli“. Būdinga, kad tokioje padėtyje vaiko vangstymasis imamas laikyti ligos požymiu, jis siunčiamas pas gydytojus bei psichoterapeutus. Klaidingas įsitikinimas, esą partneris turįs *suprasti pats*, leidžia manyti, kad formuoti švaros, darbo ar tvarkos įgūdžius visai nebėra būtina.

Kodėl toji partnerystės ideologija, taikoma mažiems vaikams, taip išplito? Septintojo ir aštuntojo praėjusio amžiaus dešimtmečio visuomenės permainos išpopuliarino nuomonę, kad žmonės geriau sugyvena, jei jų bendravimas paremtas aiškinimu ir supratimu. Atrodžiusi tvirta, hierarchinė struktūra nuo tada labai supaprastėjo, atsirado diskusijų kultūra, beje, tebeerzinanti nevaisingumu, ir suteikė galimybę didesniam nei anksčiau žmonių kiekiui įsitraukti į visuomeninius procesus.

Tokį mąstymą – aš jį vadinu moderniuoju, priešindamas „tradiciniam mąstymui“, – buvo galima laikyti pažangiu tol, kol, gausėjant santykių sutrikimų, nebeliko vaikų ir suaugusiųjų pasaulių skirties.

Moderniajam mąstymui būdingas partneriškas elgesys su vaikais. Išplito įsitikinimas, kad maži vaikai mokosi ir vystosi tik tuomet, kai jiems aiškinama, ką jie turi atlikti. Manoma, kad, tarkim, penkerių metų vaikas yra pajėgus protingai apsvarstyti tėvų ar kitų suaugusiųjų pasiūlymus ir juos priimti arba atmesti.

Saugumas, kurį anksčiau tėvai garantavo vaikams, už juos priimdami sprendimus, kurių vaikai dar nesugeba priimti todėl, kad neįžvelgia galimų pasekmių, galutinai prarastas. Vyraujančios pedagogikos mokslo kryptys pristato modernųjį mąstymą ir su juo susijusį partnerišką elgesį su mažais vaikais kaip laimėjimą ir vaikų padėties gerinimą. Iš tiesų tai mažų mažiausia pabloginimas; o dar aiškiau kalbant – begėdystė, gresianti sunkiomis pasekmėmis mūsų visuomenei.

Vaikystės samprata iki šiol siejasi (taip pat ir partnerystės šalininkams) su laisve, nerūpestingumu, džiugesiu. Tačiau kaip vaikui būti laisvam, nerūpestingam ir džiugiam, jei suaugusieji nesiliaudami verčia priimti sprendimus ir dalijasi savo problemomis, kurios vaiką beviltiškai vargina? Neretai vaikas netgi verčiamas prisiimti kaltę už suaugusiųjų blogų sprendimų pasekmes.

Kaip apgailėtinai veikia samprata „vaikas yra partneris“, rodo atvejis, kurį papasakojo man vaikų darželio auklėtoja. Priminsiu, kad šiandien tokie dalykai nebėra pavieniai stebinantys nutikimai – jų taip dažna, kad verta susimąstyti.

Vaikų darželis viename vidutinio dydžio Vokietijos mieste, aštunta valanda ryto, dauguma tėvų atveda į darželį savo vaikus. Sara, kuriai treji su puse, leidžiasi su mama laiptais, nors tai panašiau į klupčiojimą nei į ėjimą. Pavojingo klupčiojimo ant laiptų priežastis

akivaizdi – vaikas avi nepatogiais batais – su tokiais būtų sunku eiti ir lygiu paviršiumi. O laiptai trejų metų mergaitei tiesiog neįveikiami.

Vaikų darželio vedėja klausia motinos, kodėl mergaitė avi būtent tokius batus. Ji atkreipia dėmesį, kad Sara gali susižeisti. Akivaizdžiai susierzinusi motina atsako, kad batus pirkti nusprendė ne ji, o Sara – parduotuvėje ji reikalavo tų batų ir nesileido perkalbama jokiais argumentais. Todėl motina ir nupirkusi batus. Į pastabą apie vaikui netinkamos avalynės keliamą pavojų ji sako štai ką: „Aš negaliu perkalbėti savo dukters, nes ji labai smarki, stipri asmenybė!"

Saros atvejis nėra pavienis, jis puikiai iliustruoja vaikų auklėjimo pokyčių mąstą. Šių pokyčių pagrindas – pasikeitusi asmenybės samprata. Aptarus šią sampratą, tiksliau pasakius, sumaištį, kuri lydi tą iš pažiūros aiškų žodį, galima suprasti, kodėl nuolat nesusišnekama kalbant apie vaikų auklėjimą.

Dažnai teigiama, kad net naujagimis jau yra maža asmenybė. Atitinkamai reikalaujama nuo pirmos minutės su vaiku elgtis taip, kaip elgiamasi su kitais žmonėmis, kuriuos gerbiame kaip asmenybes, t. y. laikyti juos sau lygiais, taigi elgtis partneriškai.

Čia susiduriame su svarbia sampratos turinio problema ir iš to kylančiais padariniais. Tai, ką žmonės turi omenyje jau naujagimį laikydami asmenybe, yra visai kas kita nei žmogaus asmenybė psichiatrijos požiūriu.

Vaikai būna ramūs arba judrūs. Vieno motorika vystosi labai sparčiai, kitam prireikia daugiau laiko. Vieni vaikai mielai bendrauja su svetimais žmonėmis, kitiems reikia apsiprasti, jie mieliau stebi, kas vyksta aplinkui.

Visa tai yra normalaus mažų vaikų vystymosi ypatumai ir nėra jokio reikalo rūpintis ar kreiptis į gydytoją. Vaikų temperamento skirtumai neturi nieko bendra su tariama jų asmenybe, t. y. jau emociškai susiformavusiu aplinkos suvokimu, leidžiančiu, pavyzdžiui,

suvokti kitus žmones ir vienaip ar kitaip į juos reaguoti. Tai veikiau charakterio ypatumai, įgimta arba įgyta elgsena, kurių beveik nepakeisi, ir dėl to man, vaikų psichiatrui, jie mažiau svarbūs.

Asmenybė, kaip ją supranta psichiatrai, pradeda formuotis tik maždaug nuo aštuonerių ar devynerių metų. Sveikai besivystantys vaikai tik nuo tokio amžiaus gali save suvokti kaip socialinę būtybę ir atitinkamai elgtis visuomenėje.

Skirti sąvokas „temperamentas" ir „asmenybė" svarbu pirmiausia dėl to, kad mažų vaikų elgesio negalima laikyti genetiškai nulemtu, kaip daro naivieji „asmenybės teoretikai". Kas klaidingą vaiko elgesį aiškina būtent taip ir jį pateisina motyvuodami tuo, kad toks elgesys yra nulemtas ketverių ar penkerių metų vaiko „stiprios asmenybės" ir jį reikia besąlygiškai toleruoti, tas atima iš vaiko galimybę, sulaukus tinkamo amžiaus, atskleisti savo tikrąją asmenybę.

Mūsų aprašytajai Sarai gresia toks pavojus. Jos motina patiria projekcinį santykių sutrikimą. Ji netaiso vaiko elgesio, leidžia vaikui spręsti ir diktuoti, tarkim, kokie batai bus perkami, nors akivaizdu, kad tie batai netinkami. Mėgėjiškai psichologizuotas motinos pareiškimas apie „stiprią mažą asmenybę" slepia baimę prarasti vaiko meilę, prieš jo valią nupirkus patogesnius batus. Pavyzdys rodo, kokios panašios sampratos „vaikas yra partneris" ir toliau aprašoma „noriu vaiko meilės", būdinga projekciniam santykių sutrikimui.

Saros motinai derėjo pačiai nuspręsti, kokie batai tinkamiausi kasdien avėti trejų metų mergaitei. Ar galėtume teigti, kad auklėjimas autoritarinis, jei motina neatsiklausia trimečio vaiko, kokių batų jis pageidauja? Turint galvoje šiuolaikinę partneriško auklėjimo ideologiją, tai atrodo įmanoma. Kitu panašiu atveju vaikui teko – galbūt dėl kainos – sutikti, kad bus perkama kita pora batų. Tačiau remiantis partnerystės koncepcija ir tokiu atveju reikia tinkamai išaiškinti vaikui tokio sprendimo būtinybę ir priežastis. Partneriškos

mąstysenos šalininkai siekia tėvams įteigti, kad jie pakenks vaikui, jei nepritūps ir nesistengs, žiūrėdami į akis ir įrodinėdami, tokius ar panašius sprendimus priimti kartu.

Bet trejų metų vaikas nepajėgia spręsti, ką reikia pirkti. Jis gyvena šia akimirka ir negali priimti sprendimo numatydamas pasekmes ateityje. Šiandien vis daugiau suaugusiųjų dėl santykių sutrikimo to visiškai nebesuvokia. Joks trimetis negali įsivaizduoti, ką iš tikrųjų reiškia argumentas „per brangu". Kiekvienam suaugusiam žmogui iš tiesų turėtų būti aišku: tokio amžiaus vaikas negali suprasti pinigų vertės ir funkcijų. Taip pat ir pateikto pavyzdžio argumentai – avalynė esanti „netinkama kopti laiptais" arba „nepatogi" – vaikui nesuprantami. Sulaukiama liūdnų pasekmių: partneriškai su vaiku susijusi motina nebeįstengia apsaugoti vaiko nuo pavojų sveikatai.

Svarbu suprasti: motina, žinoma, *gintų* savo vaiką, globotų, kaip vaikus globoja suaugusieji. Bet santykių sutrikimas veikia taip, kad įsivaizduojama vaiką skriaudžiant, jei jam neleidžiama priimti vienokio ar kitokio sprendimo. Batų pavyzdys dar palyginti paprastas, šiandien vaikai įtraukiami spręsti kur kas sudėtingesnes užduotis ir todėl nepakeliamai varginami.

Beje, jei skaitant šias eilutes jums kyla klausimas, ar Sara iš viso galėjo ką nors spręsti perkant batus, turiu pasakyti, kad niekas neprieštarauja leisti vaikui priimti kai kuriuos sprendimus, negalinčius sukelti lemtingų padarinių. Taigi motina tikrai galėjo pasiteirauti Saros, ar jai labiau patiktų mėlyni, o gal raudoni batukai, arba atsiklausti dukters nuomonės dėl batų puošybos. Jeigu tėvai supranta, kad vaiko sprendimai yra momentiniai (po dienos ar net valandos jie gali būti visiškai kitokie), nėra ko prikišti. Tokio amžiaus vaikai gyvena šia akimirka, jie nesugeba numatyti, kas bus vėliau, nes nepajėgia įsivaizduoti būsimojo laiko ir savo sprendimų padarinių ateityje. Vaikų sprendimai dažniausiai yra grynai nuotaikos dalykas, todėl jie, ką

tik ką nors nusprendę vienaip, netrukus imasi daryti visai priešingai. Leisti vaikui spręsti galima tik tada, kai nesitikima žalingų pasekmių. Motina, laikanti vaiką vaiku, o ne partneriu, galbūt paminės jam priežastį, dėl kurios šie batai netinkami. Tačiau ji nesitikės, kad vaikas supratingai reaguos į jos argumentą. Jei vaikas nesutiktų su sprendimu ir mėgintų ginčytis, motinai reikėtų tiesiog palikti batus ir juos pirkti kitą kartą. Jei vaikas imtų niršti, motinai vertėtų pasitikėti intuicija ir ja vadovaujantis elgtis ramiai ir išlikti atsiribojusiai.

Paplitusi nuostata, kad partneriui negalima nurodinėti, nes tuomet jis jausis varžomas, paaiškina ir tai, kad dabar nebesuprantama, jog vaikams būtina diegti tam tikrus įgūdžius ir ritualus nuolat juos kartojant. Partneriškai mąstantis suaugusysis tai klaidingai laiko savo įsitikinimų primetimu ir bijosi vaikui nurodinėti. Deja, skirtumai tarp nurodinėjimo ir elgesio modelių, padedančių orientuotis gyvenime, pateikimo taip pat išnykę.

Prieš pradedant kalbėti apie kitą svarbią problemą ir jos neigiamą įtaką partneryste grindžiamiems santykiams, ko gero, verta pakalbėti ne apie „lygias teises“, o, pavyzdžiui, apie „lygius įsipareigojimus“. Nes čia susiduriame su komunikacijos fenomenu puikiai už žodžių paslėpti vaikų psichikos vystymosi stabdymo priežastį.

Gerais ketinimais grįsta sąvoka „lygios teisės“ remiasi tuo, kad susidurti su įvairiomis problemomis ir jas aptarti kiekvienu atveju yra „teisė“. Tačiau nekalbama apie reikiamą psichikos atsparumą, leidžiantį suvokti šią teisę. O jei kartu vartosime sąvoką „lygūs įsipareigojimai“, aiškiau pamatysime ir antrąją medalio pusę. Nuo tariamos suaugusiųjų suteiktos teisės spręsti suaugusiųjų reikalus greitai pereinama prie pareigos tvarkytis su problemomis, kurių, jei ne suaugusieji, vaikui ir nebūtų kilę.

Tai gerai iliustruoja užrašas, kurį pastebėjau ant bernvakario dalyvio marškinėlių – „Viengungio laimei trūksta moters“. Šį dvipras-

mišką pajuokavimą vedybų tema galime perrašyti taip: „Vaiko laimei trūksta problemų.“ Nesunku suprasti šį posakį. Vaikai, laimei, problemas supranta kitaip nei suaugusieji. Tai vaikystės palaima. Laikantieji savo vaiką partneriu, su kuriuo galima ir reikia apie daug ką kalbėtis, taip pat, ko gero, neprieštarautų tokiai šio posakio traktuotei. Jie tik kitaip elgtųsi. Elgtųsi taip, tarsi vaiko laimei iš tikro tetrūktų suaugusiųjų gyvenimo problemų. Tarsi tik nešdami ant savo siaurų pečių suaugusiojo naštą vaikai galėtų būti visaverčiai žmonės, taigi žmonės, turintys vienodus įsipareigojimus.

Partneriškoji vaiko samprata, kitaip nei intuicija grįstas bendravimas su vaiku, pasirenkama sąmoningai. Ji kyla iš proto, kuris nustelbia lemiamą reikšmę vaiko vystymuisi turinčią intuiciją, ir egalitarinio mąstymo principus, galiojančius suaugusiesiems, paverčia elgsenos su konkrečiu vaiku nuostatomis. Taigi Kanto mintis apverčiama aukštyn kojom: nebe pavienis individas yra bendro veiksmo mastelis, o bendrosios vienos tam tikros grupės (suaugusiųjų) taisyklės pritaikomos kitai, visai kitaip sudarytai grupei (vaikams), kuriai tas mastelis visiškai netinka.

Vaiko kaip partnerio samprata, deja, neapsiriboja vien šeimine aplinka, ja vadovaujamasi daugelyje su vaikais dirbančių įstaigų – nuo vaikų darželio iki jaunimo reikalų tarnybos. Visai neseniai man pasakojo atvejį, kurį galima laikyti būdinga tokios mąstysenos apraiška viešumoje. Buvo kalbama apie vaiką, dėl netinkamo elgesio turintį lankyti sunkiai auklėjamų vaikų specialiąją mokyklą. Priėmimo pokalbyje, kuriame dalyvavo mokyklos mokytoja ir kito, jau lankančio mokyklą, vaiko motina, buvo aptariamos vaiko problemos siekiant rasti geriausią būdą jas spręsti. Kol suaugusieji kalbėjosi, mokytoja vis merkė ir merkė akį vaikui. Baigus dėstyti vaiko bėdas, mokytoja, užuot tęsusi pokalbį, manė privalanti pirmiausia atsiklausti vaiko, ar išsakytieji dalykai atitinka tikrovę. Galiausiai

mokykla partnerystės principus įtvirtino raštu. Vaikui buvo įteiktas popieriaus lapas su pagrindinėmis mokyklos taisyklėmis, pavadintomis „Mokyklos konstitucija". Pirmiausia vaikui buvo įteigta, kad jis lankąs šią mokyklą laisva valia: „Tu nori lankyti mūsų mokyklą." Paskui buvo pareikalauta „suprasti svarbiausias bendrabūvio taisykles ir jų laikytis". Galiausiai devynių punktų taisyklėse buvo sakoma: „Aš suprantu, kad esu atsakingas už savo elgesį." Po taisyklėmis privalėjo pasirašyti mokyklos vadovai, klasės mokytojas ir mokinys, jos turėjo padėti mokyklinio bendrabūvio pamatą. Tačiau kai vaiko buvo paklausta, ar jis suprantąs, ką reiškia, jog jis atsakingas už savo elgesį, vaikas pasakė: „Ne." Atsakymas visiškai aiškiai parodė, kad vaikas nieko nesuprato.

Partneriškuoju mąstymu kliaujamasi net specialiojoje mokykloje, ugdančioje akivaizdžiai nebrandžius vaikus. Užuot nurodžius vaikui gaires ir bent kiek sumažinus jam tenkančią atsakomybės naštą, dėl klaidingai suprantamo lygiateisiškumo jis verčiamas prisiimti visą atsakomybę už savo elgesį.

Jei tos mokyklos vadovai savo mokinius laikytų vaikais, o ne partneriais, jie suprastų, kad tokiais reikalavimais pernelyg apkrauna vaikus, patys nusimesdami visą atsakomybę. Kiek provokuojant galima tvirtinti, kad vaikui pasirašius tas taisykles, mokykla galės ramiau atsipūsti, žinodama, kad ir kas nutiktų, kaltas bus mokinys.

Maždaug dešimties metų mokiniai yra tokios psichinės brandos, kad dar negali taip suvokti savo veiksmų pasekmių kaip suaugusieji, ne veltui tai įtvirtina Baudžiamojo kodekso nuostatos ir nenumato visos teisinės atsakomybės tokio amžiaus vaikams. Kodėl mokyklose, juolab specialiosiose, turėtų būti kitokia tvarka, galima suprasti tik visai nekritiškai ir neprotingai vertinant partneriškumo koncepcijas.

Baigdamas norėčiau trumpai atsakyti į priekaištą, kad kritikuodamas partneriškąjį mąstymą, tiesiog stumiu vaikus atgal į paval-

dinių padėtį, kurios siekė autoritariški auklėtojai. Toks esą jų pedagogikos tikslas (greičiausiai prastos šlovės „juodosios pedagogikos“, grįstos prievarta ir bauginimu). Tai niekaip nesusiję su mano profesine veikla. Tikrai neatmetu minties, kad tėvus ir vaikus gali sieti partnerystės santykiai. Partneriškumą pripažįstu, bet tik nuo tada, kai vaiko psichikos išsivystymas leidžia jam tą partneriškumą tinkamai suvokti. Dauguma vaikų tam subręsta paauglystėje, psichikos formavimasis baigiasi vėlyvoje jaunystėje. Intuityviai besielgiantiems tėvams savaime suprantama, kad su penkiamečiu kalbamasi ir elgiamasi kitaip nei su penkiolikmečiu. Vaiką kaip partnerį traktuojantys tėvai su penkiamečiu elgsis taip, lyg prieš juos stovėtų penkiolikmetis, todėl nėra ko stebėtis, kad vėliau su penkiolikmečiu neberanda bendros kalbos. O vaikas iš esmės niekuo dėtas, nes niekada neturėjo galimybės patirti, jog pasaulyje gyvena ne vienas, o su kitais žmonėmis, prie kurių kasdien reikia taikytis.

Samprata „noriu vaiko meilės“

Kaip ir tada, kai vaikas suvokiamas kaip partneris, čia susiduriame su tiesioginiu suaugusiojo siekiu gauti kompensaciją, o vaikas už tai turi būti atsakingas kaip „objektas“. Pirmiausia noriu atkreipti dėmesį į nesusipratimą, su kuriuo dažnai susiduriu: kai imu kalbėti apie projekcinį santykių sutrikimą, man dažnai sakoma: nieko bloga, kad tėvai siekia vaikų meilės arba kad pedagogai džiaugiasi palankumu ir pasitikėjimu, kurį rodo jiems patikėti vaikai.

Neprieštarauju ir tikrai neketinu kalti pleišto tarp tėvų, auklėtojų, mokytojų ir vaikų ar neleisti suaugusiesiems džiaugtis vaikų prielankumu.

Noras būtinai patirti vaikų meilę yra visai kas kita nei normalus prielankumas ir meilė, kuriuos vaikai rodo savo tėvams, jausdami jų globą ir laikydami juos pavyzdžiu.

Kiekvienas vaikas instinktyviai myli savo tėvus, šiems net nereikia ypač stengtis. Tai, be kita ko, paaiškina, kodėl net žiauraus elgesio aukomis tapę vaikai automatiškai nenusisuka nuo tėvų, kurie su jais taip elgėsi. Vaikai jaučia prielankumą savo tėvams, ir nė vienas tėvas ar motina, objektyviai žiūrint, neturi jausti būtinybės užsitikrinti tą prielankumą absurdiškais veiksmais. Bet būtent tai yra sampratos „noriu būti mylimas" esmė. Paprastai žmonės turėtų patirti aplinkinių, draugų, kolegų, savo tėvų, taip pat nepažįstamųjų pripažinimą, tuomet nereikėtų ieškoti priemonių ir būdų jį kompensuoti.

Tačiau šiandien, gyvenant vis didėjančiu tempu, šio pripažinimo patiriama vis mažiau. Draugai, kolegos, tėvai ir nepažįstamieji patys lekia it voverės rate, vos spėdami vykdyti savo dienotvarkę ir rūpindamiesi savo išgyvenimu. Vis sunkiau rasti laiko pozityviai bendrauti su kitais žmonėmis – ne todėl, kad esame sąmoningai nusistatę priešiškai, tiesiog todėl, kad pamažu nyksta ramybė, reikalinga tokiam bendravimui.

Taigi susiduriame su visos visuomenės problema. Visuomenė vis labiau skyla į grupes, o šios nepasitiki viena kita. Pavyzdžiui, kai kurios profesinės grupės neapgalvotai viešai kritikuojamos ar aktyviai šmeižiamos, taip sukeliama grėsmė ir pavieniams jų atstovams. Tie konkretūs atvejai rodo panieką žmogui ir dėl jos kylančią saugumo bei pripažinimo stoką.

Patekusieji tarp šių stiprėjančio asmeninio spaudimo bei mąžtančio aplinkinių prielankumo girnų patiria nesaugumą ir kompensacijos siekia per vaikus – vis aktyviau provokuoja jų meilę ir prielankumą. Vaikų lepinimo praktika ima peržengti visas ribas. Jų norai

ir reikalavimai pildomi taip dažnai ir taip greitai, kaip tik įstengiama. Nekreipiama dėmesio, kad vaikui tokiu būdu įteigiama: tėvai nesvarstydami išpildys kiekvieną pareikštą norą. Už tai iš vaiko nuolat nesąmoningai, bet gana aiškiai reikalaujama dar daugiau meilės, nei jis ir taip duoda. Vaikas praranda orientaciją, jis nebegauna pajusti, kur turi būti natūrali jo norų riba.

Dėl sutrikusių santykių vaikai nebesuvokia ribų, ir tai ypač žalinga jų psichikos vystymuisi, nes vaikui neleidžiama išaugti iš ankstyvajai vaikystei būdingo visagališkumo tarpsnio. Vaiko psichikos vystymasis sustoja, todėl vėliau, jam susidūrus su žmonėmis, kurie nebus nusiteikę tenkinti jo reikalavimų arba iš jo ko nors reikalaus (mokykloje, įgyjant profesiją), kils keblumų.

Samprata „noriu vaiko meilės“ daro tėvus priklausomus nuo vaikų. Tėvai nepagrįstai bijo, kad vaikas, atmetus jo prašymą, reaguos ilgalaikiu nepasitenkinimu arba netgi ims tėvų nebemylėti. Taigi tiesiogine žodžio prasme darome viską, kad tik nenuliūdintume vaiko.

Paviršutiniškai žiūrint, taip suaugęs žmogus kompensuoja tai, ko jam trūksta, tačiau iš tiesų jo jaučiamas trūkumas tik didėja, nes sugriaunamas natūralus ryšys su vaiku. Pabrėžiu: suaugusysis, leisdamas vaikui neribotai savarankiškai veikti, jau turi bėdą ir sukuria dar dvi naujas – vieną sau, o kitą savo vaikui. Šios sampratos padarinys – blogėjanti ir taip bloga žmogaus savijauta.

Nereikia išleisti iš akių dar vieno dalyko – jis galbūt paaiškins, kodėl šias problemas taip sunku atpažinti. Jei vaikams nereikėtų suaugti ir patiems įsitvirtinti gyvenime, tėvų planas galėtų pavykti. Kompensuoti savo problemas su vaikų pagalba paprastai sekasi kuo puikiausiai, suaugusieji geriau jaučiasi ir gauna tai, ko jiems trūksta. Tačiau vaikai negali vystytis ir vėliau patys virsta problema. Bet tai įvyksta ne iš karto, o suaugusieji neįstengia įžvelgti, kuo ateityje gali virsti kompensacijos per vaikus ieškojimas. Ateityje vienas iš svar-

biausių dalykų bus įstengti pripažinti, kad vaikų ir jaunimo sunkumų priežastis – suaugusiųjų ir vaikų apsikeitimas galiomis.

Reikia suprasti, kad vaikai, kuriems, vadovaujantis šia samprata, tariamai duodama viskas, nepasiruošia gyvenimui.

Samprata „vaikas yra dalis manęs“

Šios sampratos negalima ištaisyti protu, nes vaikas šiuo atveju nebesuvokiamas kaip atskiras asmuo, taigi kaip subjektas. Neįmanoma greitai pašalinti simbiozės, kuria ši samprata remiasi. Bet yra strategijų, padedančių rasti išeitį iš tokios padėties. Apie jas bus kalbama atskirame skyrelyje. Samprata „vaikas yra dalis manęs“ vis dažniau lemia elgesį su vaiku šeimose, kurių santykiai sutrikę. Šiais atvejais suaugusieji siekia kompensacijos nesąmoningai nusavindami dalį vaiko psichikos. Kiekvieną vaiko veiksmą jie ima suvokti kaip savą.

Samprata „vaikas yra dalis manęs“ atsiranda visuomenei keičiantis į bloga, kai suaugusieji nuolat jaučiasi pervargę ir niekur neranda atokvėpio. Ši samprata išnyktų tik pakeitus visuomenės sanklodą. O kol kas svarbiausia – patiems sau atsakyti į klausimą, kur slypi gyvenimo prasmė, ir sulėtinti gyvenimo tempą. Jei suaugęs žmogus pats nesugeba to padaryti, jam būtinai reikia psichoterapinės pagalbos.

Kaipgi pasireiškia samprata „vaikas yra dalis manęs“? Ją galima atpažinti visų pirma iš to, kaip nepaliaujamai ja besivadovaujantys tėvai stengiasi priversti vaiką elgtis taip, kaip jie nori. Vaikui nuolat daromas spaudimas, jis verčiamas tučtuojau ką nors padaryti: skaityti, rašyti, klausyti, pasistengti ir kitose srityse. Bet reikalas ne tas, kad tėvai tikisi vaiką ką nors sukursiant, mokysiantis ar sulauksiant sėkmės. Toks noras yra savaime suprantamas ir gali būti reiškiamas.

Bet šiuo atveju tas noras nukreiptas į nekonkrečią ateitį ir apsiriboja tuo, kad tėvai savo vaikui linki visa ko geriausio. Normaliai su vaiku bendraujantys tėvai atsižvelgtų į individualų vaiko vystymąsi, interesus ir remtų vaiką, paisydami sūnaus ar dukters talentų bei pomėgių.

Suprantantys vaiką kaip dalį savęs tėvai elgiasi kitaip. Pradžioje tarp tėvų ir vaikų tarsi nekyla jokių sunkumų, nes dėl simbiozės vaikas nelabai suvokiamas atskirai nuo tėvų. Bet, sutrikimui stiprėjant, net kasdieniuose reikaluose vaikas spaudžiamas tuoj pat imtis veiklos. Kai jis visai nebepajėgia vykdyti tėvų nurodymų ir ima vangstytis, tėvai puola, įkalbinėja, ima šaukti, susijaudina. Griebiamasi populiarios frazės „jei..., tai..." Visos tėvų pastangos galų gale baigiasi bausmėmis. Būtina paminėti, kad aptariamu atveju bausmė yra ne autoritarinio auklėjimo priemonė, kaip buvo, pavyzdžiui, šeštajame ar septintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Baudimas šiuo atveju yra visiškai klaidingo vaiko įsivaizdavimo, kitaip tariant, jo nesuvokimo kaip savarankiško asmens padarinys.

Visos šios pastangos turi vieną paprastą trūkumą – neįmanoma priversti žmogaus pasikeisti arba nuveikti ką nors, ko jis nenori. Žmonės akivaizdžiai pasikeičia arba ko nors imasi dėl santykių su kitais žmonėmis; suaugusiojo elgesio pokyčius dažnai paskatina diskusijos ir aiškinimasis. Aktyviai siekiant, žinoma, galima priversti žmogų padaryti ką nors prieš savo valią. Tačiau iš esmės jo elgesys niekada nepasikeis. Jo tiesiog neįmanoma pakeisti. Būtent todėl metų metus nesėkmingai siekus atpratinti partnerį nuo jo įpročių nutrūksta ne viena partnerystė.

Tėvai, kurie laikosi šios vaiko sampratos, nuolat bando elgtis būtent taip, nes nebesuvokia vaiko kaip atskiro asmens. Jie psichiškai susitapatina su vaiku ir mano, kad gali elgtis su juo kaip su savo paties dalimi, kaip su savo kūno dalimi. Kūno dalį mes, žinoma, galime paveikti, priversti – bent kiek įstengiame – atlikti tai, ko pageidaujame.

Nuolat keldami reikalavimus tėvai ima vaikus spausti. Vaikas spaudžiamas atlikti tam tikrus veiksmus. Toks spaudimas negatyvus, bet iš pradžių vaikui tai atrodo kaip prielankumas. Jis sužino – jei elgsis būtent taip, mama ir tėtis ims jį įkalbinėti ir jis nuolat gaus dėmesio. Būtų klaida nepaaiškinti, kodėl atsiranda toks vangstymasis: besivangstantis vaikas automatiškai apdovanojamas dėmesiu. Būtina aiškiai įsivaizduoti šių dalykų sąsajas. Visų pirma vaikui svarbu jausti prielankumą ir visiškai nesvarbu, kaip jis gaunamas – pozityviu meilės kupinu būdu ar negatyviu spaudimu. Išprovokuojamas dėmesys ir pajuntama, kad tampi įvykių centru.

Šio pobūdžio prielankumas skatina dar ir užsispyrimą. Panašią reakciją gali sukelti, pavyzdžiui, eismo taisyklių pažeidimas. Kai pastatau automobilį neleidžiamoje vietoje, kontrolierius paprastai išrašo baudos kvitą, ir baigta. Tačiau jei leistųsi į diskusiją, norėdamas, kad aš tuojau pat nuvažiuočiau, jam grėstų sulaukti kaip tik priešingo rezultato, nei pageidauja. Aš, galimas daiktas, sureaguočiau užsispyrėliškai ir pareikščiau: „Dabar tai jau tikrai nepajudėsiu iš vietos!" Jei kontrolierius ir toliau nervintųsi ir imtų grasinti nutempsiąs automobilį ar kitomis bausmėmis, mažų mažiausia grėstų, kad iš jo bus pasišaipyta.

Gatvėje įvykiai gali klostytis maždaug taip, o namuose su vaikais tikrai bus šitaip: kuo didesnis spaudimas bus daromas vaikui, tuo labiau jis užsispirs, o tėvai, reikalaujantys to, ko negali priversti daryti, apsijuoks vaiko akyse. Ateis laikas, kai tėvai nuleis rankas, jausis praradę galimybę paveikti vaiką ir puls į neviltį.

Nesunku suprasti, kad visa tai gali vystytis ypač dinamiškai, pradžioje palengva, paskui vis sparčiau, galiausiai padėtis tampa nebevaldoma. Tėvai, kurie vadovaujasi samprata „vaikas yra dalis manęs", netrukus atsiduria žemyn besileidžiančioje spiralėje – jų vaikas neklauso. Jie mėgina paskatinti vaiką ką nors daryti. Jis nevykdo pagei-

davimų. Jie nervinasi. Vaikas ir toliau vangstosi. Tuomet jie nervinasi dar labiau ir, galimas daiktas, griebiasi bausmių. Nieko nuostabaus, kad daugelis šeimų beveik nebepakelia kasdienės įtampos.

Tipiški tokių situacijų pavyzdžiai – kasdien pasikartojantys šeimos gyvenimo ritualai: rengimasis, prausimasis, namų darbų ruošimas ir pan. Galima manyti, kad dėl nežmoniškos įtampos tėvai kuriuo nors metu nuspręs ištrūkti iš spiralės ir pakeisti savo elgesį su vaikais. Tačiau didžioji šios sampratos ir atitinkamai simbiotinio santykių sutrikimo bėda kaip tik ta, kad dėl minėtos kompensacijos poreikio ištrūkti neįmanoma.

Kadangi vaikas nebesuvokiamas kaip atskiras asmuo, ir toliau reaguojama klaidingai. Kūno dalis nieko negali daryti sava valia, nes ji juk priklauso kūnui. Kai tėvai vaiką laiko savo dalimi, jie nebeįstengia pamatyti, kad vaikas kuo puikiausiai kai ką atlieka savavališkai. Svarbu suvokti, kad „savavališkai" šiuo atveju nereiškia „turėdamas ketinimą". Mažas vaikas nepaliaujamai tikrina, ar pasaulis atitinka jo susikurtą pasaulio vaizdinį. Tikrinimo veiksmas yra tikrai sąmoningas, taigi savavališkas, kitaip nei veiksmo motyvas. Tikrindamas vaikas nesiekia užrūstinti tėvų ar kitų žmonių, jis tiesiog nuolat, tarsi nesibaigiančioje kino juostoje, lygina turimą pasaulio vaizdinį su tikrove. Jei vaizdinys visada atitinka tikrovę, psichika negali toliau vystytis. Vaikas įsivaizduoja, kad tėvus galima be paliovos valdyti, taigi jis automatiškai naudojasi šia galimybe. Kai tėvams pasakoma apie netinkamą jų vaiko elgesį, jie to nepripažįsta ir nesupranta, atsakas dažniausiai būna toks: „Jis taip daro netyčia." Susikalbėti tada beveik neįmanoma.

Tėvai reaguoja į savo vaikus kaip į daiktus. Mes skiriame dvi pagrindines reakcijos į aplinką rūšis: žmogišką ir daiktišką. Žmogiškos reakcijos atveju mano „aš" yra reaguojantis ir veikiantis. Kai mane kas nors užkalbina, aš sprendžiu, atsakyti ar ne. Daiktiškos reakcijos

atveju, pavyzdžiui, į ką nors atsitrenkęs, reaguoju refleksiškai. Tą akimirką negaliu apsvarstyti, ar dera sudejuoti, ar reikia iš skausmo perkreipti veidą, tai nutinka savaime. Tėvai, kurie savo vaikus suvokia kaip savo dalį, reaguoja pastaruoju būdu. Jei vaikas į juos kreipiasi, jie refleksiškai skiria jam savo dėmesį, nepaisydami konkrečių aplinkybių. Vaiko požiūriu suaugusysis reaguoja kaip daiktas, tarkim, kėdė, kurią galima stumdyti. Tokiu atveju vaikas lieka ankstyvosios vaikystės narcisizmo būsenos. Nesusidaro neurono „žmogus", vaikas taip ir lieka įsitikinęs galintis valdyti visus ir viską. Kita bėda ta, kad vaiko skleidžiami impulsai priimami nekritiškai, kaip nekritiškai reaguojama į skausmo impulsą, pasiųstą rankos. Tenka susidurti su tragišku suaugusiųjų negebėjimu teisingai suprasti, ką sako vaikas. Jie visada kaltina kitus, taigi kalti kitų vaikų tėvai, kiti vaikai, auklėtojai, mokytojai. Tai nėra tyčinė elgsena, tėvai neįsisąmonina, kad reaguoja būtent taip.

Jano atvejis

Kaip simbiotiniai tėvų ir vaikų santykiai pasireiškia vaikų, tėvų ir mokytojų kasdienybėje, geriausiai parodo istorija, kurią man papasakojo vienos pradinės mokyklos mokytoja.

Darnioje vidurinės klasės šeimoje augantis Janas yra aštuonerių metų, jis aukštas, nekrintančios į akis išvaizdos, iš pirmo žvilgsnio apibūdintum kaip mielą vaiką. Mokosi nei labai gerai, nei labai prastai – dažniausiai apie vidurį.

Bet mokykloje Janas laikomas probleminiu vaiku, mat jis dažnai ginčijasi ir labai nesutaria su kitais vaikais. Dažniausiai jis pats pradeda ginčus. Kai su juo pasikalbi, jis beveik niekada nepripažįsta savo kaltės. Tačiau parskubėjęs namo su smulkmenomis atpasakoja dienos įvykius.

Jano mokytojams dažnai tenka susitikti su jo mama – neilgai trukus po įvykio ji apsilanko mokykloje, norėdama pasiskųsti dėl kitų mokinių piktavališkumo jos sūnaus atžvilgiu. Jei mokytojai bando paaiškinti, kad ginčą pradėjo Janas ir jo elgesį reikia atitinkamai taisyti, motina dažniausiai griežtai atmeta tokius siūlymus. Ji tiesiog negali įsivaizduoti, kad dalis kaltės galėtų tekti jos sūnui. Kartais konfliktą imasi spręsti ir tėvas, jis nueina net iki to, kad ima mušti kitus vaikus. Kad Janas nesutaria ne tik mokykloje, paaiškėjo per bendrus klasės pusryčius su tėvais. Apie Jano sunkumus prabilusią moterį Jano motina iškeikė tokiais žodžiais, kokių iš jos niekas nesitikėjo.

Mokytoja pasikvietė Jano tėvus pasikalbėti apie tai, kad Janas pamokoje sunkiai sukaupia dėmesį. Ji papasakojo, kad Janui dažnai tenka priminti, jog laikas imtis užduoties, jis greitai išsiblaško.

Pokalbio rezultatas: Jano motina kreipiasi patarimo į įvairių sričių gydytojus, kad šie nustatytų jos sūnaus elgesio priežastį. Nustatoma, pavyzdžiui, „vidinis išsiblaškymas", ADS (dėmesio sutrikimo sindromas), dėmesio sukaupimo ir išlaikymo sutrikimas ir t. t. – visa krūva diagnozių, tučtuojau skiriamas reikiamas gydymas. Galiausiai Jano motina teiraujasi mokytojos, ar nevertėtų sūnui duoti ritalino ar panašių vaistų, kad jis galėtų labiau susikaupti, – mokytoja atsako neturinti pakankamai medicinos žinių ir negalinti to nuspręsti.

Tėvai, ypač motina, kišasi ir į mokymosi reikalus. Kitą dieną po matematikos kontrolinio darbo, kuriame Janas padarė tris klaidas, motina stovi priešais mokytoją, verkia ir klausia, kaipgi atsitiko, ji juk dvi valandas mokiusi Janą žodžiu ir raštu. Kai per kitą kontrolinį Janas nusirašinėja nuo draugo ir yra pagaunamas, motina, pasikalbėjusi su juo, tvirtina, kad berniukas niekaip negalėjęs nusirašinėti.

Ji nueina taip toli, kad net ima reikalauti pašalinti iš mokyklos

kitą mokinį, su kuriuo Janas dažnai konfliktuoja. Pasiūlius jai susisiekti su mokytoja, ji nereaguoja ir skubiai skambina mokyklos vadovams, siekdama juos paveikti. Kai mokytoja jai paaiškina, kad toks elgesys nederamas, ji prapliumpa verkti ir atsiprašinėja.

Pats Janas vis dažniau nesilaiko mokyklos taisyklių. Kai jam sakoma pastaba, jis gūžiasi, lyg lauktų smūgio, o namie pasakoja, kad yra labai varžomas. Pastaruoju metu paaiškėjo buvus atvejų, kai Janas net reketavo kitus vaikus.

Tokie atsitikimai yra mano kasdienybė, mokyklose ir vaikų darželiuose nuolat susiduriu su panašiais dalykais. Jų tiek daug, kad išimtys laipsniškai virsta taisykle.

Jano motina yra simbiotiškai susijusi su vaiku ir todėl bendraudama su juo negali išlaikyti reikiamo atstumo. Tai galima lengvai atpažinti iš daugelio jos poelgių. Ji negali, pavyzdžiui, net svarstyti minties, kad dėl kai kurių konfliktų galėtų būti atsakingas Janas. Tai kyla ne dėl jos piktavališkumo, o dėl simbiotinio sutrikimo, pavertusio vaiką jos kūno dalimi ir neleidžiančio jai suvokti, kad ši dalis iš tikrųjų yra atskiras individas, veikiantis savavališkai (nesvarbu, tinkamai ar netinkamai). Jos nuomone, problemas (konfliktus, blogus mokymosi rezultatus) lemia išorinės priežastys, nesusijusios su vaiku – jos kūno dalimi, tad jas ir reikia „apkaltinti“, todėl iš dalies netgi agresyviai reaguoja į kitus vaikus, taip pat į jų tėvus ir, savaime suprantama – į mokytojus.

Jano motinos pavyzdys gerai parodo, kaip su vaiku susitapatinę tėvai „už savo vaikus lanko mokyklą“. Aš dažnai vartoju šį posakį, nors iš pirmo žvilgsnio jis ne visai atspindi situaciją. Tačiau Jano motinos atveju akivaizdu, kas turima galvoje: nepavykęs matematikos kontrolinis, savaime gana nereikšmingas ir vertas atitinkamai ramios reakcijos, šios motinos suvokiamas kaip grėsmė jos pačios

egzistencijai. Ji elgiasi taip, tarsi ne jos sūnus gavo prastą pažymį, o ji pati blogai pasirodė.

Tipiška ir diagnozių bei gydymo paieška, lankymasis pas gydytojus ir įvairios to pasekmės. Nebandoma net svarstyti minties atidžiau pasižiūrėti į savo elgesį, nes juk jei kūno dalis neveikia taip, kaip turėtų, vadinasi tai liga.

Iš gyvenimo: mokytojas tikrina namų darbus

Kaip mokykloje pasireiškia vaiko sampratos, iliustruosiu pavyzdžiu iš mokyklinio gyvenimo: namų darbai, tiksliau, jų uždavimas ir tikrinimas.

Kalbėsime ne apie pagalbą atliekant namų užduotis, o apie tai, kaip su šiuo dalyku susidoroja mokytojas.

Pagrindinės mokyklos mokytojas, kuris savo mokinius laiko vaikais, taigi ir elgiasi atitinkamai, namų darbų tikrinimą laikys savaime suprantamu. Jis pasižiūrės, ar vaikai iš viso atliko užduotis, užmes akį, ar atlikta švariai ir tvarkingai, patikrins turinį. Tiek turinio, tiek formos klaidas toks mokytojas tinkamai pataisys, atsižvelgdamas į padarytas klaidas pasirinks tinkamą būdą ir deramą pedagoginį metodą pasakyti vaikui, kaip jam pataisyti užduotį. Tokie taisymai tikrai nebus laikomi bausme mokiniui, nes klaidų taisymų tikslas ne toks. Be mokymo, tai padeda įdiegti mokiniui tam tikrus elgesio modelius, pratina prie sistemingų darbo metodų ir procesų.

Šie mokytojo veiksmai ganėtinai įprasti, tačiau jei mokytojas laikosi sampratos „vaikas yra partneris" , jis to nedaro. Toks mokytojas vadovaujasi nuostata, kad pagrindinėje mokykloje vaikas dirba savarankiškai, taigi pajėgus pats rūpintis namų darbais, nes jam svarbu žinios, kurios ateityje bus reikalingos kitoms užduotims. Jei toks mokytojas patikrina namų darbus, jis būtinai juos aptars su mokiniu. Galimas daiktas, net išsakys patarimą, siūlys šį bei tą pakeisti arba kai ką atlikti iš naujo. Tačiau

tai bus tik patarimas, jis jausis savo prisiimtos sampratos įpareigotas leisti vaikui laisvai pasirinkti, ar įgyvendinti šiuos siūlymus.

Mokytojas, norintis būti vaiko mylimas, veikiausiai net netikrins namų darbų, o gal iš viso jų neužduos. Jis baiminsis konfrontacijos su savo mokiniais dėl neatliktų ar blogai atliktų namų darbų, jam bus svarbu, kad mokiniai jį mėgtų ir už tai, kad jis yra mokytojas, kuris niekada neužduoda namų darbų.

---

3 SKYRIUS

Susikalbėjimo dilema: ką iš tiesų turime galvoje, kai sakome „vaikas"

Geriausias būdas spręsti problemas – kalbėtis. Tačiau tai ne visada lengva. Daugelis žmonių vartoja tas pačias sąvokas, kalbėdami apie visiškai skirtingus dalykus. Būtent taip atsitinka diskutuojant apie vaikus: mes visi sakome „vaikas", tačiau omenyje turime skirtingą „objektą". Tai paremta įvairiomis vaiko sampratomis, dėl kurių kyla vienokių ar kitokių santykių sutrikimų. Kalbu apie tai norėdamas parodyti, kaip svarbu susikalbėti ieškant išeities iš sunkios padėties.

Susikalbėjimo problema pasireiškia keliais lygmenimis. Susikalbėti dabar dažnai nebesugeba

- to paties kolektyvo mokytojai,
- mokytojai su mokiniais,
- mokytojai su tėvais,
- tėvai su vaiku,
- seneliai su tėvais,
- tėvai tarpusavyje.

Suaugusieji – tėvai, mokytojai, seneliai, auklėtojai – nesusikalba tarpusavyje kalbėdami pie *vaikus*; mes matome vis didėjančią tuštumą tarp šių suaugusiųjų grupių ir *vaikų*, o pastarieji netenka galimybės sveikai psichiškai bręsti.

Kodėl suaugę žmonės nebesusikalba kalbėdami apie vaikus? Juk visi apie juos tik ir kalba – tėvai, auklėtojai, mokslininkai, knygų autoriai, žurnalistai ir pirmiausia visų rūšių politikai. Vienas po kito rengiami aukštų švietimo vadovų posėdžiai, žiniasklaida savaitėmis diskutuoja apie išmokų vaikams didinimą dešimčia eurų, o leidiniai apie vaikus nebetelpa į knygynų ir bibliotekų lentynas.

Visi sulig savo išmanymu ir sąžine stengiasi pagerinti padėtį ir rasti naujų problemos sprendimo būdų. Ir vis dėlto mums tenka sutikti vis daugiau probleminių, nebrandžių vaikų, o visos tos diskusijos nepateikia naudingų išvadų. Nes visos šios kalbos ir leidiniai apie vaikus remiasi jau minėtomis skirtingomis vaiko sampratomis. Taigi iš tikrųjų susikalbėti neįmanoma. Kalbų vis daugiau, bet kalbama apie skirtingus dalykus.

Tik nedaugelis, prabilę apie vaikus, juos ir turi galvoje. Jie žino, kad vaikai yra nebrandūs, kad siekiantiems sėkmės gyvenime vaikams reikia visko mokytis ir kad jiems būtinas meilės kupinas suaugusiojo vadovavimas. Privalomą natūralią hierarchiją jie suvokia ne kaip priespaudą, o globą, kuriai būtinas stiprus atsakomybės pojūtis. Ši nuostata gerai atsiskleidžia šiandien beveik nebevartojamame žodyje „globotinis". Vaikas, kuris laikomas globotiniu, hierarchiškai gali būti tik žemiau už tą, kuris globoja. Tačiau globotinis dėl to nepatiria jokio neigiamo poveikio.

Kodėl tai svarbu, galima iliustruoti sporto pavyzdžiais. Kiekvienos sporto šakos treniruotėse svarbu aiškiai pasiskirstyti trenerio ir mokinio vaidmenimis. Vienas nurodo kryptį, kitas ta kryptimi eina ir mokosi.

Šis dalykas labai svarbus. Trenerio vadovavimas ir nurodymai sportininkui, kaip ir suaugusiojo – vaikui, skirti ne paklusniam vykdytojui ugdyti, o padėti mokytis savarankiškumo. Nei olimpiniai čempionai, nei savimi pasitikintys, savarankiški suaugusieji nenukrinta iš dangaus, taigi negimsta tokie. Už savo pasiekimus jie dėkingi žmonėms, tinkamai vadovavusiems jų sportiniam ar žmogiškajam vystymuisi.

Treneris konsultuoja ir ugdo savo mokinį, t. y. parodo, kaip elgtis netinkama, ir skatina lavintis toliau. Jis tai daro ne autoritariškai, lyg kareivinių kieme, o skirdamas savo mokiniui didelį dėmesį. Kaip treniruojamasi naujoje sporto šakoje, taip mokomasi ir gyvenimo. Mokinio ir vaiko pastangas mokytis ir tobulėti vertina hierarchiškai aukštesnis treneris arba mokytojas, pagirdamas ir paskatindamas. Treneris užima hierarchiškai aukštesnę padėtį todėl, kad tokia trenerio funkcija, o ne todėl, kad jis pats taip nusprendė. Tas pats galioja ir suaugusiojo–vaiko santykiams: suaugusieji nėra vaikų viršininkai, jie intuityviai žino, kad vaikams reikia vadovauti ir nurodyti, nes jie dar nėra visiškai subrendę.

Treniruočių pradžioje, kai mokinys dar pradedantysis, sporto treneriui svarbu lavinti nuosekliai, taip pat nepraktikuojama šiandien treniruotis viena, o rytoj – ką kita. Svarbu padėti pagrindus tolesniam konkrečios sporto šakos įgūdžių lavinimui. Tik po daugybės treniruočių skiriama laiko aptarti taktikai, kalbantis gilinamasi į žaidimo subtilybes, aptariami aukštesni tikslai. Pritaikius šį modelį vaikų ugdymo sričiai, tai galima apibūdinti kaip perėjimą nuo tradicinio prie modernaus mąstymo, tik vyresnis vaikas gali būti aktyviau įtraukiamas į sprendimų priėmimo procesą.

Bet vėl grįžkime prie pagrindų. Sportininkui dažnai būna netgi kenksminga per daug galvoti apie atliekamus pratimus. Juos iš esmės tiesiog reikia atlikti daug neklausinėjant, nes galima susidurti su vadinamąja kognityvine blokada. Kitaip tariant, jei aš, būdamas

tenisininkas, prieš kiekvieną smūgį mąstysiu, ar jis turi prasmę ir ar negalėtų būti atliktas visai kitaip, kamuoliukas, kurį turėjau atmušti, seniai bus už aikštelės ribų. Tokiu metu svarbiausia – ne subtilybės, o automatiškai atmušti kamuoliuką.

Pernelyg daug analizuojantis mokinys į trenerį žiūrėtų ne kaip į mokytoją, o kaip į sau lygų žaidėją, kuris turi paaiškinti treniruočių metodus, kuriais remiantis bus dirbama. Tačiau jis nesistengs įtikti savo žaidybinių gebėjimų ugdytojui. Begalinės diskusijos vietoj treniruočių neskatins jokios sportinės pažangos.

Tie, kas suvokia vaiką kaip besivystančią būtybę, sakydami „vaikas“, jį ir turi omenyje. Aš, vaikų psichiatras, susikalbu su tokiais žmonėmis, nes mes šnekamės apie tą patį objektą; komunikacijos teorijos žodžiais, siuntėjas ir gavėjas dirba tuo pačiu dažniu.

Susikalbėti sunkiau, kai viena bendraujanti šalis kalba apie vaiką kaip partnerį, o kita tebelaiko vaiką vaiku. Kai vieni atstovauja „vaikas yra vaikas“, o kiti kitokiai sampratai, kad ir ką sakytum, pokalbiai beprasmiški.

Mokytojų kolektyvas: mokytojai kalbasi apie vaikus

Vis labiau stringančios komunikacijos dramatiškumas ypač aiškiai atsiskleidžia pagrindinės mokyklos mokytojų tarpusavio pokalbiuose. Vienai mokytojų grupei priklauso tie, kurie yra savo mokinių vadovai, laikantys juos vaikais ir mokiniais ir atitinkamai jiems vadovaujantys, kitai grupei, kurių požiūris orientuotas į partnerystę, tokio požiūrio kaip tik trūksta. Jie mokinius laiko sau lygiais, tokiais, kokiais pagrįstai laikytų kitus suaugusiuosius. Mokinys jiems tam-

pa savarankiškai (o iš tiesų – savavališkai) ir atsakingai besielgiančiu bei besimokančiu partneriu. Šios grupės mokytojai nesupranta, kad tokia darbo forma galima tik nuo jaunystės, o mokykloje mokiniai turėtų mokytis vadovaujami mokytojo.

Kadangi šiai save ypač išprususia, bent jau teoriniais klausimais, laikančiai mokytojų grupei nelaikyti kitų suaugusiųjų hierarchiškai žemesniais yra savaime suprantamas dalykas, šios grupės mokytojai tą sampratą taiko ir savo mokiniams. Kai tokie mokytojai sutinka kolegą, vaikus laikantį vaikais, taigi savaime esančiais žemesnėje pozicijoje, tokį požiūrį jie traktuoja kaip nepagarbą vaikams. Mokytojai, suvokiantys save kaip vadovus, o ne kaip savo mokinių partnerius, aplinkinių vis dažniau vertinami kritiškai, o kartais net laikomi reakcingais. Staiga jie tampa beširdžiais, konservatyviais, netgi atvirai abejingais ir atstumiančiais mokytojais, nors dauguma iš jų nepatiria jokių sunkumų dirbdami su mokiniais.

Dėl nesusikalbėjimo šioms grupėms bendrauti beveik neįmanoma. Svarbūs pokalbiai apie elgesį su konkrečiais mokiniais, mokyklos koncepcijas ir kasdienius mokyklos gyvenimo reikalus dėl šios priežasties baigiasi be rezultatų, ir negali būti kitaip.

Kai mokinys neklauso mokytojo, mokytojas, laikantis mokinį vaiku, imsis taisyti jo elgesį. Jei mokinys nesitaisys, bus taikomos pedagoginės priemonės. Čia labai aiškiai matyti, kada reikia pedagogikos, – būtent tuomet, kai vaikas laikomas vaiku ir kai jo psichika užtektinai subrendusi reaguoti į pedagogines priemones.

Dėl partneriško požiūrio į vaiką dažnai nebeatpažįstamas jo vangstymasis. Todėl klaidingas auklėjimo prielaidas pasirinkusiam mokytojui maga leistis ieškoti mokinio nepažangumo ar nedarbingumo priežasčių. Dirbdamas mokyklose dažnai matau mokytojų, mėginančių nustatyti vaikų elgesį paaiškinančią diagnozę. Jie nepastebi iš mokytojų tampantys diagnozuotojais.

Diagnozių sąrašo viršuje tebėra sunkiai apibūdinamas ADS*; nustačius šią diagnozę, auklėjimo įstaigos įgaliotam asmeniui primygtinai siūloma vesti vaiką pas psichoterapeutą taisyti elgesio. Taip orientuotis į simptomus būdinga mokytojams, besilaikantiems sampratos „vaikas yra partneris".

Jei mokytojas, kuris vaiką laiko vaiku, pasakytų pastabą dėl vaiko elgesio, jam kiltų grėsmė, kaip jau minėjau, būti apkaltintam nepagarba vaikui. Tačiau iš tiesų tai jo kolega elgiasi nepagarbiai. Mokytojas, kuris laikosi vaiko kaip partnerio sampratos, netampa tuo priešininku, kuris vaikui būtinas. Vaikams natūraliai reikalingi suaugusieji, į juos reaguojantys aiškiai, kaip priešininkai sporte. Tik taip mokykloje galima padėti vaikams bręsti ir leisti mokytis, pavyzdžiui, iš konfliktų.

Mokytojo užduotis – su meile padėti savo mokiniams ir juos nukreipti tinkama linkme. Mokinys, kuriam mokytojas parodo, kad jis tėra partneris, negauna galimybės patirti, kad kartais reikia derintis prie kitų žmonių ar, kitaip tariant, pripažinti jų žinias bei patirtį ir kad ne visada šokama pagal vaiko dūdelę.

Vis daugėja mokytojų, kurie reaguoja netinkamai net į didesnius vaikų nusižengimus. Tokie projekcinį santykių sutrikimą patiriantys mokytojai nesąmoningai emociškai išnaudoja mokinius, pasiimdami iš jų meilę ir pripažinimą, kurio negauna savo aplinkoje. Šie mokytojai negali pamatuotai reaguoti į netinkamą vaikų elgesį, nes nuolatos jaučia baimę prarasti vaikų prielankumą.

Pokalbiai apie vaikus ir elgesį su jais šiuo atveju irgi beveik neįmanomi. Kai toks mokytojas kalbasi su kolega, kuris vaikus tebelaiko vaikais ir yra jų „priešininkas", jie vienas kito nesupranta. Jie gali ilgai kalbėti apie tą patį mokinį ir nerasti sutarimo. Jei mokinius

---

* Aktyvumo ir dėmesio sutrikimas.

vaikais laikantis mokytojas savo kolegai duos patarimų pagerinti kurio nors mokinio rezultatus sustiprintai mokant tam tikrų dalykų, jis nebus išgirstas. Mokytojui, trokštančiam būti mėgstamam, būtų nepakeliama, jei vaikas atmestų nurodymą sustiprintai mokytis, ir jis nutrauktų tai, ką buvo suplanavęs. Ir geriausių norų vedamas, jis negalėtų elgtis taip, kaip jam teisingai pataria, nes jis vaiką mato visai kitaip negu nepriklausomas patarėjas. Šis sutrikęs bendravimas tragiškas tuo, kad mokinių keliamos problemos yra nuolatos atidėliojamos, tuščiai aptarinėjamos ir visiškai nesprendžiamos, nes nesutampa požiūriai į vaiką.

Mokytojų tarpusavio bendravimo sutrikimai aiškiai matyti mokytojų konferencijų metu. Mokytojai akivaizdžiai skirtingai reaguoja į tam tikrus konferencijos nutarimus. Jie gali tų nutarimų ir nesilaikyti, jei šie prieštarauja kurio nors mokytojo požiūriui. Vienos konferencijos dalyvių kalbos nepasiekia kitų dalyvių ausų, o mokykla kaip institucija praranda pasitikėjimą, nes nebeaišku, kokiais principais savo veikloje vadovaujasi mokytojų kolektyvas.

Mokytojų ir mokinių bendravimas

Mokyklinio lavinimo sėkmę visų pirma laiduoja mokytojo ir mokinių ryšys. Jis palaikomas kalbėjimo lygmeniu, todėl mokytojų ir mokinių susikalbėjimas yra svarbiausias mokymo įstaigos rūpestis. Dabar dažna bendravimo sunkumų priežastis yra ta, kad mokytojai dirba su mokiniais, nepakankamai subrendusiais pagal savo amžių, dėl vystymosi sutrikimų esančiais kaip maži vaikai. Vaikai nepaiso mokytojo duodamų užduočių, nes nepajėgia pripažinti vadovavimo. Todėl mokytojai dažnai būna priversti po kelis sykius kartoti net pa-

prastus nurodymus, pavyzdžiui, pasiimti knygą arba ką nors užsirašyti. Tai, ką jie laiko mokinio vangstymusi, iš tiesų yra nesąmoningas mokinio bandymas patikrinti jam jau žinomus dalykus. Smegenų ląstelės taip veikia – jos nuolat tikrina tai, ką jau žino. Simbiotiškai auginami vaikai išmoksta valdyti tėvus. Jie dažnai priverčia tėvus keletą sykių kartoti pavedimus. Tokie vaikai mokykloje reikalauja savo patirties patvirtinimo iš mokytojo. Jei mokytojas tai padaro, vaiko pasaulėvaizdis, kuriame jis geba viską valdyti, patvirtinamas.

Mokytojui labai sunku ištrūkti iš tokios padėties. Sunkumų kyla net ir tokiam, kuris mokinius tebelaiko vaikais ir intuityviai siekia atsiriboti, tai yra ignoruoja vaiką, delsiantį pasiimti vadovėlį, taip parodydamas, kad toks elgesys nepriimtinas. Pamoka turi tęstis, vadovėliai būtinai reikalingi visiems mokiniams. Mokytojui iš tikro nelieka pasirinkimo, aplinkybės jį verčia siųsti vaikui klaidingą signalą ir patvirtinti jo susidarytą pasaulėvaizdį, – o jame vaikas yra visagalis.

Mokytojams su mokiniais įmanoma susikalbėti tik tuomet, kai mokytojai vaikus laiko vaikais ir moko tokius mokinius, kurių išsivystymas atitinka amžių. Jei kurioje nors pusėje esama sutrikimo, bendraujama „pro šalį“ ir prarandamas sėkmingo mokyklinio lavinimo pagrindas.

Mokytojų ir tėvų bendravimas

Simbiotinį santykių sutrikimą patiriantiems tėvams žodis „vaikas“ yra kaip tuščias apvalkalas. Jie, kaip ir visi, iš įpročio sako „vaikas“, tačiau galvoje turi visai ką kita – savo kūno dalį, nes simbiozės atveju vaikas suvokiamas kaip tėvų kūno dalis. Tokie tėvai negali supras-

ti, kaip mąsto tie, kurie sugeba pasiekti norimą rezultatą nespausdami vaikų. Mokytojų kolektyve šios problemos, ko gero, nėra, nes simbiotinių sutrikimų tarp mokytojų beveik nepasitaiko. Tačiau kai mokytojui prireikia kalbėtis apie vaiką su tėvais, kurie yra su vaiku simbiotiškai susiję, iš anksto aišku, kad susikalbėti nepavyks.

Tėvai nepajėgia pažvelgti į vaiką iš šalies. Kai mokytojas kritikuoja vaiko elgesį, tėvai visada turi to elgesio paaiškinimą, nes yra įsitikinę, kad vaikas nieko negali daryti sava valia. Jei mokytojas toliau atkakliai kritikuoja, tėvai gali net imtis priemonių prieš mokytoją. Pasirinkimas platus: nuo skundo mokyklos vadovui arba administracijai iki, išskirtiniais atvejais, pasikėsinimo į asmenį. Dažniausiai iš mokytojo reikalaujama, kad jis su vaiku elgtųsi kaip psichoterapeutas.

Nuolat blogėjančio tėvų ir mokytojų bendravimo padariniai liūdni. Nesutarimų pastaraisiais metais labai pagausėjo, apie tai daug rašoma spaudoje. Laikraščiuose kiekvieną savaitę skaitome apie mokytojus, kurie patyrė psichinę arba fizinę prievartą, su jais kovojama įvairiausiomis priemonėmis, vis dažniau ir teisinėmis.

Pasitaiko keistų situacijų – apie vieną tokią man trumpai papasakojo sutikta mokytoja. Mokslo metų pradžioje į parengiamąją klasę atėjęs šešiametis berniukas priėjo prie mokytojos ir pasakė – žodis žodin: „Aš norėjau eiti į tą pačią klasę su savo draugu Adrianu. Mes iš anksto apie tai pranešėme. Bet dabar jis yra 1b, o aš 1a. Mano tėvas advokatas. Jūs pamatysite, kas jums bus. Mes jus paduosime į teismą už tai, kad mano draugo nėra mano klasėje." Po šio pareiškimo jis apsisuko ir nuėjo.

Iš to būtų galima pasijuokti, jei tai būtų pavienis kuriozinis atvejis, tačiau Vokietijoje pastaruoju metu tai tampa nemaloniai dažnu reiškiniu. *Spiegel* 2008 m. liepą išspausdino atvarto dydžio straipsnį „Vokietijos mokyklas užplūdo skundai". Ten rašoma:

*Advokatų pasitelkimas sprendžiant nesutarimus su mokyklomis tapo Vokietijos mokymo įstaigų kasdienybe. Tėvų ir mokytojų konfliktams priežasčių netrūksta – tai ir drausmės priemonės, ir pažymiai, ir perkėlimas į kitą klasę. Galiausiai kivirčai vis dažniau persikelia į teismą.**

Straipsnio autorius pateikia ir skaičius: per pastaruosius dešimt metų Bavarijoje skundų pagausėjo keturis kartus, Šiaurės Reino-Vestfalijos žemėje nuo 2006 iki 2007 m. – pusantro karto, iš viso vien čia – maždaug 2 000 bylų. Neretai jose nagrinėjami štai tokie dalykai: vienai mokytojai neseniai teko aiškintis, kodėl ji rašto darbus taiso raudonu rašikliu – vaikui esą „traumuojanti patirtis" sąsiuvinyje rasti tiek daug taisymų signaline spalva, pareiškė jai motina**.

Toks agresyvus, žeminamas ir įžūlus elgesys su mokytojais iš išimties virsta taisykle, ribos kasmet peržengiamos vis drąsiau.

Beje, įdomu, kad kone visos tokio pobūdžio bylos baigėsi tėvų pralaimėjimu. Tėvų nesustabdo net akivaizdus skundo neperspektyvumas teisme, ir tai tik dar labiau pabrėžia, kad susiduriama su emocijų, o ne proto valdomu elgesiu. Beje, tokia padėtis ne tik Vokietijoje. Neseniai man tai vėl buvo patvirtinta: pažįstamas pranešė, kad Anglijoje laimėta byla, kurioje tėvai gynė savo teisę įstatymo numatyta tvarka kištis į jau studijuojančių vaikų gyvenimą. Tai tik vienas pavyzdys, kaip daugelyje šalių, ne tik Vokietijoje, pakito tėvų elgesys. Tačiau, mano nuomone, mums tai turėtų būti ypač svarbu, nes, palyginti su kitomis šalimis, mūsų šalies šeimai tenka gerokai didesnė vaikų auklėjimo dalis.

---

* G. Kleinhubbert, „Traumatische Erfahrungen", *Der Spiegel*, Nr. 26, v. 23.06.2008, S. 60f.

** Ten pat.

Taigi tėvų ir mokytojų komunikacija ne tik neįmanoma, jos dažnai netgi vengiama, o kai kuriais atvejais ja rūpintis iš karto perduodama advokatams.

Daugybė tėvų patiria simbiotinį santykių sutrikimą, dėl jo vaiko elgesys nebesuvokiamas objektyviai ir kiekvienas iš vaiko gautas impulsas priimamas nekritiškai – tai tipiški simbiotinio santykių sutrikimo požymiai. Jei iš vaiko ateina impulsas „aš buvau neteisingai nubaustas", ieškoma už tai atsakingų ir jiems keršijama. Dažniausiai kaltinamas mokytojas arba mokyklos vadovas – už mokytoją.

Gąsdinanti įžvalga: net jei dauguma mokytojų vaikus tebelaiko vaikais ir mokytojų kolektyvas bendrauja be didelių trikdžių, bendraujant su vaikų tėvais problemų neišvengiama.

Esminis klausimas – ką daryti su vaikais, tuose suaugusiųjų ginčuose visai išleidžiamas iš akių.

Tėvų ir vaikų bendravimas

Ši bendravimo sritis, žinoma, svarbiausia. Ryšys su tėvais yra ankstyviausi vaiko patiriami santykiai, nulemiantys ir jo brendimą. Tėvai, kurie per vaiką nesąmoningai kompensuoja tai, ko jiems labiausiai trūksta, sunkina savo santykius su vaiku, ypač simbiozės atveju; nors daug su vaikais kalbamasi, nepasiekiama geidžiamo rezultato – bendravimo nėra.

Laikantis partnerystės sampratos, požiūris į vaiką neteisingas. Vaikui neleidžiama pajusti natūralaus tėvų žinių ir patirties prioriteto, neperduodamas deramas elgsenos modelis. Tačiau vaikui leidžiama pasijusti lygiam su motina ir / arba tėvu. Tai paremta aiškinimo ir supratimo koncepcija. Bendravimas, vadovaujantis šia

samprata, niekuomet negali vykti vienašališkai. Jei vaikui per daug nurodinėjama, partneriškai mąstančių tėvų manymu, kyla pavojus pasiglemžti vaiko teisę turėti savo nuomonę. Kitaip sakant, kai tėvai vaikus laiko vaikais ir stengiasi skatinti jų vystymąsi ne vien supratimu ir aiškinimu, vaikai atsidėkoja be žodžių – normaliai elgiasi su aplinkiniais.

Jei partnerystės samprata besivadovaujantys tėvai pašnekesį laiko svarbiausiu dalyku, nors jo komunikacinę funkciją ir klaidingai supranta, tai tie, kurie vadovaujasi samprata „noriu vaiko meilės", su savo vaikais iš esmės visai nebendrauja. Vaikas į jokį savo elgesį nesulaukia tinkamo atsako, jis girdi vien: „Taip, tau leidžiama, tu gali."

Simbiozės atveju bendravimo sutrikimas reiškiasi dvejopai. Pradžioje kalbama tam tikra prasme „pro šalį", nes vaiko veiksmų beveik nesuvokiama. Simbiotinį santykių sutrikimą patiriantiems tėvams netinkamas vaikų elgesys netrukdo, jie to elgesio apskritai negali vertinti dėl tėvų ir vaikų psichikos susiliejimo. Bendravimo sutrikimas ypač išryškėja, kai tėvai su savo vaikais kalbasi lyg niekur nieko, šiems akivaizdžiai netinkamai elgiantis. Simbiozei įsigalint ir tėvams vis dažniau gaunant pastabų dėl vaikų elgesio, bandoma tą elgesį valdyti, tada viskas vyksta priešingai: imama bendrauti agresyviai, tėvai nepaliaujamai aiškina vaikams, siekdami, kad šie keistųsi. O vaikai jaučiasi taip gaunantys dėmesio. Kokiu būdu tas dėmesys rodomas, jiems nesvarbu. Vaikui svarbu viena: aš nereaguoju, ir mama su tėčiu visą dėmesį skiria man.

Toks vienpusiškas bendravimas turi lemtingų padarinių abiem šalims. Tėvai vis labiau stengiasi, bet nieko nepasiekia. Sutrikus bendravimui, vaikas įstringa ankstyvosios vaikystės narcisizme. Neišmokstama pripažinti priešais esančio. Jei tenka bendrauti su kitais žmonėmis, jiems atrodo, kad kalbasi su kažkuo, kas iš tikro net nereaguoja. Pasekmės darbo ir asmeniniams santykiams katastrofiškos.

Tėvų ir senelių bendravimas

Vis daugiau sunkumų kyla bendraujant tėvams su seneliais. Jei tradiciniai auklėjimo metodai vaikų ugdymą didžiojoje šeimoje laikė privalumu, šis auklėjimo modelis, net jei išlieka, vis dažniau nukenčia dėl tėvų ir senelių negebėjimo susitarti dėl vienodų elgesio su vaikais principų.

Ypač ryškiai bendravimo sutrikimas pasireiškia senelių itin mėgstamu elgesiu – kai vaikas būna pas juos, jis dažnai lepinamas labiau, nei tai daro tėvai. Nebūtų ko priekaištauti, nes tai juk įprastas senelių, kuriuos visi turime ir mylime, elgesio būdas. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į kai kuriuos svarbius dalykus. Seneliai tradiciškai perimdavo lepinimo funkciją, bet vaiką laikė vaiku ir atitinkamai reguliavo nederamą jo elgesį, taigi auklėjo įprasta to žodžio prasme. Dabar vis daugiau senelių išgyvena projekcinį sutrikimą ir nesąmoningai lepina ne todėl, kad nori pamaloninti vaiką, o todėl, kad siekia gauti vaiko meilę ir pripažinimą.

Kai tokie seneliai žino, kad jų namuose leidžiami dalykai vaikui draudžiami tėvų namuose, jie dažnai sako: „Tik nepasakok mamai arba tėčiui!“ Tokiu tariamai nekaltu sakiniu jie pastebimai, netgi dvejopai, trikdo vaiko bendravimą su tėvais. Vaikui, kurio psichika nepajėgi tinkamai suvokti šio sakinio, uždraudžiama su tėvais namuose kalbėtis apie tam tikrus dalykus, kuriuos jis normaliu atveju veikiausiai mielai aptartų. Taigi vaikui ne tik be reikalo įkalbamas nereikalingas kaltės jausmas, jis dar ir dirbtinai supriešinamas su tėvais.

Gali būti ir priešingai – kai sutrikimas yra paveikęs tėvų ir vaikų santykius, o seneliai tebelaiko vaiką vaiku. Tuomet kyla senelių ir tėvų nesutarimų, nes ir vieni, ir kiti, kalbėdami apie tą patį vaiką, turi galvoje skirtingą „objektą“. Senelių nepasitenkinimas tėvų elgesiu su anūku gali labai pabloginti šeimos santykius.

Siekdamas aiškiau parodyti lemtingas mano aprašytų santykių sutrikimų pasekmes visam mūsų gyvenimui, norėčiau pasakyti dar porą žodžių apie tai, kas gyvenant su probleminiais vaikais vyksta šeimose ir tarp partnerių.

Akivaizdu – dėl netinkamo daugelio suaugusiųjų elgesio ne tik užauginama daug darbui ir asmeniniams santykiams nepasirengusių vaikų bei jaunuolių, bet, sutrikus vieno iš partnerių santykiams su vaiku, stipriai nukenčia ir pačių suaugusiųjų asmeniniai santykiai. Tada lengvai įsiplieskia ilgalaikiai ginčai, galintys baigtis santykių nutrūkimu.

Imkime pavyzdį: Šmitų šeima žiūri futbolą. Svarbias rungtynes kartu stebi į svečius pasikviesti pažįstami. Pradžia 20.45 val. Penkerių metų Maksui, kuris paprastai eina gultis aštuntą, ir šį vakarą turėtų galioti ta pati tvarka. Tačiau mažasis spėja, kad šį vakarą bus kažkas įdomaus, jis nugirdo, jog per televiziją bus rodomas futbolas, taigi zuja aplinkui ir reikalauja leisti pasilikti. Ponas Šmitas vaiką laiko vaiku, nesileidžia į kalbas ir nurodo sūnui nė negalvoti apie vakarojimą ir įprastu laiku eiti lovon. Ponia Šmit yra visai kitokios nuomonės. Ji nuo pat pradžių vaiką laikė partneriu ir dabar mano, kad vaikui reikia bent jau paaiškinti šį sprendimą. Ji tiesiog negali apsiprasti su tuo, kad vyras taip paprastai ir aiškiai atsisakė patenkinti vaiko troškimą. Jos manymu, lygiaverčiam partneriui nieko negalima atsakyti nepasistengus suprantamai paaiškinti. Taigi, tėvui priėmus teisingą sprendimą, motina atžalos akyse jį kritikuoja.

Toks moters elgesys su savo vyru labai susilpnina tėvą vaiko akyse, ką jau kalbėti, kokių lemtingų pasekmių vaikui turės išsiskyrę tėvų požiūriai ir atsiradusi proga juos kiršinti. Prisideda dar ir tai, kad, kaip jau rašyta, kalbėtis apie šį dalyką neįmanoma, nes minėda-

mi sūnų abu tėvai mato skirtingą „objektą“. Per dieną Šmitų šeimoje priimama daug panašių sprendimų, nuolat kyla konfliktų, ir ilgainiui tai stipriai paveikia tėvų tarpusavio santykius. Vienintelė išeitis iš šios padėties yra partneriškajai sampratai atstovaujančio suaugusiojo, šiuo atveju – motinos, savivoka. Tik tuomet, kai abu turės galvoje tą patį, kalbės apie vaiką kaip vaiką, bus įmanoma grįžti prie normalių šeimos santykių, ir tai leis sūnui optimaliai psichiškai bręsti.

Šiandien daug kalbama, kad auginantieji vaikus gyvena skurdžiau. Soties, kompensacijos už patiriamus finansinius sunkumus nebuvimas yra svarbi tema, tačiau beveik nebesuvokiama rizika, kad vaikai, turintys būti akivaizdžiausias dviejų žmonių meilės įrodymas, gali tapti grėsme tai meilei.

Remdamiesi Šmitų šeimos pavyzdžiu ir atsižvelgdami į santykių sutrikimų pobūdį, galėtume įsivaizduoti ir kitokių sutuoktinių tarpusavio santykiams kenkiančių situacijų. Jei ponia Šmit turėtų projekcinį sutrikimą, ji galėtų vyro išsakytą draudimą pirmiausia prisiimti sau ir net laikyti jį itin perdėtu. Tokiu atveju ji jaustųsi vyro asmeniškai užsipulta, nes jai atrodytų, kad tai *jai* buvo uždraustas futbolas. Ji, ko gero, sakytų: „Nieko čia bloga, berniukas juk dar vaikas, negalima jam visko drausti.“ Nesąmoninga baimė, patvirtinus tėvo draudimą, užsitraukti vaiko nepasitenkinimą būtų stipresnė, nei supratimas, kad tokio amžiaus vaikui tokiu laiku reikia miegoti, nes kitą dieną jis turi būti pailsėjęs. Ji tai žino, bet negali savo žinojimu vadovautis, nes bijosi prarasti vaiko meilę.

Esant simbiotiniam santykių sutrikimui, motina iš viso negalėtų pritarti tėvo sprendimui, nes jos psichika tą sprendimą apdorotų taip, tarsi tai būtų draudimas judėti kuriai nors jos kūno daliai. Kadangi tai neįmanoma, ji prieš vyro valią leistų vaikui žiūrėti televizorių ir taip įpliekstų šeimos ginčą. Vaiką laikančio vaiku tėvo nuostata šiuo atveju aiški: maži vaikai vėlų metą turi miegoti, jiems galima labai

neilgai žiūrėti televizorių arba net visai to nereikia. Jei tėvas išjungtų televizorių, motina greičiausiai vėl jį įjungtų. Motina yra visai praradusi natūralią nuovoką, nors savo vaiką iš pažiūros tebelaiko vaiku, ji su vaiku susitapatinusi ir nebesuvokia netinkamo savo elgesio vaiko ir vyro atžvilgiu. Noriu pridurti, kad vaidmenų pasiskirstymas čia neturi reikšmės, gali būti ir kitoks.

Sutrikusio bendravimo pavyzdys iš mano praktikos

Kaip sutarti dėl sveiko vaikų vystymosi, jei visi kalba apie tokius skirtingus dalykus? Kalba apie tai, kas geriausia vaikui ir jo vystymuisi, tačiau dauguma nesąmoningai rūpinasi tik savo gerove ir norėdami ją užsitikrinti įvairiais būdais naudojasi vaikais.

Svarbiausia yra štai kas: norint spręsti akivaizdžias šiandienos vaikų ir jaunuolių problemas, reikia eiti išvien ir rasti bendrą sampratą. Tačiau tai pavyks tik jei nebebus žiūrima į vaikus kaip į partnerius, o suaugusieji suvoks, kad išnaudodami vaikus kaip pripažinimo šaltinį jie netinkamai elgiasi. Kol šito neįvyks, ir toliau beviltiškai mėginsime aiškintis deramus vaikų auklėjimo bei ugdymo būdus ir būsime priversti pripažinti, kad negalime vieni kitų suprasti.

O kokios pasekmės laukia tada, kai vaikas įstringa narcisistiniame ankstyvosios vaikystės tarpsnyje, parodysiu pavyzdžiu iš savo praktikos. Jis itin ryškus ir gerai iliustruoja tai, su kuo aš nuolatos susiduriu. Šis pavyzdys tiksliai nurodo kur link pastaruoju metu krypsta toks bendravimas.

Papasakosiu apie trylikos metų berniuką. Šeima tiesiog ideali, pasiturintys tėvai noriai rūpinasi vaiku. Tačiau berniukas turi didelių

elgesio sunkumų, nereaguoja į jokius tėvo ir motinos bandymus jį auklėti. Jo nusižengimai toli peržengia atsitiktinės išdaigos ar nekalto kvailiojimo ribas. Kartą jis su dviračiu išvažiavo į autostradą, kitąkart tėvų namuose žaisdamas krepšinį subjaurojo kambario sienas. Šie ir kiti poelgiai kelia daug rūpesčių tėvams, tai kasdien veikia jų bendrą gyvenimą. Vaiko elgesio šeimos bendrabūviui daroma žala siekia ir tėvų draugus bei tėvo ir motinos profesinę veiklą, nes nuolatinė įtampa dėl sūnaus gadina nervus ir gaišina laiką.

Man iki šiol nepavyko pakeisti simbiotinio motinos santykio su sūnumi, todėl šis ir toliau elgiasi narcisistiškai. Kai jo klausiu apie konkrečią situaciją, jis atsako: „Man viskas gerai." Toliau klausiu, ar jo gyvenime kas nors pasikeitė, o jis atsako sulaukęs trylikos.

Iš tokio elgesio aiškėja, kur slypi berniuko bėda. Dar neseniai, išgirdęs tokį atsakymą, būčiau manęs, kad jis tiesiog manęs negerbia. Būtų normalu, jei jis suvoktų pas mane atsidūręs dėl nuolatinio netinkamo elgesio ir suprastų mane domintis, ar jis ką nors daro, kad pakeistų savo elgesį, ir ar turi rimtų ketinimų mažiau nusižengti ateityje.

Tačiau šiuo atveju susiduriame su aptarta bendravimo problema. Berniukas iš tiesų nesupranta mano klausimo, jis nesuvokia jo prasmės. Įstrigęs narcisistiniame ankstyvosios vaikystės tarpsnyje, nepripažįstantis jokio kito žmogaus ir išorinių bandymų jį paveikti, jis nepajėgia suprasti, kad kelia problemų, ir negali kritiškai vertinti savo elgesio.

Šio vaiko psichikos išsivystymas toks, kad jis jaučiasi gyvenąs vienas pasaulyje. Norint pastebėti savo elgesio klaidas, reikia turėti supratimą, kad savo veiksmais kenki kitiems arba juos liūdini. Tačiau jis negali turėti tokio supratimo, nes psichiškai su juo susilieję tėvai jam nesuteikė galimybės pažinti save kaip atskirą individą, kuris gyvena žmogaus vertą gyvenimą tik veikdamas kartu su kitais indi-

vidais. Todėl jo atsakymas į mano klausimą neišvengiamai logiškas. Jis yra vienas pats pasaulyje, todėl vienintelis pokytis, kurį jis gali suvokti, yra toks, kad tapo metais vyresnis.

Į mano konkretų klausimą, ar neseniai nėra turėjęs kokių nors bėdų, jis atsako ne sykį daręs draudžiamus dalykus internete. Kad niekas nesužinotų, jis tai daręs pas močiutę, tačiau tėvas sužinojęs. Aš labai atidžiai stebiu pasakojantį vaiką ir nematau jokių emocijų, jis praneša apie savo nusižengimus visai abejingai, tarsi pasakotų kokią nereikšmingą istoriją. Mano bandymas jį paveikti išprovokuojant afektą taip pat nedaro jokio poveikio. Paprastai savo praktikoje netaikau konfrontacijos metodo, šis atvejis yra išskirtinis. Vien dėl diagnostikos, norėdamas tėvams akivaizdžiai parodyti, kaip tai veikia jų vaiką, garsiu riksmu nutraukiu jo pasakojimą ir užsipuolu sąmoningai rodydamas susierzinimą: „Baik nesąmones, kiek tu dar krėsi kvailystes? Juk žinai, kas tau dabar bus!" Tačiau paaiškėja, kad vaiko neįmanoma išmušti iš vėžių. Jis ramiai nutraukia savo pasakojimą sakinio viduryje, pralaukia mano tiradą ir tęsia toliau, lyg nieko nė nebuvę.

Mano jausmų protrūkis lieka be atsako. Berniukas panėši į vairuotoją, kuris kelionės metu turi luktelti prie nuleisto kelio užtvaro, o paskui nė negali tiksliai prisiminti, ar jo kelionė buvo sutrukdyta.

Abejingai berniukas pasakoja ir apie tėvų bausmes. Nors tėvų reakcija buvo priešinga, nei būtų derėję po mano konsultacijos, berniukas, atrodo, visai nesuvokia bausmės. Nematyti nei apgailestavimo, nei ko nors bent kiek primenančio kaltės suvokimą. Man dar sykį primygtinai pabrėžus, kokios beprotybės link jis ritasi, berniukas pradeda verkti, bet tai nerodo jo supratimo ar atgailos. Jis verkia, nes nesupranta, kodėl su juo taip elgiuosi, jaučiasi neteisingai skriaudžiamas ir niekaip negali sau paaiškinti mano tūžmių reakcijų.

Anksčiau toks aiškiai įžūlus šio vaiko elgesys būtų mane suerzinęs. Šiandien taip reaguoti beprasmiška, nes tenka pripažinti – jis

manęs tikrai nesupranta. Berniukas tebegyvena ankstyvosios vaikystės įsivaizdavimu, kad esąs vienas pasaulyje, jis negali suprasti nei savo tėvų, nei mano reakcijų. Jo padėtis tokia, tarsi jis nuolat nudegtų pirštus prie karštos viryklės, bet niekaip negalėtų suprasti, kodėl taip atsitinka. Todėl norėdamas paslėpti nusižengimus, nors jis nė nelaiko jų nusižengimais, jis turi vis gudriau išsisukinėti.

Šiuo atveju bendravimas ne tik sutrikęs – jo visai nėra. Tai tragiška padėtis: kaip padėti berniukui, kuris nepajėgia manęs suprasti? Ir aš ne vienintelis, kuris jo nesupranta ir kurio jis nesupranta. Sunkumai tyko visur, berniukas su niekuo nebegali tinkamai bendrauti. Taigi jo sutrikimai tampa ir visuomenės rūpesčiu.

4 SKYRIUS

Kur veda kelias? Mūsų visuomenės raidos perspektyvos, atsižvelgiant į psichinės brandos stoką

Kas perprato skirtingų vaiko sampratų pasekmes ir įsitikino, kad dėl to bendravimas tampa nebeįmanomas, kada nors turės susimąstyti ir apie tų įžvalgų reikšmę ateičiai. Kaip pasikeis mūsų visuomenė, jei turėsime vis daugiau jaunų suaugėlių, kurių psichika nepakankamai išsivysčiusi arba net visai neišsivysčiusi?

Atsiras skaitytojų, kurie vien dėl šio skyriaus man prikiš polinkį kurti katastrofų scenarijus. Todėl dar sykį noriu pabrėžti: aš, su konkrečiais dalykais susiduriantis žmogus, savaime suprantama, neturiu tikslo pasakoti nebūtų dalykų. Bet tikiu, kad mano drąsios prognozės gali padėti atkreipti dėmesį į tokios padėties keliamus pavojus ir bent kiek sušvelninti problemas. Ir dar: dažno mėgstamą nekonkretų kalbėjimą aš laikau neveiksmingu. Vartodamas tariamąją nuosaką, visus jai būdingus „galbūt“ ir „turbūt“, neatskleisčiau problemos esmės. Visi toliau aprašomi dalykai gali įvykti, jei nesiimsime priemonių, leidžiančių mažiems vaikams normaliai bręsti, o vyres-

niems, kuriems jau pakenkta, suteikiančių galimybę bręstant vėliau pasivyti sveikuosius.

Psichika bręsta maždaug pirmuosius dvidešimt žmogaus gyvenimo metų. Jei psichikos raida sustoja anksti, ypač kai nukentėjusysis psichiškai įstringa ankstyvosios vaikystės tarpsnyje, kiekvienais vėlesniais metais galimybių pasivyti bendraamžius mažėja ir galiausiai iš viso nelieka. Tokie žmonės visą gyvenimą bus priversti grumtis su trūkstamų psichinių funkcijų – tokių kaip gebėjimas pakelti nusivylimą arba sąžinė – padariniais, kentės ir jų artimieji.

Vaikas, augantis sutrikusių santykių aplinkoje, negaus užtektinai progų patirti būtinybę palaukti arba ištverti. Toks vaikas bus tuščiai auklėjamas kalbomis ir aiškinimais arba nedelsiant bus pildomi jo norai. Nebus skiriama dėmesio psichinėms funkcijoms ugdyti, jų lavinimas bus laikomas globėjiškumu arba bus bijomasi prarasti vaiko prielankumą.

Vėliau tokiems žmonėms bus beveik neįmanoma tinkamai konkuruoti darbo rinkoje, nes kai psichika nėra deramai išsivysčiusi, neįmanoma įgyti tokių svarbių dalykų kaip reikiama parengtis dirbti, punktualumas, elgesio modelių, tarp jų ir autoritetinių, ar procesų suvokimas. Įmonėms vis dažniau tenka susidurti su nemotyvuotais, nenuspėjamais ir netinkamais darbuotojais arba pretendentais į darbo vietą. Su tuo susijusi tinkamų jaunų profesionalų stoka visų pirma kenkia mažoms įmonėms, o didesnėse juntamai trikdo darbo procesus. Padėtį blogina ir tai, kad į rinką, keliančią vis didesnius ne tik kvalifikacijos, bet ir darbinės parengties reikalavimus, patenka vis mažesnių profesinių gebėjimų darbuotojai.

Nelinksmas perspektyvas visuomenės bendrabūviui žada ir sąžinės stoka. Jaunuoliai, kuriems sąžinės stinga, draudimus ir priesakus suvokia kaip abstrakčias žinias, o ne kaip dorovines vertybes. Klausimas, ar galima vogti, tampa pasirinkimu: kas didesnė – ma-

teriali nauda ar galima bausmė. Jei pastaroji atrodo esanti nedidelė, žmogus, kurio sąžinė nepakankamai išsivysčiusi, imsis rimtai svarstyti vagystės galimybes ir nelaikys jų atmestinomis. Jei visuomenėje vis daugės žmonių, kurių nepakankamai išsivystęs teisingumo jausmas, didės nusikalstamumas ir visuomenei bus kenkiama. Nepasitikėjimas ir baimė yra netinkamos prielaidos sėkmingai žmonių bendrystei.

Sąžinės stoka lemia ir kaltės supratimo stoką. Čia kalbu ne tik apie aiškius kriminalinius atvejus, bet ir apie žmonių gebėjimą suvokti problemas apskritai. Tolesniam socialinių darinių vystymuisi būtina, kad žmogus gebėtų suvokti ir įsisąmoninti, kiek pats yra kaltas. Psichikai įstrigus ties ketvirtųjų penktųjų metų magine-edipine psichikos raidos faze, įsivyrauja nuostata, kad pasaulis turi būti toks, koks yra įsivaizduojamas. Šis ankstyvosios vaikystės tarpsnis, kai vaikas suvokiamas kaip partneris, negali baigtis, nes vaikiška edipinė fantazija apie partnerystę su kitos lyties gimdytoju tampa reali. Kilus konfliktui, tokie žmonės nesugeba tinkamai atskirti, kiek yra kalti jie patys, o kiek kiti. Jie dažniausiai kaltina „kitus“ arba „aplinkybes“. Tikinama, kad jiems amžinai tenka atsakyti už svetimas kaltes. Jei tokiu atveju žmogus ir jaučiasi kaltas, jis kratosi atsakomybės – visa tai esą kitų pastangos suversti jam kaltę. Taip vienareikšmiškai sprendžiamas kaltės klausimas.

Neigiamų padarinių visuomenei žada ne tik nepakankamas kaltės suvokimas ir dorovinių įsitikinimų stoka. Reikia nepamiršti, kad suaugusieji, kurie užaugo projekciškai sutrikusių arba simbiotinių santykių aplinkoje, tebėra savo ankstyvosios vaikystės, dažniausiai narcisizmo, pasaulėvaizdžio įkaitai. Jie nepajėgia kitų žmonių laikyti atskirais individais ir nesiliauja bandę juos valdyti lyg daiktus – pagal savo pasaulėvaizdį. Įsitraukti į normalų darbo procesą jiems beveik neįmanoma, nes jie negali pakęsti nuolatinio vadovavimo. Jie nesu-

geba nei vykdyti viršininkų duodamų darbo nurodymų, nei susibūrę su kolegomis į darbo grupę siekti gerų rezultatų.

Panašiai kaip pirmojoje mano knygoje aprašyti japonų hikikomoriai tokie žmonės yra linkę gyventi paisydami vien savo įgeidžių, jie nesugeba integruotis į visuomenę. Vieni jų – ekstravertiški, bet jų orientacija į aplinkinius pasireiškia, pavyzdžiui, polinkiu nusikalsti, kiti – ramesni, užsidarantys namuose ir dienas dažniausiai leidžiantys „bendraudami" su elektronine technika. Kompiuteris nesipriešina narcisistų valdomas, bet pokalbių svetainėmis, forumais ar realaus laiko žaidimais sukuria iliuziją, kad bendraujama su žmonėmis iš viso pasaulio.

Iš ankstyvosios vaikystės kilęs įgeidžių patenkinimo siekis virsta gyvenimu, kuriame svarbu tik atpažinti akimirkos norus ir jiems paklusti. Vyraujančia šios kartos gyvenimo nuostata tampa įnoris ir įnorio tenkinimas. Šie žmonės negalvoja apie rytdieną ar porytdieną, jiems svarbu tik Čia ir Dabar.

Tokiame pasaulyje nereikėtų ir socialinės apsaugos sistemos, – o mūsų tikrovėje ji tiesiog būtina. Toks kiekis galimai psichiškai neišsivysčiusių suaugusiųjų šią sistemą gali galutinai sužlugdyti. Sveikatos apsauga, dėl kurios tolesnio finansavimo politikai jau šiandien laužo galvas ir vieną nevykusią reformą keičia kita tokia pačia, susidurs su neišsprendžiama problema. Prireiks dar daugiau socialinės paramos dėl didėjančio nedarbo. Reformos, kuriomis siekiama skatinti dirbti ir kurioms šiuo metu teikiama pirmenybė, neduos laukiamo rezultato – niekas tiesiog nesupras, kad yra skatinami. Rūpestį kelia didėjantis skaičius asmenų, kurie, neduodami nieko mainais, vis labiau didina išlaidas. Gali būti, kad tokį parazitiškai gėrybes vartojantį ir nieko nauja nekuriantį jaunimą atstums ir vyresnioji karta.

Nesugebėjimas dirbti kelia ir kitą grėsmę: solidarus pensijų sistemos finansavimas ateinančioms kartoms nebegalės garantuoti

jokių išmokų. Būtų įdomu suskaičiuoti, kiek dar nedarbingų suaugusiųjų galėtų išlaikyti mūsų visuomenė. Rezultatai gal padėtų greičiau suvokti mano aprašomas problemas ir konstruktyviai į jas pažvelgti.

Galiausiai neišvengiamai nukentėtų ir kultūra, nes šia akimirka gyvenantiems žmonėms neįdomu tai, kas neteikia apčiuopiamos naudos. Kultūrinė atmintis, gyva vakardienos ir šiandienos poveikiu rytdienai, išnyktų, kultūros įvairovės, dar pažįstamos šiandien, nebeliktų. Ši įvairovė gyva bendruomeniniu potyriu, kai kitų žmonių patiriamas džiaugsmas ir buvimas kartu suvokiami kaip teigiami dalykai. Ankstyvosios vaikystės narcisizme įstrigusiam žmogui tai nesvarbu, jam rūpi tik jo paties pasitenkinimas. Kultūroje, tarpusavio santykiuose, visose gyvenimo srityse nustotume atsižvelgti į greta esančius žmones.

Galų gale šiame kontekste reikia kalbėti ir apie priklausomybes. Statistika šiandien rodo, kad daugėja jaunimo priklausomybių. Iš priklausomybių problemas sprendžiančių pareigūnų pranešimų aiškėja, kad 2000–2008 metais padvigubėjo apsinuodijusių alkoholiu jaunuolių skaičius. Žiniasklaida nuolat kalba apie jaunimo priklausomybę nuo kompiuterinių žaidimų – šioje srityje taip pat padėtis aiškiai blogėja.

Priklausomybę turinčių žmonių skaičius vis didėja, ir nėra ko stebėtis, tereikia prisiminti, kaip priklausomybė veikia, kokią daro įtaką ir tai, ką sakiau apie jaunimo psichinę brandą.

Priklausomam žmogui būdinga siekti neatidėliotinai patenkinti poreikį. Alkoholikas turi gerti *dabar*, jis negali laukti nei keldamas pirmą, nei kurią kitą taurelę. Priklausomam nuo žaidimų asmeniui būtina *žaisti toliau*, jis negali nutraukti žaidimo ir tęsti tik susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, tarkim, po kelių dienų, o paskui vėl nutraukti tam tikru metu. Panašiai ir dėl kitų priklausomybių – tiek

stipriųjų narkotikų, tiek valgymo, pirkimo, sekso manijų. Visada galioja tas pats principas: priklausomas asmuo negali laukti, jam reikia neatidėliotinai patenkinti poreikį, o jei jis to negauna, kyla didelių bėdų.

Toks principas oralinėje raidos fazėje galioja ir mažiems vaikams. Jiems taip pat tėra „tuojau", ir jokio „vėliau".

Nesunku suprasti, kad šiame ankstyvosios vaikystės tarpsnyje įstrigęs asmuo gali daug lengviau tapti priklausomas nei normaliai psichiškai išsivystęs žmogus.

Žinoma, priklausomybių priežastys sudėtingos ir negali būti paaiškintos vien minėtais dalykais. Tačiau aš baiminuosi, kad tokių psichiškai neišsivysčiusių asmenų gausėjimas visuomenėje sukels didelių problemų.

Laiko veiksnys

Ieškant išeities iš liūdnos padėties ir kelio grįžti prie sampratos „vaikas yra vaikas", galima ir tarp trijų pušų pasiklysti. Siekiant vidinės pusiausvyros, svarbios vaikų vystymuisi, reikia pasistengti suvokti tarsi savaime suprantamus dalykus ir iš naujo jų mokytis.

Vienas iš esminių veiksnių yra laikas. Turėti laiko, leisti laiką, išnaudoti laiką, sutartu laiku. Gal tai skamba banaliai, bet pakanka apsižvalgyti aplinkui ir suvoksime, kad kalbame apie veiksnį, kuris lems mūsų ateitį.

Laikas skrieja: greitis ir sparta kaip modernybės požymiai

Dabartinė visuomenė užsikrėtusi spartos virusu. Tempas valdo, gyvenimas greitėja. Lėtajam lemta pralaimėti konkurentais laikomiems aplinkiniams visų pirma profesiniame, bet vis dažniau ir asmeniniame gyvenime.

Tyrėjai teigia, kad technikos vystymasis per porą metų paspartėja kelis kartus. Nieko keista, kad žmogaus suvokimas nėra toks greitas. Jei dvidešimto amžiaus pradžioje labai konkrečiai, apčiuopiamai pajusti spartesnį judėjimą leido išrasti ir vis tobulinami automobiliai ir lėktuvai, tai šiandien savo gyvenimo spartėjimą siejame su tiesiogiai nepaliečiamomis informacinėmis technologijomis. Sunkiausia suvokti šį spartėjimą kaip problemą. Informacijos perdavimo ir apdorojimo greitis laikomas informacinės visuomenės *non plus ultra* (liet. „galutinė riba“) ir *conditio sine qua non* (liet. „būtina sąlyga“) – taigi neišvengiama, pirmiausia didmiesčiuose. Kontrkultūros sąjūdžiai, tokie kaip *Slow food* („Lėtas maistas“), paskelbę karą bedvasei pusfabrikačių virtuvei, daugumos dažniausiai pašiepiami ir laikomi tipiškais nevykėlių žaidimais. O ši veikla juk liudija savivoką, ir ji neturėtų apimti tik maisto. „Lėtas maistas“ geriau veikia skrandį ir yra geriau virškinamas; panašiai reikėtų liautis ir informacijos kasdien vaikytis – taip mažiau apkrausime savo psichiką.

Įtikėjimo sparta: poveikis psichikai

Iki praeito amžiaus devintojo dešimtmečio informacines technologijas valdė palyginti nedidelė grupė aukštos kvalifikacijos žmonių,

dirbusių tam tikrose institucijose ir keliose specializuotose įmonėse. Sukūrus asmeninį kompiuterį, kurį išmokti valdyti nebuvo sunku, padėtis ėmė pamažu keistis, o palyginti nedidelių kompiuterių atsiradimas privačiuose namuose lėmė tai, ką turime šiandien, – tokių prietaisų namuose keletas.

Dvidešimto amžiaus paskutinio dešimtmečio viduryje, beveik tuo pačiu metu, kai kompiuteris virto masiniu produktu, lėtai, bet tvirtai išaušo interneto era. Namuose jis buvo retas, tačiau universitetų skaičiavimo centruose nusidriekdavo eilės prie aparatų, kuriais buvo galima naršyti ir naudotis nauja komunikacijos priemone – elektroniniu paštu.

Laikas pradėjo tekėti kitaip, jis visai kitaip naudojamas. Jei anksčiau laiškas buvo gana lėta ryšio priemonė, nuo jo išsiuntimo iki gavimo praeidavo mažiausiai dvi dienos, tai dabar el. paštas staiga visiškai pakeitė požiūrį į laukimą. Kai išsiuntus laišką po kelių minučių galima sulaukti atsakymo, pasikeitė ir laiko tėkmės pojūtis. Ramiai bendrauti pasidarė sunku, gyvenimas pagreitėjo dėl mažų „langelių“ monitoriuje.

Laiko atžvilgiu buvo svarbu ne tik tai, kad tapo įmanoma komunikuoti greičiau, bet ir tai, kad visas prie kompiuterio leidžiamas laikas nuolat ilgėjo ir prisidėjo prie to, kurio reikalavo kiti darbai, o jų kažkodėl staiga nesumažėjo. Taigi faktiškai laikas pakito dviem kryptimis: pailgėjo laikas, kurio mums būtinai reikia, ir sutrumpėjo laikas, skirtas perduoti informacijai.

Abu pokyčiai padarė savo, naujojo amžiaus pradžioje internetui galutinai tapus masine informacijos priemone. Laiko sąnaudos nuolat didėja, nes tinklas siūlo tiesiog nesibaigiantį ir neaprėpiamą informacijos srautą ir neretai ja perkrauna naudotoją. Laiko sutrumpėjimo fenomenas taip pat reiškiasi stipriau, nes informacija iš išorinio šaltinio mus pasiekia tikrai daug greičiau nei tada, kai naudojo-

mės įprastomis priemonėmis. Dėl tariamo interneto interaktyvumo nyksta siuntėjo–gavėjo modelis, turintis numatytą laiko struktūrą, naudotojui suteikiama iš pažiūros pozityvi galimybė pačiam pasiimti reikiamą informaciją, bet kartu jis patiria vis didesnį spaudimą gauti kuo išsamesnę informaciją ir išgyvena baimę neprilygti kitiems.

Nenoriu sudaryti įspūdžio, kad mano lūpomis kalba kultūrinis pesimistas, kuriam tiesiog sunku apsiprasti su atsirandančiomis naujomis galimybėmis ir kuris įsikibęs laikosi praeities. Bet pamąstymai apie tai, kaip šiuolaikinių informacijos sklaidos priemonių naudojimas veikia mūsų laiko pajautą, gali paskatinti bent retsykiais išsukti iš informacinio greitkelio ir vėl jaukiai pasivažinėti kaimo keliuku. Sulėtinti – štai tas raktažodis, svarbus ne tik *Slow food* gerbėjams.

Rasti laiko sau, atsipalaiduoti, susigrąžinti ramybę

„Pajusk jaukumą, ramybę ir jaukumą", – taip dainuoja lokys Balu iš „Džiunglių knygos", ne veltui ši daina tapo tikra klasika. „Nes jaukumas dovanoja laimę!" – toliau sakoma dainoje, ir tai patirtis, su kuria susidūrė, ko gero, kiekvienas, kuriam pavyko pailsėti ištrūkus iš kasdienės skubos. Po poilsio valandėlės kibus į darbus paaiškėja: nors laikas ir „iššvaistytas", darbas kur kas našesnis nei dirbant be pertraukos.

Vadybos terminas šiam fenomenui pavadinti – *downshifting**. Taip dažniausiai siekiama geresnio „darbo ir asmeninio gyvenimo balanso". Už moderniai skambančių anglicizmų slypi ne kas kita,

* Socialinė elgsena, kitaip dar vadinama paprastu gyvenimu (*vert. past.*).

kaip tik supratimas, kad stresas ir skuba visada blogi patarėjai. Atrodo, banalu, bet taip anaiptol nėra. Jūs, ko gero, taip pat sakysite: „Bet aš juk ilsiuosi, kai tik randu tam laiko." Žodžiai ir vėl viską išduoda. Ką gi reiškia „randu"? Juk tuomet prarandama kur nors kitur. „Radus laiko sau" apima sąžinės graužatis, nes to sau rasto laiko pritrūksta kitur. „Rasti laiko sau" ir tiesiog „turėti laiko" nusako tuos pačius, tačiau kitais būdais pasiekiamus tikslus.

Dabar laiko veiksnys yra ir viena iš tėvų ir vaikų santykių grandžių. Vaiko globa, padedant jam sveikai psichiškai bręsti, reikalauja laiko. Tėvų laiko, skirto tik vaikui. Regis, beprasmiška priminti, kaip šiandien tėvai skirsto savo laiką; tačiau noriu paminėti keletą dalykų, atskleidžiančių, kaip tai rimta.

Štai kas šia tema apie modernius tėvus sakoma mano jau cituotoje studijoje:

Visuomenė tikisi, kad tėvai praleis daug laiko su savo vaikais, tačiau juos, o pirmiausia – tėčius, visiškai pasiglemžia darbas.

*Taip tėčiai atsiduria labai neaiškioje padėtyje: didesnio judrumo, lankstumo, pasiekiamumo ir pasirengimo dirbti reikalavimai prieštarauja norui aktyviau dalyvauti kasdieniame vaikų auklėjime. Daugeliui motinų ilgesnė darbo savaitė reikalauja pastangų suderinti darbo laiką ir vaikų priežiūrą.**

Laikas yra didelė vertybė, o jo vis mažėja. Ir vis dėlto tai ta vertybė, kurios labiausiai reikia mūsų vaikų labui.

Ne tik citatoje minimas darbas kelia beveik neįgyvendinamus reikalavimus tėvams paskirstant laiką, bet ir visuomenė. Net kai esame ne darbo vietoje, įvairiausiais būdais esame nežmoniškai spaudžiami, o vaikai lieka kažkur nuošalėje, nes pagal visuomeninį susitarimą

* T. Merkle, C. Wippermann, op. cit., S. 16.

suaugusiajam svarbiausia save realizuoti. Mes nuolat laviname save kūno rengybos studijose ar kitose „laisvalaikio organizavimo" įstaigose, eikvodami laiko trupinius, liekančius nuo profesinės veiklos.

Tokio iš dalies pačių susikurto laiko stygiaus psichologinės priežastys susijusios su aplinkybe, kurią aš laikau santykių sutrikimų sukėlėja. Ta aplinkybė yra depresija, kylanti dėl perkrautos psichikos. Tokia depresija pasireiškia ne neveiklumu ir nuovargiu, o kaip tik pastangomis ją užtušuoti vis spartesne veikla. Todėl tokiais atvejais aš kalbu apie ažituotą, baisiu nerimu pasireiškiančią, depresiją.

Taigi mes susiduriame su tokiu reiškiniu: iš esmės turime užtektinai laiko, bet aplinka ir visuomenė įteigia to laiko jokiu būdu nepraleisti ramiai (o bendravimas su vaikais dažnai laikomas ramia veikla), skirti jį intelektiniam arba fiziniam lavinimuisi. Žinoma, tai pozityvu, bet kartu ir negatyvu: tau kenkia, jei ko nors nesugebi, nežinai arba neturi. Suaugusysis bando atitikti tariamai būtinus reikalavimus ir taip vis greičiau sukasi voverės rate – jį galima laikyti ažituotos depresijos simboliu.

Situacija ima dar sparčiau rutuliotis, kai negatyvios priežastys, sukėlusios ažituotą depresiją, staiga imamos suvokti kaip reikalavimas. O kaip reaguojama į reikalavimus? Stengiamasi juos įvykdyti. Ateina akimirka, kai imame daryti viską, kad tik liktume tame voverės rate, nes tik ten nebepastebime savo trūkumų. Mes ir neturime laiko jų pastebėti. Galima sakyti ir kitaip: mūsų psichika yra tokios būklės, tarsi ją būtų ištikusi katastrofa, net jei taip ir nėra. O kas gi daroma ištikus katastrofai? Budima dvidešimt keturias valandas per parą, imamasi veiklos, bandoma bėgti, gelbėtis, sprukti. Tam tikra prasme būtent tai ir vyksta mūsų galvose, kai išgyvename ažituotą depresiją.

Tokiu atveju šeimai svarbu pamėginti vėl rasti laiko sau. Kiekvienas iš tėvų turėtų peržiūrėti visus su profesija nesusijusius darbus

ir nuspręsti, kurie tikrai svarbūs, o kurie, jei sąžiningai atsakytume sau, tik maldo neaiškius sąžinės priekaištus, iš esmės jos nenuramindami.

Gal iš pirmo žvilgsnio tai skambės banaliai: rasti laiko sau ir kartu padėti vaikui vystytis. Tačiau tai pirmas žingsnis šalinant santykių sutrikimus, jis turės didžiulę reikšmę ateityje.

Kodėl šis žingsnis toks svarbus, iliustruosiu pavyzdžiu.

Michaelio atvejis

Šeimos pagalbininkė, savo darbe susidurianti su įvairiausiais vaikų elgesio sutrikimais, papasakojo man apie Michaelį.

Michaeliui šešeri, jis su mama gyvena gana dideliame bute. Motina nuolat skundžiasi šeimos pagalbininkei sūnaus negebėjimu užsiimti kuo nors savarankiškai. Kiti vaikai, sako ji, juk žaidžia slėpynių, gaudynių arba eina šėlioti į mišką netoliese. Tik Michaelis nesugeba apsieiti be savo *Playstation* arba kitų, kaip ji vadina, „namų ir kiemo animacijų".

Šeimos pagalbininkė Giti įdėmiai stebėjo vaiką ir turėjo konstatuoti, kad ir jai sunkiai sekasi pasiūlyti jam ką nors patrauklesnio, nei tupėti namie prie žaidimų ekrano. Jai atrodo, kad Michaelis yra aiškiai priklausomas. Vaikas jai tiesiai sakąs, kad be *Playstation* ir nuolatinių savo laisvalaikio pramogų jis tiesiog eina iš proto.

Pakalbėjus su motina, paaiškėjo kruopščiai surikiuota Giti dienotvarkė, pagrindinė jos užduotis – vežioti Michaelį iš vienos vietos į kitą. Tai iš vienos močiutės pas kitą, tai pas draugus, tai į treniruotes, pianino pamokas, – mama labai stengėsi pasiūlyti savo šešiamečiui tariamai visavertę dieną. Kalbėdama apie tai mama pasiskundžia, kad Michaelis nesugebąs kaip kiti vaikai žaisti savo kambaryje arba pats kuo nors užsiimti. Jam reikėtų palengva to iš-

mokti. Paklausta, kaip ji pati suvokianti laisvalaikį, jei tokio atsiranda, motina nustemba ir prisipažįsta nežinanti, ką atsakyti.

Galiausiai ji susitaria su Giti palikti sau laisvą popietę. Po trijų dienų Giti pasiteirauja, kaip sekėsi, ir sužino pribloškiančius rezultatus. Motina neištvėrusi nė valandos viena, be kokios nors veiklos, ji supanikavusi ir nutraukusi bandymą. Giti vis dėlto pavyksta įkalbėti ją dar kartą pamėginti ir išgauna motinos ir sūnaus pažadą vieną savaitgalį praleisti kartu, nesiimant jokios išskirtinės veiklos, tiesiog likti namuose drauge, be pramogų ir sporto programų.

Rezultatas – skambutis Giti. Buvę baisu, motina patyrusi, kad jie su sūnumi nežino, ką veikti dviese. Jie tik sėdinėję apimti nevilties ir beviltiškai stengęsi rasti kokios nors bendros veiklos. Tačiau jiems nepavykę. Galiausiai Michaelis sėdęs prie savo *Playstation*, o ji nuėjusi ant savo bėgtakio į gretimą kambarį. Motina padariusi išvadą: „visa tai ne man"; ateityje jai dar dažniau prireiksią pagalbininkės paslaugų.

Šis pavyzdys labai aiškiai parodo, kokių padarinių gali turėti ažituota depresija. Michaelio motina nesugeba ištverti akistatos su savimi, ji išgyvena tikrą paniką, kai jaučiasi nieko neveikianti. Norėdama nuslopinti tą jausmą, ji vis labiau suka voverės ratą ir įtraukia į jį vaiką. Ji nesugeba nei atsiriboti, nei nurodyti deramo elgesio modelio. Tipiška simbiozė: ji vaiką savinasi kaip dalį savęs ir jau tokiame ankstyvame amžiuje primeta jam savo nerimą. Michaelis neturi jokios galimybės apsiginti ir vystytis normaliai, išmokti tinkamai išgyventi „nieko neveikimo" būseną.

Vis daugiau suaugusiųjų nesąmoningai elgiasi labai panašiai kaip Michaelio motina. Jie nepaliauja suktis, yra nuolat kuo nors užsiėmę ir išgyvena juodą neviltį, kai lieka šiek tiek laisvo laiko.

Nustatę, kad skirtingos vaiko sampratos ir santykių sutrikimai įsigali visuomenėje ir yra susiję su labai pasikeitusiu laiko suvokimu bei įprastiniais būdais nebeatremiamu išorės spaudimu, tik pradėjome supratimo procesą. Vis dėlto iš šių įžvalgų turėjo paaiškėti, kad jokie patarimai, kaip auklėti vaikus, nepakeis tėvų, auklėtojų, mokytojų, kitų suaugusiųjų ir vaikų blogos padėties. Nėra tokio dešimties punktų plano, pagal kurį būtų galima „neišauklėtą vaiką" (iš tiesų tiesiog neišsivysčiusį!) paversti įsivaizduojamu pavyzdiniu vaiku.

Šioje knygoje aš raginu padaryti pertrauką. Pertrauką, skirtą tam, kad, pavyzdžiui, užduotumėte sau tokius klausimus:

- Kaip aš kasdien elgiuosi?
- Ar aš tikrai sąmoningai suvokiu savo vaiką?
- Ar man nuolatos stinga laiko sau, kitiems, savo vaikui?
- Ar man atrodo, kad mūsų visuomenės laukia bloga ateitis ir tai palies mane asmeniškai?

Tik nustojus suktis voverės rate galima tikėtis išsamios analizės. Tačiau nepamanykite, kad visiems suaugusiesiems noriu įkalbėti vienokį ar kitokį santykių sutrikimą. Daug tėvų ir su vaikais dirbančių žmonių yra ramūs ir vadovaujasi samprata „vaikas yra vaikas". Savo analize ir jos išvadomis nesiekiu sukelti jiems nerimo, mano tikslas – paskatinti susivokti.

Tačiau mano knygoje pateikiami patarimai skirti *visiems* suaugusiems žmonėms, norintiems iš naujo pasitikrinti savo veiksmus ir kurti strategijas, leidžiančias toliau eiti teisingu keliu arba į jį sugrįžti.

Pasitikrinus ir padarius pertrauką savaime kils kitas aktualus klausimas, kuris mūsų šiuolaikinę visuomenę pastaruosius metus itin domina ir yra svarbus ateičiai: kalbu apie prasmę.

Turiu galvoje ne abstraktų gyvenimo prasmės klausimą, į kurį kiekvienas atsako savaip, o prasmės paieškas konkrečioje kasdienėje aplinkoje. Aš tokią prasmę matau gyvenimo struktūroje ir orientyrų kūrime. Suaugusiems žmonėms, kurie sugeba tvarkyti savo gyvenimą ir turi aiškius orientyrus, daug lengviau spręsti problemas ne klaidžiais aplinkiniais keliais, o remiantis savo gebėjimu išsaugoti ramybę.

Savo gyvenimo prasmę galima surasti įvairiai. Svarbiausia, mano manymu, priešintis žmonių susvetimėjimui, nuolat ieškoti bendruomeninių potyrių. Tai gali vykti įvairiose draugijose, pavyzdžiui, bažnyčios bendruomenėje. Pasitikėjimo kitais ir pozityvaus poveikio kitiems žmonėms patirtis apsaugo žmogaus psichiką nuo kasdienės nemalonių potyrių griūties.

5 SKYRIUS

Išeitys. Nebanalūs sprendimai

Santykių sutrikimų ir susirūpinimą keliančio jų poveikio mūsų visuomenės ateičiai analizė sulaukė didelio susidomėjimo. Iš daugelio atsiliepimų supratau, kad įsižiebusiems debatams laikas seniai buvo atėjęs.

Tačiau iš manęs nuolat buvo reikalaujama sprendimų. Buvo sakoma, kad analizės negana – kur konkretūs patarimai, kaip turi keistis tėvai, auklėtojai ir mokytojai ir ką tiksliai jie turi daryti?

Aš girdžiu ir suprantu šiuos pageidavimus. Bet man visų pirma svarbu nurodyti kasdien matomas blogybes – jų priežastys slypi tokioje nesąmoningų procesų gelmėje, kad iki šiol apie tai nebuvo įmanoma diskutuoti. Mano atlikta santykių sutrikimų analizė padėjo tokios diskusijos pamatą. Dabar dera gilinti suvokimą ir tuo grįsti išsamią suaugusiųjų savityrą.

Patarimų, kaip auklėti vaikus, negaliu ir nenoriu dalyti, nes jie nieko nepakeis, kol nebus įvardyta ir suprasta pagrindinė problema. Šia tema prirašyta daugybė knygų, kai kurios iš jų įdomios, bet ir jos

gali padėti tik tuomet, jei gaunamos žinios bus taikomos deramai pagal amžių išsivysčiusios psichikos vaikams ir jaunuoliams.

Toliau norėčiau pakalbėti apie tai, ką jau sąmoningai paminėjau knygos paantraštėje, – apie išeitis. Apie išeitis iš aklagatvio, kurio galą mes ir mūsų kultūra palengva, bet tikrai prieisime, jei nepavyks sustabdyti negatyvios vaikų brendimo tendencijos.

Šios išeitys susijusios su tuo, kaip kiekvienas iš mūsų suvokia save ir kokią įtaką ta savivoka daro kasdieniam gyvenimui. Jos taip pat susijusios su mūsų visų ir galiausiai mūsų vaikų ateitimi.

Sugrįžti į save. Savityra ir santykių sutrikimų šalinimas

Ieškant išeičių suaugusiesiems itin svarbu nuolat pasitikrinti, kokia vaiko samprata jie iš tikrųjų vadovaujasi. Kaip tai daroma, parodys pavyzdys.

Janinai penkeri. Ji visą dieną žaidė kieme ir dabar, atėjus vakarui, sėdi vonioje. Mergaitė žaidžia su žaisliniais gyvūnėliais, motina paima šampūną ir prašo dukters atsisėsti taip, kad galėtų ištrinkti plaukus. Bet Janina tam nenusiteikusi, ji toliau žaidžia ir sako motinai, kad šiandien visai nereikia trinkti galvos. Mama tuojau pat stengiasi paaiškinti, kodėl vis dėlto reikia. Be kita ko, ji Janinai išsamiai aiškina apie plaukų švarą ir bando įtikinti paklusti. Vienintelis atsakas – mergaitės niurzgėjimas, ji nenorinti, galų gale Janina ima verksmingu balsu ginčytis, esą vis tiek riebaluoti plaukai jai geriau. Kai ginčo viduryje gretimame kambaryje pravirksta mažasis Janinos broliukas, mama trumpam išeina jo pažiūrėti. Tai mergaitę paskatina nieko nelaukus imti aimanuoti ir garsiai šauktis mamos. Kai

ši iškart nepasirodo, Janina vis garsiau šaukia „mama!“ ir nesiliauja tol, kol mama, palikusi broliuką vieną, atskuba raminti dukters. Galiausiai broliukas verkia toliau, plaukai vis dar neištrinkti, Janina mirksta vonioje patempusi lūpą, o mama tiesiog pervargusi.

Panašiai įvykiai gali klostytis kiekvienuose namuose, kur esama vaikų. Aš nesiūlau kiekvienoje šeimoje, ištikus suirutei, įžiūrėti liguisto elgesio požymių. Bet šis pavyzdys labai tinkamai iliustruoja tai, kas man rūpi.

Tuose namuose labai dažnai atsitinka taip, kaip aprašyta, – tai ne išimtinis atvejis. Jei paklaustume Janinos motinos, paaiškėtų, kad jai atrodo visiškai normalu trinkti plaukus tik dukrai „supratus“ šios įprastos procedūros naudą. Nebūtų keista, jei Janina nuspręstų plaukus esant dar ne taip jau labai riebaluotus ir mama atidėtų trinkimą. Tėvai, deja, šiandien tokį vaikų elgesį linkę interpretuoti kaip jų savarankiškumo ir savimonės požymį ir be prieštarų pripažinti vaikų argumentus.

Taigi šiuo atveju Janinos motinos elgesys visai atitinka sampratą „vaikas yra partneris“, ji taip elgiasi neatsižvelgdama į savo dukters amžių. Jei vaiką laikytų vaiku, ji nesivadovautų požiūriu, kad plaukų trinkimą reikia pagrįsti. Taigi ji – greičiausiai skatinama turimų žinių ir savo mąstymo – perleidžia vaikui sprendimą, kurio pasekmių jis nepajėgus numatyti. Juk Janinai visai nesvarbu, kad nešvarūs plaukai atrodo negražiai ir galimas daiktas vėliau ims niežėti galvos odą. Janina „sprendžia“ tik tiek, kad jai šią minutę *nesinori* trinktis galvos. Motina, laikanti dukterį partnere, mano privalanti su tuo sutikti, nes duktė nesileidžia į jokias kalbas.

Iš tiesų nesunku suvokti, jog visai paprasta rasti išeitį iš šios varginančios padėties. Motina turėtų pasitelkti gebėjimus, kuriuos puikiai įvaldžiusi jos penkiametė duktė, – ji turi pagalvoti ir pasverti. Jei motina iš šalies pažvelgtų į susidariusią situaciją, tikriausiai jai

pavyktų atsisakyti sampratos „vaikas yra partneris". Jei imtų abejoti, galbūt pajėgtų suprasti, kad savarankiškam Janinos gyvenimui ateityje bus tik į naudą, jei mergaitė anksti supras, jog kūno higiena yra iš tų dalykų, kuriuos paprasčiausiai reikia atlikti tam tikru laiku. Motina, objektyviai apsvarsčiusi padėtį, turėtų suvokti, kad ji tikrai nesielgs autoritariškai, jei trinks dukteriai plaukus net prieš įsivaizduojamą jos „valią", – taip ji nurodys dukteriai orientyrus, kurie gyvenime ne kartą pravers.

Apibendrinant galima pasakyti: partneriškus santykius įmanu pašalinti juos atpažinus. Tik patys galime atpažinti, kuriomis aplinkybėmis elgiamės pernelyg partneriškai ir vargināme savo vaiką.

Suaugusieji turėtų kartkarčiais pasitikrinti, koks jų santykis su jiems patikėtais vaikais, – nesvarbu, jie vaikų tėvai ar mokytojai, – ir suvokti, kokia vaiko samprata jie vadovaujasi. Ar vaikai laikomi vaikais, ar partneriais, o gal tik trokštama jų meilės?

Jei pasitikrinus paaiškėja, kad dėl požiūrio į vaiką kyla problemų, nedera jausti kaltės, tiesiog reikia pasistengti elgtis konstruktyviai. Čia norėčiau pabrėžti, kad neturiu tikslo ieškoti kaltųjų. Remtis vaikų vystymosi neskatinančiais modeliais būdinga mums visiems, tokį elgesį lemia visuomenės tendencijos, todėl sunku to išvengti.

Šiuolaikinis partneriškasis mąstymas yra svarbus Vakarų civilizacijos laimėjimas. Jis reikšmingas siekiant išsaugoti demokratinę tvarką ir visuomenės sutarimą. Tačiau bendraujant su vaikais jį reikia taikyti atsargiai ir atsižvelgiant į vaiko amžių. Jūs bet kada galite pasitikrinti, ar atleisdami savo mažą vaiką nuo svarbių sprendimų ir priimdami juos patys suteikiate vaikui pakankamai orientyrų, svarbių jo tolesniam gyvenimui. Paklauskite savęs, kokia vaiko samprata paprastai vadovaujatės ir kuo laikote savo vaiką. Tai jokiu būdu nereiškia, kad jūsų vaikas suaugęs negalės su artimaisiais elgtis part-

neriškai; netgi priešingai – jei jo psichika bus sveika, jis galės elgtis būtent taip.

Taigi svarbu suprasti, jog tėvų pareiga nustatyti aiškią tvarką, kuri taps atspara vaikams. Laikydamiesi šios tvarkos, tėvai priima tokius sprendimus, kurių pasekmės visų pirma yra reikšmingos vaikams ir visai šeimai. Be jokios abejonės, galima perleisti vaikui teisę priimti ne tokius svarbius sprendimus. Tarkime, Janinai gali būti pasiūlytas vienokio ar kitokio aromato šampūnas – tuomet galima leisti vaikui pasirinkti mėgstamą. Šis sprendimas neturi jokių ilgalaikių pasekmių, todėl ramia sąžine gali būti perleidžiamas vaikui.

Jei dar sykį pažvelgsime į Janinos pavyzdį, nesunkiai atpažinsime kitą santykių sutrikimą. Motina nedelsdama reaguoja į Janinos šauksmus, pasigirdusius motinai išėjus iš kambario ir liovusis ja rūpintis, – tai dažnas reiškinys. Vaikas šaukia, mama (tėtis, senelė, auklėtoja ar kt.) bėga. Taip elgtis visiškai normalu su kūdikiais, o ne su penkiamečiais.

Motina, susidarius tokiai situacijai (arba tada, kai duktė nusiramins), turėtų paklausti savęs, ar tai išskirtinis atvejis dėl streso, ar ji visada taip spėriai reaguoja, kai tik vaikas garsiai pareiškia savo „reikalavimus". Jei teisingas antrasis atsakymas, panašu į projekcinį santykių sutrikimą. Tokiu atveju motinai nepakeliamas šauksmas ir ji stengiasi jį numaldyti, tučtuojau tenkindama dukters norus. Motina išgyvena vidinius prieštaravimus, nes dėl tokios vaiko sampratos jai atrodo, kad dukters prielankumą gali užsitikrinti tik nuolatiniu ir neatidėliojamu dėmesiu.

Nuolatinis nederamas motinos elgesys Janinai įrodo tik viena – ji laimės visas varžybas, motinai nelieka jokios galimybės. Tačiau vaikui svarbu patirti, kad motina yra atskiras „kitas", ji nustato ribas ir net nesileidžia į tokias varžybas. Motina turėtų pajėgti ištverti vaiko įniršį ir leisti jam pajusti: tokiu būdu tikslo nepasieksi! Intuityviai

besielgianti motina būtų išgirdusi, kad vaikas klykia isteriškai, ir to riksmo nebūtų paisiusi. Janina būtų gavusi patirti (o ne kognityviai suprasti!), kad motina nesileidžia valdoma.

Abiem atvejais galioja viena: ir partneriškąjį, ir projekcinį santykių sutrikimą galima pašalinti kognityviai, jei suaugusysis geba užduoti sau klausimus. Kitaip tariant, patartina kartkartėmis stabtelėti ir pasitikrinti – kokia samprata mes vadovaujamės? Ar į kasdienį mūsų gyvenimą neprasibrovė elgesio modeliai, verčiantys laikytis klaidingo požiūrio, kad vaikai nuo mažumės yra partneriai ir kad jie mus mylės tik tada, jei taip elgsimės.

Savaime suprantama, kad tai suvoktum, reikia atskirti elgesio modelius. Kai ketverių ar penkerių metų vaikui atsakinėjama į nesibaigiančius „kodėl?", tai automatiškai dar nerodo partneriško elgesio ir sutrikusių santykių. Kai išimties tvarka niekaip nereaguojama, nes ištikus stresui nenorima dar ir pyktis su vaiku, tai automatiškai dar nerodo, jog vadovaujamasi samprata „noriu vaiko meilės". Tačiau kuo įprastesnė tampa tokia elgsena, kuo normalesne ją laikome, tuo didesnė santykių sutrikimo tikimybė ir nenorom keliamas pavojus vaiko vystymuisi. Taigi būtina dažnai tikrintis, ką savo elgesyje su vaikais laikome savaime suprantamu ir normaliu ir į ką iš esmės orientuojamės.

Kur kas sunkiau suvaldyti simbiozę. Jai vienintelei iš santykių sutrikimų trejeto būdinga tai, kad suaugusysis vaiko nebesuvokia kaip atskiro asmens, todėl įveikti simbiozę tik žinojimu labai sunku. Iš esmės tai reikštų suvokti, kad tau nebepriklauso tavo kūno dalis, o tai neįmanoma. Paprasto recepto šiuo atveju nėra, bet reikia ištirti priežastis – tai leis surasti svarbius varžtus ir juos pasukioti. Kalbėdamas apie laiko veiksnį ir prasmę tokius varžtus jau įvardijau.

Iš gyvenimo: patrauklumas

Kiekvieną rytą tas pats: niekas nenori keltis, o kai šiaip ne taip atsikeliama, jaučiamas toks nuoilsis, kad mieliausia būtų vėl kristi lovon. Bet diena šaukia, ir tenka skubėti. Tėvui ir motinai atlikus rytinių prausynių ceremoniją, ateina laikas sunkiausiai užduočiai – žadinti ir suruošti į darželį penkiametę dukrą. Na ir prasideda spektaklis...

Taip arba panašiai atrodo daugelio šeimų dienos pradžia. Aš aprašysiu, kaip vaikas idealiu atveju turėtų būti ruošiamas į darželį ir kaip tai vyksta, kai dėl klaidingų vaiko sampratų atsiranda santykių sutrikimų. Reikia turėti galvoje, kad siekdamas atskleisti bendrąją problematiką, esu priverstas imtis apibendrinimų. Todėl neturėtumėte sunerimti, jei jūsų vaiko elgesys ne visai tiksliai atitinka čia pavaizduotą idealaus elgesio modelį.

Pradžioje pateikiau pavyzdį apie penkiametį vaiką. Tėvai, kurie pasikliauja intuicija ir su vaiku elgiasi ja vadovaudamiesi, nesitikės, kad tokio amžiaus vaikas savarankiškai apsirengs, nors rytais, kai reikia skubėti, to ir norėtų. Jie vaikui parinks drabužius, atitinkančius oro sąlygas ir aplinkybes (čia kalbame apie vaikų darželį). Vidurvasarį juk nesivilksi kailinės striukės, o viduržiemį – vasarinės suknelės; be to, reikia atsižvelgti, kad darželyje vaikas greičiausiai žais smėlio dėžėje, todėl drabužiai turi būti tam tinkami.

Besirengiančiam penkiamečiui dar reikia gana daug pagalbos. Žinoma, kartais jis pats apsimaus kelnes ir apsivilks megztinį, tačiau reikia ir deramos tėvų pagalbos, pavyzdžiui, kad padėtų užsivilkti megztinį tinkama puse arba užsegtų kelnių sagą.

Tėvai tokius veiksmus daro intuityviai, iš esmės elgiasi taip kaip anksčiau. Pavyzdžiui, aš rengčiau vaiką iki trejų metų, vėliau vaikas imtų šiek tiek prisidėti, tarkim, pakeltų kojytę kišti į kelnių klešnę. Dar vėliau duočiau vaikui kurį nors drabužį į rankas, kad jis pamėgintų rengtis pats, – iš

pradžių paprastesnius drabužius, sakykim, apatines kelnaites, vėliau – sunkiau apsivelkamus, tokius kaip megztinis.

Šešerių metų vaikas jau gali rengtis savarankiškai, bet ir toliau reikia prižiūrėti, ar drabužiai ne per stori, ne per ploni ir ar viskas užsagstyta. Vaikui paūgėjus reikia leisti rengtis pačiam. Aišku, gali pasitaikyti nedidelių nukrypimų nuo taisyklės. Šios, kaip ir kitos, mano mintys neturi būti suvokiamos kaip „tikslus planas", kuriuo tėvai turi aklai sekti. Tai sakau pirmiausia dėl bendros orientacijos.

Bet kas gi atsitinka, kai vadovaujamasi kitomis sampratomis, kai vaikas nebelaikomas vaiku?

Jei vadovaujamasi partnerystės samprata, nesielgiama intuityviai kaip ką tik aprašytu atveju. Kai tėvai su vaiku kalbasi jo akių lygyje ir laiko jį savarankiška, susiformavusia asmenybe, jis gali susidaryti klaidingą nuomonę, ką rengdamasis moka ir sprendžia vaikas. Tėvai, kurie savo vaikus laiko partneriais, suteikia jiems didelę laisvę rinktis drabužius. O kai pasirenka netinkamus, tėvams gali nepavykti įrodyti savo tiesos. Tuomet jie didžiadvasiškai nekreipia dėmesio į per ploną arba per storą aprangą, vaikui netinkančią avalynę ar kitus akivaizdžius nusižengimus aprangos taisyklėms. Aiškinamasi visada vienodai – nenoriu palaužti vaiko valios, mokau priimti sprendimus ir skatinu savarankiškumą. Dar sakoma: vaikas sukaups patirties ir pasidarys tinkamas išvadas.

Kokių gali būti dėl to pasekmių, rodo ši trumpa žinutė, 2008-ųjų pabaigoje mirgėjusi laikraščiuose ir internete:

Esant tik vienuolikai laipsnių šilumos ir kiaurai košiant šaltam rudens vėjui, trisdešimt dvejų metų teisininkė su visiškai nuoga pusantrų metų dukrele važinėjosi dviračiu po Miuncheno centrą. [...] *Toks pat keistas buvo ir pasiaiškinimas, kurį jaunoji moteris pateikė policininkams: vaikas nenorėjęs rengtis. Kadangi mažylė turinti „savo teises", kaip pareiškė trisdešimt dvejų advokatė iš Švabingo rajono, ji atsižvelgusi į tą nenorą. Taigi savo dukrą į*

vaikišką sėdynę pasodinusi visiškai nuogą. (Šią žinutę 2008 m. spalį buvo galima rasti daugelyje šaltinių, pavyzdžiui, čia: http://www.welt.de/vermischtes/article2590303/Anwaeltin-radelt-mit-nacktem-Kind-durch-Muenchen.html.)

Dar sykį noriu priminti tikrai svarbų dalyką: žinoma, tėvai gali paklausti vaiko, kurį megztinį jis norėtų vilktis, kurios kelnės – raudonos ar mėlynos – jam labiau patinka. Kalbu ne apie tai, kad reikia versti vaiką pasirinkti kokį nors aprangos stilių, o apie tai, kad už mažą vaiką reikia priimti tuos sprendimus, kurių jis dėl savo pasaulėvaizdžio dar nepajėgus daryti.

Tėvai, patiriantys projekcinį sutrikimą, taigi trokštantys, kad vaikas juos mylėtų, taip pat leis vaikui spręsti, ką jis rengsis. Jie dažniausiai susitaikys ir su vaiko tempu, kad ir kaip skubėtų. Vaiko sprendimų laisvė čia dar platesnė nei tuomet, kai tėvai vaiką suvokia kaip partnerį, t. y. kai bent retkarčiais sprendžia tėvai. Nuo nuolatinių vaiko prielankumo ženklų priklausomi tėvai nebesugeba prieštarauti, kad ir ką vaikas pasirinktų rengtis, net jei drabužiai absurdiški ar akivaizdžiai nederami. Jie vengia neigiamos vaiko reakcijos, zyzimo ir verkšlenimo, prasidedančio iškart, kai kas nors vyksta ne pagal jo norą. Tėvai to bijosi, nes jiems atrodo, kad taip netenka vaiko meilės ir prielankumo. Samprata „noriu būti mylimas" reikalauja vaikui leisti tiek, kiek tik įmanoma, ir tokiu būdu nuolat užsitikrinti vaiko meilę.

Pabrėžiu dar kartą: ši elgsena neturi nieko bendra su tėvo ar motinos mėgavimusi vaiko dovanojama meile. Kas nesigėri spindinčiomis vaiko akimis ir kam širdis neprisipildo džiaugsmo matant netramdomą vaikų džiaugsmą dėl menkiausių smulkmenų? Tačiau tėvams turėtų būti aišku, kad jie neturi to siekti leisdami savo vaikui žiemą eiti į vaikų darželį apsivilkus tik mėgstamus trumparankovius marškinėlius.

Simbiozės atveju tėvai remtųsi nuostata, kad vaikas savaime privalo daryti viską, ko iš jo tikimasi, nes tokie tėvai vaiką suvokia kaip dalį savęs.

Tokio vaiko raida paliekama savieigai. Jei vaikas apsirengia ne taip, kaip pageidauja tėvai, liepiama persirengti antrą ir trečią kartą, kol galų gale nurodymai įvykdomi. Jei vaikas griežtai atsisako rengtis, tėvai laiko pareiga vaiką priversti šaukdami ir kartodami: „jei..., tai..." Jie siekia, kad vaiko apranga atitiktų jų požiūrį ir vaikas nepaliaujamai tobulėtų. Priežastis – nuostata, kad kūno dalis privalo veikti savaime, o jei ne, reikia priversti ją tai daryti.

Tėvai, kurie vaiką laiko vaiku, atitinkamai prisitaikys prie vaiko elgesio. Jie atsisakymą ką nors daryti ir laikys atsisakymu, o konflikto intuityviai išvengs, pavyzdžiui, išeidami iš kambario ir leisdami vaikui pajusti, kad taip elgtis nebus leidžiama, – taigi jie nesileis valdomi.

Simbiotinės vaiko sampratos atveju suaugusysis to nepajėgia, nes juk nuosavo kūno dalis turi paklusti ir nevengti atlikti tai, kas reikalaujama. Jei nepaklūsta, privaloma įsakmiai pareikalauti. Tas įsakmumas mūsų vaizduojamoje padėtyje virsta kurio nors iš tėvų galios varžybomis su vaiku, nors jų neįmanoma laimėti. Galiausiai abiejų šalių riksmai ir agresija auga tiesiog akyse.

Kai susidaro tokia padėtis, svarbiausia suvokti, kad noras pirmąją priešinimosi minutę priversti vaiką apsimauti kelnes yra simbiotinis noras. Jis neturi nieko bendra su pagrindiniu tikslu – ugdyti vaiko gebėjimą tinkamai rengtis. Šis tikslas natūralus, problemų kelia ketinimas tą tikslą pasiekti bet kokiomis priemonėmis ir tučtuojau. Taigi kalbame ne apie konkretų dalyką, sukeliantį šeiminius konfliktus, o apie elgesį. Simbiozės atveju svarbiausios tampa kelnės arba privalėjimas „apsimauti kelnes", nors iš tikrųjų reikėtų atidžiau pažvelgti į vaiko elgesį. Vengimą ką nors atlikti derėtų vertinti kaip tam tikrą agresiją ir jai nepasiduoti, netapti jos objektu.

Prieš pradėdamas aiškinti, ko šiandien turėtų imtis šeimos ir viešosios įstaigos, kad būtų grįžta prie sveikų santykių sampratos ir vaikams būtų užtikrintas normalus brendimas bei galimybė bręstant pasivyti sveikuosius bendraamžius, papasakosiu jums dar vieną atvejį. Jis kiek neįprastas, bet kaip tik todėl gerai parodo, kas, mano manymu, yra būtina psichikai bręsti.

Tai Timo, aštuoniolikmečio vaikino, kuris gydėsi pas mane, istorija. Timas kažkaip išvengdavo tėvų ir mokytojų pastabų, jam mažai rūpėdavo, ką jie sako. Dėl vaikino amžiaus man irgi buvo sunku gydant pasiekti esminių pokyčių. Paprastai tokiame amžiuje beveik nebeįmanoma pagreitinti psichinio brendimo. Šiuo atveju per laimingą atsitiktinumą atsirado galimybė imtis neįprastos priemonės, turėjusios duoti puikių rezultatų.

Timo šeima turėjo ryšių su Kanada. Jie dažnai ten lankydavosi nedideliame rezervate, kurio tvarka rūpinosi vietinis indėnas. Jis prižiūrėjo namus, bet kelis sykius per metus iškeliaudavo į laukinę gamtą. Į tuos žygius jis paprastai leisdavosi vienas, tačiau pagalba jam būtų pravertusi. Taip kilo mintis kuriam laikui ten nusiųsti Timą – man tai atrodė paskutinė galimybė suteikti berniukui egzistencinės patirties, galinčios įveikti jo nebrandumą.

Nedelsiant dėl visko buvo susitarta ir Timas iškeliavo į Kanadą pas indėną, kurio niekada nebuvo matęs. Juodu su Timu turėjo leistis į trijų mėnesių žygį laukinėje gamtoje. Indėnas paaiškino, ką reikės daryti ir kaip bus elgiamasi. Baigę ruoštis abu iškeliavo. Ši patirtis iš pagrindų turėjo pakeisti Timo elgesį. Pradžioje indėnas su Timu kalbėjosi, o dabar, pasitraukus nuo civilizacijos, jis daugiausia tylėjo. Kalbos buvo visai nereikalingos šiam vyrui darant tai, ką jis ir turėjo daryti; juk abiem buvo aišku, kas darytina. Taigi jis ilgą lai-

ką neištardavo nė žodžio. Timui tai turbūt buvo labiausiai trikdanti gyvenimo patirtis. Jis, įstrigęs ankstyvosios vaikystės narcisizme, be paliovos mėgino priversti indėną grįžti, kalbino, siūlė bet ką, ėmėsi to, ką namuose buvo sėkmingai išmokęs ir todėl puikiai išmanė – valdyti kitą žmogų. Tačiau šis žmogus paprasčiausiai nereagavo į jo pastangas. Reikia pastebėti, kad indėnas labai rūpinosi Timu. Jis maitino jaunuolį, parūpino šiltų drabužių, netrūko nieko, kas būtina. Tačiau nereaguodavo automatiškai į kiekvieną vaiko judesį, taigi buvo savaip atsiribojęs ir ramus, – mes savo visuomenėje taip niekada nesugebėtume. Taigi Timui toje aplinkoje, iš kurios nebuvo galimybės pasprukti, neliko kas daryti, kaip tik noromis nenoromis be jokių išlygų prisitaikyti prie savo keliavedžio.

Kelionė, Timui prasidėjusi kaip pragaras, truko tris mėnesius ir baigėsi akivaizdžia jo psichinės brandos pažanga. Grįžęs į Vokietiją jaunuolis atrodė kaip pakeistas, gebėjimas prisitaikyti prie kitų žmonių ir būti drauge su kitais buvo toks ryškus, kokio nė negalėjau tikėtis.

Žinoma, mes negalime visų vaikų ir jaunuolių išsiųsti į laukinę Kanados gamtą. Tačiau iš šio pavyzdžio labai nesunku suprasti, kas svarbiausia. Timas patyrė, kad ramus žmogus su juo elgiasi tam tikru būdu, ir tai paveikė Timo elgesį, tik taip jis iš viso galėjo su tuo žmogumi bendrauti. Timas gavo pajusti, jog priklauso nuo kito žmogaus, ir suprato, kad jo nuolatinės pastangos manipuliuoti neveiksmingos. Kokias išvadas galime iš to daryti, paaiškinsiu vėliau.

6 SKYRIUS

Privati erdvė: ką šiandien privalo šeima

Ieškant išeičių iš vaikų ir jaunuolių vystymosi krizių, dera jas aptarti krizių valdymo aspektu. Visų pirma krizės pasireiškia privačioje erdvėje ir viešumoje. Ir vienur, ir kitur vaikai kasdien leidžia laiką ir nuolatos patiria vienokią ar kitokią suaugusiųjų įtaką. Norint užtikrinti vaikų brendimui palankias sąlygas, reikia, kad būtų išlaikyta šių erdvių daromos įtakos pusiausvyra.

Įprasta vaikų auklėjimo ir vystymosi vieta laikoma šeima, taigi privati erdvė. Kaip jau minėjau skyriuje apie vaikystės sampratos kitimą, šeima nuo devyniolikto amžiaus kultūros istorijoje tampa pagrindine institucija, suteikiančia vaikui saugią erdvę pereiti į suaugusiojo gyvenimą.

Viešojoje erdvėje vaikų ir jaunuolių vystymusi pirmiausia rūpinasi darželis ir mokykla, o šalia jų – daug įvairių institucijų, tokių kaip bendrijos ir draugijos, taip pat įvairios jaunimo grupės. Draugų būrys yra tarpinė sritis, turinti tiek privačios, tiek viešosios erdvės bruožų.

Prasminga pirmiausia atidžiau patyrinėti privačią erdvę, keliant sau klausimą: ką šiandien gali ir privalo padaryti šeima, kad apsaugotų vaiką nuo santykių sutrikimo ir laiduotų jam sveiką brendimą?

Jau rašiau, kodėl vaiko elgesiui formuoti šeimoje nebetinka dabartinė auklėjimo samprata. Ši sąvoka įgavo ganėtinai negatyvų atspalvį ir šiandien dažnai tapatinama su priesakais ir draudimais, paremtais atlygio ir bausmės principu. Tokio auklėjimo tikslas – išmokyti vaiką tiesiog vykdyti tėvų nurodymus. Tai visiškai klaidingas požiūris, prisidėjęs prie to, kad dabar taip kontroversiškai ir ideologizuotai kalbama apie auklėjimą. Vien dėl ideologizavimo sunku tikėtis vaisingų diskusijų.

Tinkamas tikslas, priešingai, remiasi svarbia įžvalga, kad vaikas beveik viską patiria per santykius. Netinkamas vaikų elgesys dažniausiai atsiranda ne dėl blogų auklėjimo koncepcijų, o dėl sutrikusių santykių. Kai vaikas laikomas vaiku, trečiaisiais gyvenimo metais jis jau būna susiformavęs. Nuo tada vaikas ima skirti save ir „kitą“. Nuo penktųjų gyvenimo metų jis gali palaikyti glaudžius santykius, daro viską *dėl* tėvų ir mokosi iš konfliktų. Sulaukęs šešerių vaikas *dėl* tėvų eina į mokyklą, taigi tėvai per santykius su vaiku daro įtaką jo socialiniam elgesiui ir mokymosi rezultatams. Šiuos raidos etapus reikia visada turėti omenyje, kai stebime vaikus ir vertiname jų elgesį. Tačiau šių etapų neįveiksime nurodinėdami, jie labiausiai priklauso nuo vaiko santykių su tėvais.

Pažvelgę į klasikines auklėjimo patarimų knygas, iš turinio turėtume išbraukti „absoliutų nuoseklumą“, bet būtina įrašyti temą apie elgesio modelius. Ribų nustatymo tema nebūtų tokia svarbi, tėvams daug svarbiau nuolatos laikytis atsiribojimo principo. O bausmių tema jau pašalinta, nes normaliai besivystančio vaiko beveik nereikia bausti.

Dažnai sakoma, kad vaikai tik tuomet išmoksta tinkamai elgtis, kai tėvų elgesys nuoseklus. Ilgiau pagalvojus aiškėja, kad šis reikala-

vimas beveik neįgyvendinamas. Žmogaus elgesiui būdingas nenuoseklumas. Būna dienų, kai tam tikras vaiko elgesys trikdo, bet būna dienų, kai tas pats elgesys atrodo visai priimtinas. Tai gali priklausyti nuo nuotaikos, nuo vaiko amžiaus, galiausiai – nuo aplinkybių. Taigi, jei mano vaikas vartoja necenzūrinius žodžius, galbūt netgi keikia kitus žmones, aš visuomet elgsiuosi nuosekliai – išsiųsiu jį į kitą kambarį. Jei jis mane pertraukinėja, tai kartais man trukdo, bet ne visada. Šiuo atveju labai nesunkiai galiu tapti nenuoseklus, kartais leisdamas tam tikrus dalykus, kartais juos stabdydamas.

Logiškas elgesio modelis yra kas kita, jo nedera painioti su nuoseklumu. Toks modelis glaudžiai susijęs su veiksmais, kurie vaikui suteikia saugumą ir palaikymą (taigi galėtume kalbėti nebent apie elgesio modelių nuoseklumą). Paprastas modelis yra dienotvarkė, ji visada vienoda. Tam tikru metu, dažniausiai gana anksti, mažas vaikas keliasi, jam reikia miegoti pietų, jis turi anksti eiti gulti. Kiti dienotvarkės punktai, tarkim, pasivaikščiojimas, taip pat svarbu, bet tuomet jis turėtų būti nuolatinis. Vyresnių vaikų gyvenimo modelis keičiasi pagal jų poreikius. Pavyzdžiui, mokyklinio amžiaus vaikas turi žinoti, kad popiet prieš laisvalaikį reikia paruošti namų darbus, o vakare veiksmų tvarka tokia: vakarienė, kambario tvarkymas, prausimasis.

Elgesio modeliai vaikui svarbūs todėl, kad jie suteikia orientyrus, o kai santykiai sutrikę, vaikai jų negauna. Aš negaliu perteikti jokio elgesio modelio, jei kiekvieną vakarą ginčijuosi su šešiamečiu ir svarstau, ar jis jau pavargo ir nori į lovą, ar dar ne. Pripratęs prie tvarkos šešiametis neužsispirs, nesiaikštys ir laikysis jos neužduodamas klausimų.

Diegiant tokius elgesio modelius, jokiu būdu nesiekiama paveikti vaiko arba ką nors jam įskiepyti autoritariniu būdu. Elgesio modelis derinamas prie elgsenos. Jis suteikia saugų prieglobstį, leidžia ge-

riausiai atsiskleisti, t. y. vaikas turi erdvės – ši metafora čia gali būti suprantama pažodžiui.

Įsivaizduokite, kad jūs turite dalyvauti pokalbyje, kuriam reikia labai susikaupti. Daugumai žmonių toks pokalbis būtų lengvesnis uždaroje erdvėje nei kur nors atvirame lauke, keliančiame begalinių tolių pojūtį. Taip ir vaikas, turintis tariamai neribotas galimybes, sutrinka, kai motina ir tėvas jį skatina priimti kiekvieną sprendimą, užuot aiškiai apibrėžę orientyrus.

Reikia nepamiršti, kad elgesio modelis tik tuomet prasmingas, kai vaikas pajėgia jį atpažinti. Tai įmanoma tik maždaug nuo trejų metų, taigi toje pakopoje, kai vaiko pasaulėvaizdis laipsniškai tolsta nuo narcisistinio savęs vieno įsivaizdavimo ir į jo psichiką atkeliauja suvokimas „aš ir tu“. Tai vyksta pamažu, o procesui pasibaigus vaikas yra pajėgus suvokti savo tėvus kaip „kitą“ ir priima šią priešpriešą kaip teikiantį saugumą modelį. Kuo mažesnis vaikas, tuo svarbiau laikytis elgesio modelių. Mažylių elgesio modelis turi būti daug aiškesnis ir griežčiau apibrėžtas nei vyresniųjų. Tik kai siūlomas modelis kiek įmanoma vientisas, mažo vaiko smegenys sugeba jį priimti ir laikui bėgant dėl jo pasijusti saugiai.

Elgesio modelius galima vadinti ir ritualais. Mažiems vaikams reikia ritualų, tai yra pasikartojančių veiksmų, vienodos tvarkos. Pavyzdžiui, žaislinė antis vonioje visada turi būti toje pačioje vietoje, lovoje minkšti žaisliukai visada išrikiuojami ta pačia tvarka. Kiekvienas, kuris matė dėl menkiausios, tariamai nesvarbios pasikeitusios smulkmenos ašaroti prapliumpantį vaiką, žino, apie ką aš kalbu.

Kūdikiai dar nesuvokia tiek, kiek vyresni vaikai, bet ir jiems reikia saugumą teikiančių modelių. Kūdikis turi iškart pajusti savo tėvų dėmesį, kai pravirksta, – tai vienas iš pradinių gyvybiškai svarbių elgesio su juo modelių.

Turbūt mėgstamiausia visų kalbų apie auklėjimą tema – ribų nustatymas. Mano teiginiams apie vaikų psichikos išsivystymą ji nėra svarbi, tai pedagogikos nuostata. Tik noriu dar kartą aiškiai įvardyti, kuo skiriasi ribų nubrėžimas ir atsiribojimas.

Šį skirtumą norėčiau parodyti pateikdamas pavyzdį. Sakykim, vaikštau miesto centre ir esu užkabinamas, bet nepasiduodu provokacijai. Aš ignoruoju priekabiautoją, nesinervinu, nebent pagalvoju – koks kvailys, ir einu toliau. Aš nieko nedarau ir, žinoma, nenustatau priekabiautojui jokių ribų, nesikreipiu į jį ir nebandau jam nurodinėti. Einu toliau, nes esu atsiribojęs ir neleidžiu savimi naudotis. Svarbus esu aš pats, kitas man tuo metu nerūpi. Aš vertinu tik kito žmogaus elgesį. Dar aiškiau būtų, jei įsivaizduotume, kad sutikau ne priekabiautoją, o šiaip koks nors žmogus draugiškai paklausė kelio. Tuomet aš lieku ramus, bet, žinoma, nusprendžiu būti paslaugus ir padedu.

Kalbėdamas apie ribas, turiu galvoje vaikui nustatomas taisykles – ši auklėjimo priemonė vaikui augant vis svarbesnė. Tačiau maži vaikai visų pirma turi suvokti, kad yra juos valdantis ir už juos sprendžiantis „kitas". Tai įmanoma tik tokiu atveju, jei suaugusieji nuolatos pabrėžia: esi „tu" ir esu „aš". Pavyzdžiui, jei vaikas man trukdo kalbėtis, ropščiasi ant kelių ir nori pažaisti su manimi, aš nesileidžiu trukdomas ir švelniai atstumiu vaiką. Aš nenustatau ribos kitam, o atsiriboju pats. Taip vaikas išmoksta atskirti mane kaip atribojantį „kitą", – tai svarbi sąlyga neuronui „žmogus" susiformuoti.

Atribojimas, kurį patiria vaikas, leidžia jo psichikai vystytis, įgyti gebėjimą laikytis ribų, kurio vėliau prireiks. Tie, kurie tai suprato, lengviau pripažins, kad vaikų vystymuisi svarbu ne tik tai, ko jie nori arba, tiksliau pasakius, tariamai nori. Dėl partneriško požiūrio pamirštama, kad vaikai į pasaulį ateina nesuvokdami ribų. Kūdikystės svajonėse pakanka virktelėti, ir poreikiai tenkinami. Vaikai, kurie bendrauja su neatsiribojusiais suaugusiaisiais, taip ir lieka savo

svajonėse. Todėl neteisinga klausti, ko nori vaikai. Vaikai nori guminių meškiukų, ledų ir televizoriaus. Arba šokolado, *Game Boy* ir vasarinių drabužių žiemą. Arba vilnonės kepurės vasaros kaitroje. Visa tai suprantama, ir jei suaugusiųjų paklaustume, ko jie norėtų, neatsižvelgdami į tikrovę, jie, ko gero, atsakytų: daug pinigų, amžinų atostogų ir kad juos lepintų. Tačiau suaugęs žmogus paprastai suvokia save kaip nuo išorinių sąlygų priklausomą individą ir todėl žino, kad tokie pageidavimai dažniausiai tuščias reikalas. Vis dėlto jis gali normaliai ir laimingai gyventi, nors to ir neturi.

Taigi vaikų psichika vystosi patiriant iš suaugusiųjų ne tik palaikymą, bet ir atstūmimą. Geras pavyzdys yra kalbėjimo įgūdžių lavinimas. „Tikrai" kalbai ugdyti svarbu, kad vaikui nuolatos būtų primenama nekalbėti kūdikių kalba arba kitu jo amžiaus neatitinkančiu būdu. Tėvai dažniausiai puikiai supranta net neaiškiausius ir nerišliausius vaiko sakinius ir į juos reaguoja, bet pašaliniams dažnai niekas neaišku. Pavyzdžiui, trimetis vis dar prašo gerti sakydamas „gelti" ar panašiai. Iš jo amžiaus vaiko derėtų reikalauti viso sakinio, tarkim: „Aš norėčiau ko nors atsigerti." Jei vaikas nėra skatinamas aiškiau kalbėti (nes ir pasakęs „gelti" jis tuoj pat gauna savo gėrimą), jis to ir nedarys. Jei mama ir tėtis supranta vaikišką veblenimą, raiškiai kalbėti nėra jokios būtinybės.

Kad būtų dar aiškiau, galima pateikti tokį klausimą: kaip vaikas išmoks vaikščioti, jei jis nuolat nešiojamas? Daugelis dabartinių vaikų judėjimo sunkumų nemažai susiję su tuo, kad remiantis įvairiomis vaiko sampratomis jiems vis dažniau ribojama judėjimo laisvė. Samprata „vaikas yra vaikas" skatina tėvus automatiškai padėti šiam vaiko įgūdžiui vystytis. Kitokios sampratos ir dėl to kylantys santykių sutrikimai tam trukdo.

Nuolatinis norų tenkinimas neskatina ką nors daryti. Sistema, kurioje jie tenkinami nuolatos ir besąlygiškai, silpnina kitas siste-

mas, kuriose yra skatinama. Vaikai tolesniame gyvenime vis dažniau susidurs su skatinimo sistemomis – mažiau darželyje, daugiau mokykloje, o daugiausia – profesinėje veikloje bei suaugusio žmogaus socialiniame gyvenime. Jei būdami vaikai jie laiku susidurs su apribojimais, suaugę nesunkiai galės laikytis įvairiausių reikalavimų.

Gyvybiškai svarbu šią problemą pastebėti ir ją suprasti. Įnorių tenkinimo sistemoje taip pat natūraliai įvyksta lūžis, kai pereinama iš mokyklos į profesinę veiklą. Mokykloje, esant tam tikram susitarimui, galima mažinti reikalavimus, suteikti vaikui daugiau laisvės. Tačiau tai nebeįmanoma darbovietėje. Netgi priešingai – ten reikalavimų nuolatos daugėja, pasigailėjimui nebelieka vietos. Kas vaikystėje neišmoko apriboti poreikių, suaugę negeba su tuo susidoroti, todėl profesinio rengimo įstaigose patiriama didelių sunkumų.

Čia verta prisiminti, kuo skiriasi savarankiškumas ir savavališkumas. Aš sutinku vis daugiau šeimų, besididžiuojančių nuo mažumės savarankiškais vaikais. Dažniausiai jų savarankiškumas pasireiškia tuo, kad jau septynerių ar aštuonerių metų vaikus į mokyklą ryte budina žadintuvas, jie patys atsikelia, apsirengia, patys tepasi sumuštinius ir nuvažiuoja mokyklon. Ne todėl, kad neturėtų tėvų. Tėvai yra, bet jie aiškiai nemato reikalo padėti vaikui. Ši itin svarbi pagalba klaidingai interpretuojama kaip perdėtas globėjiškumas, ir ši klaida turi pasekmių.

Tokie „savarankiški" vaikai mokykloje patiria sunkumų: jiems sunku tyliai išsėdėti, klausyti mokytojo nurodymų ir normaliai bendrauti su bendraklasiais. Šio tik iš pirmo žvilgsnio stebinančio sutrikimo priežastis – vaikai iš tiesų yra ne savarankiški, o savavališki, arba savavališkai veikiantys. Tėvai nuo mažų dienų juos skatina pačius susidaryti dienotvarkę, šventai tikėdami, kad taip jie vaikus skatina būti stropesnius nei bendraamžiai, kuriems tėvai padeda labiau. Savavališki vaikai dėl tėvų nusišalinimo negauna suvokti būtino elgesio

modelio ir niekas neužima atsiribojusio „kito“ vietos ryte renkantis drabužius ar ruošiant pusryčius. Vaikams tokiu būdu pranešama, kad jie vieninteliai dienotvarkės sudarytojai, ir jie šią tariamą tiesą atsineša į mokyklą, o ten jų netikėtai laukia nuolatiniai apribojimai ir kitų žmonių – mokytojų ar bendramokslių – nurodymai. Ar verta stebėtis, kad tokie sunkumai baigiasi konfliktais?

Remiantis visu tuo, kas išdėstyta, galima pamėginti atsakyti į amžiną pedagogikos klausimą apie bausmę. Kas atsitinka, kai bausmės skiriamos sąmoningai? Koks yra bausmės, kad ir kokia ji būtų, tikslas? Bausmės tikslas gali būti tik vienas – kad vaikas pasikeistų. Griežtai kalbant, toks ketinimas jau yra simbiotinio santykių sutrikimo požymis, nes neįmanoma vaiko pakeisti, kaip gydantis keičiama nuosavo kūno dalis. Tačiau bausmė kaip auklėjimo priemonė išlieka, jos paskirtis pašalinti kaltės jausmą neturi būti menkinama; kai elgesys akivaizdžiai nederamas, pavyzdžiui, vaikas meluoja arba vagia, bausmė sukrečia, apvalo – tiesa, tai tinka anksčiausiai nuo šešerių metų. Tuomet bausmė vaikui pirmiausia reikšminga simboliškai, jam parodoma: dabar tai jau tikrai viskas baigta, taip elgtis tikrai negalima. Visiškai atsisakyti bausmių, jei jau apie tai kalbame, – tiesiog dangiška vizija, kuriai labai pritaria antiautoritarinio auklėjimo apologetai. Tikslas tas pats, tik iš esmės skiriasi būdai, kuriais jo siekiama.

Pakeisti vaiko elgesį reiškia ne ką kita, kaip tik priversti vaiką prisitaikyti. Taikant šią auklėjimo koncepciją, bandoma pasiekti, kad vaikas šeimoje elgtųsi taip, kaip tėvai įsivaizduoja, ir nepridarytų rūpesčių.

Tačiau auklėjimo koncepcijos, kad ir kokios jos krypties, šeimoje nereikalingos, net drįsčiau teigti – žalingos. Uolios tėvų pastangos rasti tinkamą koncepciją veikiau rodo, kad santykiai jau sutrikę ir savo intuicija nebepasitikima. Mes turime liautis manyti, kad vaikų klusnumas – tai auklėjimo, „veikimo pagal taisykles“ padarinys.

Šeimoje nereikia mokyti vaikų prisitaikyti, juos reikia brandinti. Tada jie įgis gebėjimą viešumoje elgtis pagal aplinkybes. Labai svarbi tėvų užduotis – suprasti šį skirtumą.

Kitas dalykas: vaikai natūraliai kartais pajunta sukylant agresiją, jiems, kaip ir suaugusiesiems, reikia ją išreikšti. Tačiau skirtumas tarp vaikų ir suaugusiųjų toks, kad vaikai tos susikaupusios agresijos nepajėgia suvaldyti, nes agresiją jaučia kitaip nei suaugę žmonės. Sąmoningai pasirinkti „iškrovą", kaip suaugusieji, pavyzdžiui, tam renkasi sportą, vaikai negali.

Tai reikia prisiminti norint suprasti, kodėl vaikai namuose elgiasi netinkamai. Atsisakymas klausyti arba įžūlumas nėra patologija. Jie atsiranda dėl natūralios įtampos, susikaupiančios per dieną – mokiniams, tarkim, dėl įvykių mokykloje. Tėvų užduotis padėti vaikui atsikratyti įtampos. Tai puikiausiai pavyksta labai paprastu būdu – netinkamai besielgiantis vaikas išsiunčiamas į savo kambarį. Čia svarbu atskirti erdves. Vaizdžiai kalbant, taip elgdamasis liepiu išeiti ne vaikui, o įtampai ir agresijai, tarsi atskiriu vieną nuo kito. Vaikas, trumpam likęs vienas su savo agresija, beveik automatiškai jos atsikrato. Įtampa atslūgsta pasišalinus ir pabuvus vienam. Užuot naujomis šeimos diskusijomis plėtę kovos lauką, tėvai elgiasi teisingai, neleisdami tam laukui atsirasti ir nuosekliai užkirsdami kelią konfliktams.

Svarbu vaiko išsiuntimą iš kambario nelaikyti bausme, nors dažnai taip daroma. Kuriam laikui atitolinti įžūliai besielgiantį vaiką nėra bausmė, tai tik agresijos iškrovos būdas, toks būtinas vaikui. Negalima pritarti ir neretai pateikiamam argumentui, kad vaiko agresija pasireiškia kaip tik stresinėse situacijose, kai tiesiog nėra laiko jo išsiųsti, – tarkim, kai laukia susitikimas. Atskyrus vaiką, įtampa nuslūgsta labai greitai, tiesiog per kelias minutes, jei tik išmokstama tai daryti. Ir čia, žinoma, galioja taisyklė: tik kartojant išmokstama

tvirtai. Taigi kalbu ne apie ilgalaikį vaiko „įkalinimą", o tik apie erdvių atskyrimą, siekiant atskirti ir nukenksminti agresiją.

Galėčiau pateikti pavyzdį iš auginančių darželinuką kasdienybės. Rytais laiko dažniausiai trūksta, reikia skubėti, taigi didelė tikimybė kilti konfliktui. Mintis išsiųsti vaiką į kitą kambarį, norint sušvelninti padėtį – pavyzdžiui, šiam atsisakius lipti į automobilį ir keliauti kartu, – gali atrodyti absurdiška, nes tam juk sugaištum dar šiek tiek laiko. Tačiau verta pasvarstyti, kiek nervų kainuoja agresyviai nusiteikusį vaiką laipinti į automobilį ir kiek tai užtrunka. Suskaičiavęs savimi pasitikintis suaugusysis gali apsispręsti dar kelias minutes užtrukti ir susitvarkyti su vaiku.

Kitomis vaiko sampratomis besivadovaujantys tėvai dėl santykių sutrikimo atitinkamai reaguos kitaip. Trumpai sakant, partneriškai nusiteikęs gimdytojas ilgai ir atkakliai stengsis vaikui išaiškinti, kodėl dabar jau tikrai reikia eiti. Toks elgesys galiausiai net padidina agresiją. Projekcijos atveju suaugusiam žmogui net gresia paklusti vaiko norui nevažiuoti į darželį arba leidžiami kiti dalykai, sutrikdantys įprastinę ryto tvarką. Galiausiai tas, kas vaiką suvokia kaip savo paties dalį, taigi bendrauja simbiotiškai, žūtbūtinai vers vaiką paklusti akimirksniu.

Elgesio modelis ir atsiribojimas yra du svarbiausi elementai, laiduojantys sveiką vaiko brendimo procesą. Dar vienas elementas yra tai, kas pedagogikos terminais, ko gero, būtų vadinama auklėjimo tikslu. Kad būtų aišku, apie ką kalbu, iliustruosiu pavyzdžiu iš kasdienybės. Švaros laikymąsi kiekvienas tikriausiai apibrėžtų kaip normalų auklėjimo tikslą ir nekiltų ilgų svarstymų, ar tai būtina. Vaikas išmoksta, kad prausimasis po dušu yra kasdienio ritualo dalis. Nuolat kartojami veiksmai, pavyzdžiui, vakarienė, kambario tvarkymas, paskui maudynės, suteikia saugumo jausmą. Į vaiko elgesį aš, kaip visuomet, reaguoju ramiai atsiribojęs, galimą vaiko vangstymąsi iš karto atpažįstu.

Trečiame, auklėjimo tikslo, lygmenyje aš tikiuosi, kad vaikas kada nors sugebės po dušu maudytis taip pat savarankiškai kaip aš, suaugęs žmogus. Bet to neįvyks vien vaikui aiškinant, kad maudynės svarbios kūno higienai. Nesakau, kad negalima su vaiku kalbėtis šia tema. Tačiau turime suprasti: paaiškinimai vaikui nepadeda maudymosi suvokti kaip būtinybės, jis dar nėra tam psichiškai pasirengęs.

Savaime suprantama, vaiką išmokome maudytis po dušu ilgą laiką padėdami jam tai daryti, atsižvelgdami į vaiko amžių. Kitaip pasakius, iki visaverčio neurono „maudymasis" susiformavimo, tai yra vaiko sugebėjimo savarankiškai maudytis, praeina mažiausiai dvylika metų.

Apskritai eiga gali būti tokia: iki penkerių metų vaiką maudau aš. Maždaug nuo penkerių iki septynerių vaikas gali stovėti po dušu, pats išsimuiluoti ir nusiplauti, bet aš stoviu šalia ir jam vadovauju, pavyzdžiui, sakau: „Pasiimk kempinę!" Nuo septintųjų metų vaikas darosi savarankiškesnis, bet aš vis dėlto – maždaug iki dvylikos metų – nuolat užmetu akį, jei reikia, pataisau, primenu, ką dar reikia atlikti, tarkim, persiplauti plaukus arba nusikarpyti kojų nagus. Ir tarp dvylikos–keturiolikos metų gali prireikti kartais patikrinti, kol įsitikinsiu, kad jaunuolio maudymosi įgūdžiai susiformavo ir jis tai daro automatiškai.

Suprantama, viskam reikia laiko. Iki praeito amžiaus aštuntojo ir devintojo dešimtmečio tėvai laiko dar turėjo ir galėjo jį skirti vaikui. Visuomenės sankloda dar nebuvo visai suirusi ir šeimoje buvo nesunku diegti tinkamus elgesio modelius ir orientyrus. Teisingas elgesys yra toks: kai matau, kad vaikui reikia skirti laiko, iš tiesų galiu jam jo skirti. Bet taip elgtis pavyksta tik vaiką laikant vaiku. Kitais atvejais ieškoma ir randama vis naujų paaiškinimų, kodėl ir toliau vaikui palikti galimybę elgtis kaip jis nori.

Iš pirmo žvilgsnio tai gali kelti abejonių ar net atrodyti juokinga, bet aiškiai suvokiant, kas yra paviršius ir kas esminga, viskas paaiš-

kėja. Iš šalies aš, žinoma, matau po dušu stovintį aštuonmetį, kuris kuo puikiausiai gali nusimaudyti. Tačiau iš esmės jis turi tai padaryti be jokios pagalbos ir be kognityvaus dalyvavimo, trumpiau sakant: jis turi maudytis apie tai negalvodamas. Būtent taip maudosi suaugęs žmogus. Jis tiksliai žino, ar nusiplovė pečius, nors maudydamasis apie tai negalvoja. Taigi per maudynes aš galiu galvoti apie kitką, bet vis tiek atlieku visas būtinas procedūras. Tai įmanoma tik todėl, kad vaikystėje ir jaunystėje deramai įgudau maudytis po dušu.

Jei kam nors šis pavyzdys atrodo pernelyg banalus, turiu pasakyti: šiandien savo profesinėje veikloje susiduriu su daugybe nesipraususių vaikų, kaip niekada. Šis reiškinys yra tiesiogiai susijęs su tėvų ir vaikų santykių sutrikimais. Tėvai namuose su vaikais elgiasi kitaip, nei čia aprašiau, nepadeda vaikams rūpintis kūno higiena, palieka juos vonioje vienus. Galbūt tėvai mano, kad vaikams užtektinai paaiškinta, kodėl ir kaip jie turi praustis, ir nemato būtinybės padėti mažyliui. Simbiozės atveju būtinybė išmokti praustis (vaikui) ir išmokyti praustis (suaugusiam žmogui) iš viso nebesuvokiama.

Nurodyti elgesio modelį, tapti vaikui padedančiu priešininku atsiribojant ir suformuoti auklėjimo tikslus – tai trys pagrindiniai šeimos statinio ramsčiai. Žinoma, visa tai gerai veikia tik tuomet, kai yra tinkamos sąlygos, iš kurių svarbiausia – sveiki tėvų ir vaiko santykiai. Tėvai, kurių elgesį su vaiku lemia neįsisąmonintas santykių sutrikimas, visų tų dalykų negali užtikrinti ir kliudo savo vaikui bręsti. Pirmiausia tėvams reikia atpažinti ir pašalinti santykių sutrikimą, kad galėtų su vaikais vėl elgtis natūraliai.

7 SKYRIUS

Viešoji erdvė: visuomenės lūkesčiai ir spaudimas

Citata iš minėtos studijos „Spaudimą patiriantys tėvai" parodo bendruomeninio gyvenimo tikrovę, taip stipriai, kaip niekas kitas, veikiamą ideologinių priešpriešų, kad kone nebeįmanoma apie jas prasmingai kalbėtis.

> *Motina, po vaiko trečiojo gimtadienio norinti likti „tik" namų šeimininke ir mama, yra priversta teisintis – lygiai kaip ir tos motinos, kurios siekia kuo greičiau pradėti derinti šeimą ir profesinę veiklą.**

Abi čia paminėtos gyvenimo nuostatos susijusios su laiko veiksniu. Viena nuostata kelia reikalavimą turėti galimybę likti namuose, tiesiog būti mama, taigi turėti pakankamai laiko vaikams (ideologiškai sudėtingesnį namų šeimininkės klausimą čia praleisiu, nes jis nesusijęs su mano tema ir tik iškreiptų mums rūpimų dalykų esmę).

* T. Merkle, C. Wippermann, op. cit., S. 17.

Kita nuostata reikalauja galimybės netrukus po vaiko gimimo grįžti į profesinį gyvenimą ir vis dėlto skirti pakankamai laiko vaikui.

Citatoje kalbama apie šiuo metu neįmanomų suderinti kraštutinumų žirkles. Jei į bendruomenės gyvenimo tikrovę žiūrėsime iš dabartinės darbo rinkos pozicijų, motinų profesinė veikla, kai vaikui sukanka treji metai, tampa būtinybe. Tiek dėl politinių sąlygų, tiek dėl daugelio darboviečių personalo politikos, tiek dėl nepakankamo šeimų finansinio apsirūpinimo nebelieka galimybės padėti vaikams bręsti daugiausia šeimoje. Vis daugiau prie jų brendimo skatinimo tenka prisidėti nešeiminėms institucijoms.

Iš tikrųjų kalbama ne apie ką kita, o apie visuomeninės tvarkos paradigmos kitimą. Būtini du dalykai: pirma, permąstyti tėvų ir ypač motinų vaidmenį vaiko vystymosi procese, antra, nustatyti naujas vaikų darželio ir pagrindinės mokyklos koncepcijų gaires. Todėl neišvengiamai daugiau lankstumo reikia ir politiniu lygmeniu – švietimo ir šeimos politikos srityse. Visos partijos turėtų imtis skubių priemonių ir sukurti struktūrines ir finansines sąlygas svarbiam ugdymo įstaigų darbui.

Elgesio modelio būtinybė vaikų darželyje ir mokykloje

Visuomenėje įsitvirtinęs vaikų darželio ir pagrindinės mokyklos, kaip gana mielo pasaulio, paveikslas: gerai išsimokslinusios auklėtojos ir mokytojai teikia smalsiems vaikams svarbiausias žinias, reikalingas sėkmei tolesniame gyvenime užtikrinti.

Vaikų auklėjimui, juo labiau vaikų psichiniam vystymuisi, tame paveiksle daugelį metų nebuvo vietos. Auklėjimas ir psichinis vysty-

masis ir iš pašaknių pasikeitusiame pasaulyje turėtų vykti namuose, tarp keturių sienų, tai tikrų tikriausia tėvų pareiga. Jei tėvams nepavyksta, už tų keturių sienų niekas nebepadės.

Kai kurie auklėtojai ir auklėtojos, o pirmiausia – mokytojai ir mokytojos žino, kaip stipriai šis paveikslas skiriasi nuo dabartinės tikrovės. Atrodo, dažnas mokytojas vos beprisimena, kokį dalyką studijavo, ketindamas to mokyti vaikus, – jau seniai nebesvarbu, ko mokai. Klasėje sėdintys mokiniai priešiškai sutinka kiekvieną, teikiantį žinias. Toks jų elgesys iki šiol atrodė visiškai nepaaiškinamas ir todėl jiems bejėgiškai buvo bandoma pritaikyti vis naujas pedagogikos idėjas, bet jos viena po kitos anksčiau ar vėliau žlugdavo.

Taip mokykla nutolo nuo pirmiausios savo užduoties – perteikti žinias. Pagrindinis vaikų mokymo tikslas vis labiau traukiasi į antrą planą, nes daugumą laiko tenka skirti mokinių elgesiui reguliuoti. Pasekmė – išsekę, nusivylę mokytojai ir mokyklinė kasdienybė, gresianti virsti visiška suirute jau seniai linksniuojama žiniasklaidoje (čia pakliūva tik sodriausi kąsneliai). Ir be Rütli mokyklos (Rütli mokykla, esanti Berlyne, išgarsėjo per visą Vokietiją, kai 2006 metų kovą mokytojai pareikalavo, kad miesto valdžia uždarytų mokyklą todėl, kad jie nebegali kęsti mokinių smurto) esama tokių, kuriose mokytojai, bendraudami su mokiniais, patiria vis daugiau sunkumų, tarkim, tokių, kokie aprašyti šiame pavyzdyje.

Markas eina į ketvirtą pagrindinės mokyklos klasę. Meno pamokos jam aiškiai nepatinka, taip bent atrodo sprendžiant iš jo elgesio, kai visi skaito dalykinį tekstą. Markas su savo draugu Kevinu garsiai kalbasi ir mėtosi moliūgo sėklomis. Mokytoja kelis sykius berniukus sudraudžia, bet nesėkmingai, mokiniai tiesiog nekreipia į ją dėmesio. Galiausiai abu ima peštis. Mokytoja vargais negalais juos išskiria ir paliepia abiem eiti į mokytojų kambarį ir ten nurašyti tekstą į sąsiuvinius.

Markas į šį reikalavimą atsako ne paklusimu, o klausimu: „O ką aš padariau?“ Mokytoja nesileidžia į kalbas, ji pakartoja nurodymą. Bet Markas ir toliau nepaklūsta, tik atsikalbinėja: „Ei, aš juk iš viso nieko nepadariau!“ Dar sykį pakartojus reikalavimą pasigirsta: „Gerai jau gerai, aš nusiraminsiu!“ – bet prireikia net ketvirto karto, kol berniukai galų gale paklūsta. Išeidami iš klasės jie po nosimi kažką murma, mokytoja tuomet nesupranta, ką. Tačiau netoli durų sėdintis bendraklasis girdi, kad Markas ką tik pasakė „blogą žodį“. Tą akimirką mokytoja suvokia, kad ją ketvirtokas ką tik pavadino kekše.

Kokią vaikų elgesio problemą rodo šis pavyzdys ir dėl ko ji kilo? Didžiausia bėda ne ta, kad Markas ir jo draugas „vieną kartą“ sutrukdė pamoką ir „vieną kartą“ nusikeikė. Svarbiausia šiuo atveju yra vaikų reakcija, tiksliau – reakcijos į mokytojos kreipimąsi nebuvimas. Ji mokiniams nėra autoritetas, jos perspėjimų mokiniai iš viso nesupranta, jie provokuoja keletą kartų kartoti tikrai aiškiai suformuluotą reikalavimą. Taip jie verčia mokytoją susitaikyti su jų įžūlumu, taigi valdo ją kaip įsigeidę. Akivaizdu, kad jie nesugeba suvokti mokytojos asmens kaip priešpriešos, taigi šių vaikų psichinis brandumas nesiekia nė dvejų metų vaiko brandumo lygio, kai toks nepagarbus elgesys natūralus.

Aš jau rašiau apie mokytojų bendravimo problemas, dėl kurių dažnai neįmanoma vaisingai diskutuoti apie mokinių keliamus sunkumus, – bendraudami mokytojai remiasi skirtingomis vaiko sampratomis. Toks reiškinys pastebimas ir tarp auklėtojų vaikų darželiuose.

Dabar dar kartą sąmoningai vartosiu žodį „modelis“. Jei pažiūrėsime į kokio nors vaikų darželio dienotvarkę, atrodys, kad šiandien vienintelė užduotis – neleisti susiformuoti jokiam modeliui, esą tai gali suvaržyti vaikus. Žinoma, perdedu, nes daugelyje darželių sten-

giamasi suteikti vaikams orientyrus, tačiau pastarųjų metų tendencija verčia nerimauti.

Sampratos, kurios pamažu įsitvirtina mokyklos ir vaikų darželio darbe, dažniausiai yra partneriškos kilmės. Čia jau daugelį metų buvo daroma klaidų, jų pasekmes šiandien jaučia ir mokiniai, ir mokytojai. Kitaip sakant, samprata „vaikas yra partneris" pastaruoju metu persismelkusi tvirtai suręstais pedagoginiais šūkiais. Ji apibūdinama kaip modernaus žmogaus elgesio pavyzdys ir pažanga, o ne kaip problemų priežastis.

Tuo tarpu mokykloje elgesio modelis – svarbus dalykas. Tvarkaraščiai visų pirma apibrėžia laiką ir turinį, pagal juos mokiniai turi orientuotis. Tai pirmoji gairė vaikui: jis žino, kad dabar bus matematika, paskui vokiečių kalba, o kitu nekintančiu laiku – pertrauka. Kaip problemą čia galima paminėti dažnai pasitaikančius „langus". Dėl jų ne tik suyra pamokų tvarkaraščio struktūra, bet ir atsiranda papildomo laisvo laiko, per kurį mokiniai, kaip sakoma vadovaujantis partneriškąja samprata, „ką nors patys sugalvos".

Toks pat modelis mokykloje yra ir nustatyta sėdėjimo klasėje tvarka, ir atsistojimas pasisveikinti, kai į klasę įeina mokytojas. Reikalavimas atsistoti į klasę įeinant mokytojui nėra atgyvena, tai atkreipia mokinių dėmesį į mokytoją ir leidžia pajusti jį kaip priešpriešą. Mokytojas, kuris be pasveikinimo įžengia į plepančią klasę, vargu ar galės pirmas pamokos minutes pradėti dirbti, jam teks kitais būdais pasirūpinti atkreipti mokinių dėmesį. Kažin ar tai padeda sėkmingai mokytis.

Kitu su elgesio modeliu susijusiu dalyku aš laikau bendrąsias taisykles, kurios galioja visiems mokyklos mokiniams. Tų taisyklių paskirtis – mokyti vaikus naudingai prisitaikyti. Sąmoningai sakau „naudingai prisitaikyti", norėdamas atskirti neigiamą sąvokos „prisitaikyti" konotaciją. Praeityje ne kartą teko patirti, kad sąvoka „prisitaikyti" išskirtinai aiškinama kaip individo gebėjimas įsilieti į beveidę

minią. Vartojant šią sąvoką, kai kuriais atvejais net tenka išgirsti priekaištų, neva taip siekiama palaužti vaikus, verčiant juos elgtis pagal suaugusiųjų įgeidžius.

Aš prisitaikymą suprantu visai priešingai. Veikti juk turi bendruomenė. Tam būtinos individo elgesio taisyklės, kaip tik tokios taisyklės, dėl kurių susitarė lygiateisės grupės dauguma ir kurios prireikus gali būti pakeistos keičiantis sąlygoms.

Pavyzdžiui, kodėl kasdienis gatvės eismas dažniausiai vyksta be didelių nesklandumų ir nėra trukdomas nuolatinių avarijų? Atsakymas paprastas – yra kelių eismo taisyklės ir jų reikia laikytis, kad kiekvienas eismo dalyvis, kad ir kaip jis keliautų, pasiektų savo tikslą. Kelių eismo taisyklės surinktos į vieną dokumentą, todėl už nusižengimą joms palyginti nesunku bausti. Bausmė skiriama neatsižvelgiant į konkretų asmenį, svarbiausia yra taisyklė, už kurios pažeidimą baudžiama. Jei aš viršysiu leidžiamą greitį penkiolika kilometrų per valandą, man bus skirta tokio pat dydžio bauda kaip ir mano kaimynui už tokį pat nusižengimą ir nei jam, nei man neišeis į naudą, jei imsime dėl tos baudos ginčytis. Jei nusižengiama tokiomis pat aplinkybėmis, bauda neišvengiama, ir neklausiama kodėl, kaip ir už ką. Taisyklės paskirtis yra ne savavališkai apriboti mano arba kaimyno laisvę, bet sutvarkyti eismą tam tikroje vietoje, nustatyti tam tikrą eismo sąlygas atitinkantį greitį, kad būtų išvengta grūsčių, avarijų ir kitų pavojingų situacijų. Čia kalbama apie bendruomenės, vadinamos gatvės eismo dalyviais, funkcionavimą ir lygias galimybes kiekvienam jos nariui. Kadangi kelių eismo taisyklės kiekvienam eismo dalyviui vienodos ir suprantamos, galiu numatyti, kas manęs laukia, jei būsiu kaltas dėl tam tikro nusižengimo.

Taisykles kuria bendruomenė, norėdama individui tik gero, tačiau tai dažnai pamirštama. Jei mokykloje tai būtų dažniau prisimenama, mums kiltų mažiau bėdų.

Mokyklai taip pat reikia taisyklių, nustatančių, kaip privalo elgtis kiekvienas mokinys. Tos taisyklės turi galioti visiems, o kiekviena klasė ar kursas gali susikurti dar ir savo „konstitucijas“, kurios padėtų kasdieniame gyvenime.

Ir čia, kaip ir anksčiau, nagrinėjant elgesio modelius, kalbama ne apie sustabarėjusį plano laikymąsi. Taisyklės minimos norint pabrėžti, kad mokykla gali svariai prisidėti prie vaikų saugumo užtikrinimo. Taisyklės, apibrėžiančios mokyklos gyvenimą, garantuoja šį saugumą, jos yra modelio dalis. O štai daugelis laisvių, kurios pastaruoju metu suteikiamos ir praktikuojamos pagrindinėje mokykloje, mokinius daro nesaugius. Mokiniai, turintys mokytojo asmenyje atpažinti elgesį nustatantį ir vadovaujantį priešininką, dabar mato tik gerą „bičą“, nelinkintį jiems nieko bloga, – bet, akivaizdu, ir negalintį padaryti nieko gera. Mokiniai toje gerais ketinimais grįstoje laisvėje pasimeta. Manoma, kad kuo atviresnė ir nuoširdesnė laikysena mokykloje, tuo ji modernesnė. Sunkiai išsikovotos suaugusiųjų teisės tiesmukai perkeliamos vaikams ir jie paliekami su tomis teisėmis vieni – o tai prie gero nepriveda.

Taigi vaikams tiek mokykloje, tiek darželyje, tiek ir tėvų namuose reikia modelių, nes jie suteikia atramą. Prie aiškiai suvokiamų procesų modelių priskiriama ir, pavyzdžiui, labai asmeniškas mokytojo bendravimas su kiekvienu vaiku. Itin svarbu, kad mokytojas tikslingai formuotų savo santykį su mokiniais. Iš mano ankstesnio aiškinimo taip pat akivaizdu, kodėl šitai turi tokią didelę reikšmę, – juk kalbame ne apie *auklėjimą,* o apie *santykius.*

Pagrindinėje mokykloje mokiniai mokosi dėl mokytojo, ne dėl savęs. Žinomas posakis *Non scholae sed vitae discimus* („Mokomės ne mokyklai, o gyvenimui“) devynerių metų pagrindinės mokyklos mokiniui dar nieko nereiškia. Jis dar nesimoko gyvenimui, tai yra sau. Jis mokosi mokyklai, taigi mokytojui. Jis atlieka namų darbus

ir laiku ateina į pamokas dėl gerų santykių su mokytoju. Mokytojai, dėl klaidingų vaiko sampratų patiriantys santykių sutrikimą, negali intuityviai užmegzti tokių santykių su mokiniais. Įsitikinę, kad dėl savo auklėtinių stengiasi, kiek leidžia išmanymas ir liepia sąžinė, jie net nepastebi, kad nesuteikia vaikams to, ko jiems labiausiai reikia: prognozuojamos ir ribojančios priešpriešos.

Dar sykį norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams, savaime suprantama, reikia vadovauti su meile. Taigi reikalingas ne seno raugo „kirvis", nepermaldaujamas diktatoriškas klasės valdovas, o modernus mokytojas, kuris nesikrato atsakomybės už jam patikėtus mokinius, prisiima ją ir padeda vaikams augti – ne tik fiziškai, bet ir psichiškai.

Todėl labai svarbu suvokti atsakomybę. Mokytojo vadovavimas, jo, kaip atsakingo asmens, tikrinančio ir kaip laikomasi taisyklių, veikla, žinoma, susijusi su valdžios funkcija. Vadovaujantis mokytojas, be abejo, valdo savo mokinius. Ten, kur esama valdžios, kyla ir savivalės pavojus. Todėl ypač svarbu, kad turima valdžia būtų susijusi su gerai įsisąmoninta atsakomybe. Mokyklose, kuriose dauguma mokytojų yra tai įsisąmoninę, neturėtų kilti bėdų dėl piktnaudžiavimo valdžia, juk veikia kolektyvo savikontrolė. Juk mokytojas yra atsakingas ne tik už savo mokinius, bet ir savo bendradarbiams.

Vaikams nereikia linksmintojų

Šiandien diskusijos apie vaikų negebėjimą suprasti pamokos medžiagą nevaisingos ir dėl to, kad daromos klaidingos išvados. Sukama lemtingu klystkeliu, manant, kad tai dėl netinkamo žinių perdavimo būdo. Man rūpi ne diskusija apie mokymo metodus (tai nėra mano

profesijos sritis), bet atidžiau pažvelgti į mokytojų elgesį, kai jie tuos metodus taiko.

Pavyzdžiu imkime dabar taip mėgstamą savarankišką darbą. Man nelabai įdomu, ar savarankiško darbo metodas tinkamas, ar netinkamas, man svarbu, koks mokytojo vaidmuo mokiniams atliekant darbą. Pagal modernųjį mokytojo vaidmens supratimą mokytojas laikomas tam tikru mentoriumi, į kurį vaikai gali kreiptis kilus su tema susijusių klausimų. Taigi mokytojas pasitraukia į antrą planą, susidaro įspūdis, kad būtų geriausia visai be jo. Toks vaidmuo neleidžia mokytojui ką nors perteikti mokiniams per santykius. Jis negali vykdyti savo tikrosios užduoties, nes modernusis, partneriškasis, mąstymas vadžias perduoda į mokinių rankas.

Mano manymu, būtų kitaip, jei savarankiškam darbui būtų vadovaujama. Tuomet būtų aišku: nors mokiniai dirba savarankiškai, jiems pateikiamas modelis, kurio reikalavimų jie turi laikytis. Kai pasirenkama tokia darbo forma, mokytojas, kaip asmenybė, imasi vadovauti ir sudaro mokiniams priešpriešą, kuri, nors mokiniai dirba savarankiškai, primena jiems ribas. Tačiau aišku: kad toks modelis gali veikti tik tada, kai dirbama su tinkamai išsivysčiusiais vaikais, nes tik jie atpažįsta priešpriešą ir geba ją pripažinti. Kadangi klasėse tokių vaikų vis mažiau, į šį modelį reikia žiūrėti atsargiai ir atsižvelgti į aplinkybes, o abejotinais atvejais derėtų labiau susitelkti siekiant pagerinti mokytojo ir mokinių santykius, o ne puoselėti laisvės viršenybę.

Kinta ne tik metodai, bet ir pavadinimai, nurodantys kaitos kryptį. Kalba nuolat keičiasi, šios permainos atsispindi ir visuomenės kalboje. Per pastaruosius dešimtmečius į vokiečių kalbą prasiskverbė daug sąvokų, kurios nusako žmogaus recepcinį elgesį, bendravimo būdus ir metodus, kuriais informacija iš vieno patenka kitam. Dažniausiai tai tikrąjį sąvokų turinį nuslepiantys anglicizmai. Pavyzdžiui, tokia są-

voka yra *infotainment*, sudaryta iš žodžių „informacija“ ir *entertainment*, reiškiančio pramogą, ji apibrėžia ne ką kita, o ypač klastingos formos reklamą, neatpažįstamą iš pirmo žvilgsnio.

Susiejus šiuos svarstymus su švietimu, dauguma šiuolaikinių metodikų galėtų būti pavadintos *edutainment*. Ši sąvoka apibūdintų mąstymo modelius, kurie slypi už šiandieniam mokytojui keliamų reikalavimų. Šis sudurtinis žodis, kaip ir minėtas *infotainment*, sudarytas su žodžiu *entertainment* (liet. „pramoga“); jo pradžia yra kito angliško žodžio – *education* (liet. „lavinimas“) dalis – ir šit turime naują burtažodį. Lavinimas ir pramoga sudėti į vieną žodį, – ir nereikia itin lakios vaizduotės numatyti, kokios bus pasekmės. Pati sąvoka atsirado elektroninių mokymo priemonių prekyboje (tai susiję ir su sąvoka „el. mokymas“). Tačiau kalbėdamasis su mokytojais patyriau, kad ji vartojama ir taip nekenčiamo frontaliojo mokymosi priešybei apibrėžti.

Prisidengus reikalavimu šiuolaikiškai perteikti žinias, reikalaujama, kad mokytojas taptų savo mokinių linksmintoju. Pamokoje turi atsirasti pramogos elementų, kad pritrauktų vaikų dėmesį ir kiek įmanoma ilgiau jį išlaikytų. Tai iš esmės nesveikas požiūris į mokytojo ir mokinių santykius, aukštyn kojomis verčiantis normalią mąstyseną, grįstą natūraliais santykiais. Už viso to slypi mintis, kad vaikai turi žavėtis mokymusi, jiems turi būti pasiūlyta kažkas ypatinga, kas galėtų juos sudominti klasėje dėstoma medžiaga. Iš esmės tai nesąmonė, ir vis dėlto šiandien, ko gero, tam tikra prasme taip yra.

Vadinu tai nesąmone štai dėl kokios priežasties: vaikai patys domisi mokymusi, vaikai *nori* mokytis, tiesiog labai nori. Kiekvienas bendraujantis su vaikais žino, kokie smalsūs būna mažieji, ir yra patyręs, kaip mums, suaugusiesiems, kartais būna sunku pavargus atsakinėti į nesiliaujančius vaikų klausimus: „kodėl yra taip?“, „kodėl yra kitaip?“ Nejaugi tokiems vaikams mokykloje staiga prireikia mo-

kytojo linksmintojo, per vargus bandančio sužadinti mokinių smalsumą? Taip, šiandien kartais tikrai ieškoma linksmintojo – jo reikia nepakankamai išsivysčiusiems mokiniams. Tie mokiniai nebegodūs žinių, nes yra įstrigę narcisistiniame ankstyvosios vaikystės tarpsnyje, jaučiasi esą pasaulyje vieni, nereaguoja į aplinką ir gyvena tik savo įgeidžių valdomi.

Šalia linksmintojo vaidmens vis dažniau girdėti pasiūlymas mokytojui trauktis į antrą planą – tokios laikysenos reikalaujama naujoviškai rengiant mokytojus. Profesinių mokyklų mokytojai gali kaip žirnius išberti: „Mes plėšėmės tarp profesijos pamokų, kuriose moksleiviai apsimeta dirbantys, ir papildomų valandų, per kurias stovint prieš klasę dar sykį aiškiai išdėstoma ta pati medžiaga." Šis savo profesijai neabejingo mokytojo sakinys atkreipia dėmesį į svarbią aplinkybę: tarp švietimo politikos ir mokyklinės tikrovės didelis atotrūkis: „tie ten, aukštai" ir „mes čia, apačioje". „Tie ten, aukštai" yra politikai, kurie dėl įvairiausių priežasčių žavisi mokymo modeliais ir metodais, stebinamai mažai susijusiais su tuo, ko reikia sėkmingiems vaikų *ir* mokytojų santykiams mokykloje. „Mes čia, apačioje" – vaikai ir mokytojai, kuriems primetami metodai ir idėjos, neatitinkantys poreikių ir vaikų išsivystymo.

Šiaurės Reino-Vestfalijos žemėje, pavyzdžiui, iškelta idėja didinti mokinių kompetenciją, visas klases arba mokyklas aprūpinant nešiojamaisiais kompiuteriais, kuriais mokiniai gali naudotis ir mokykloje, ir namuose.

Projektas giriamas visokio rango politikų bei aukštų ministerijos pareigūnų ir iš pirmo žvilgsnio atrodo esąs žingsnis į gražų naująjį mokyklos amžių. Mokiniai turį gerinti savo „strateginius mokymosi gebėjimus" ir kartu įgyti „pamatinę kritišką ir kartu kūrybišką medijų kompetenciją". Nieko neprikiši tokiems prakilniems tikslams, tačiau vaikų psichiatro požiūriu čia esama rimtos problemos. Jei kalbėsi-

me apie mokytojo ir mokinių santykius, šios idėjos tikslas – paversti mokytoją „patarėju", kuris kiek įmanydamas atsitrauktų ir paliktų mokiniams teisę spręsti. Jie turėtų patys dirbti su nešiojamuoju kompiuteriu ir į mokytoją kreiptųsi tik tuomet, jei kiltų klausimų. Tokia koncepcija puikiai tiktų normaliai išsivysčiusiems aukštesniųjų klasių gimnazistams, tačiau ji taikoma ir žemesniųjų klasių mokiniams, neatsižvelgiant į jų elgesį mokantis.

Šis pavyzdys man įdomus ne dėl to, kad vaikai mokomi tinkamai naudotis kompiuteriu. Jis parodo, kaip gera, bet nesubrandinta iniciatyva neapgalvotai perkeliama į mokyklos tikrovę. Mano manymu, pirmiausia taip siekiama parodyti, kad politikai bent ką nors veikia. Voverės rate, kuriame visi tupime, seniai sukasi ir politikai. Pastaraisiais metais mus užklupo PISA (Tarptautinio mokinių vertinimo programos) iššūkis; vis dažniau girdime apie smurtą mokyklose ir vis garsiau reikalaujama permainų. Reformų tempas spartėja ir randasi vis naujų idėjų, kurias reikia kuo skubiau diegti. Kur kas mažiau rūpinamasi, kaip įgyvendinti konkrečią idėją, vyksta veikla dėl veiklos. Ir visai nekreipiama dėmesio į mokinius, dėl kurių ir turėtų būti kuriami visi metodai ir idėjos. Reformų sūkuryje nebesvarbu, ar jos tinkamos tiems, kurie turėtų patirti jų naudą, mokiniai ir mokytojai gana dažnai tampa bandomaisiais triušiais.

Nesiliaujančių pokyčių pasekmės matyti tariamai nereikšminguose dalykuose. Tėvai pasakoja, kad jų vaikų lankomoje pagrindinėje mokykloje nevertinama gerai įskaitoma rašysena. Jos tebemokoma, tačiau ji nebėra svarbi. Grindžiama tuo, kad spausdintinio šrifto visai užtenka, o ranka, šiaip ar taip, beveik ir neberašoma. Galiausiai juk vis daugiau reikalų tvarkoma kompiuteriu. Tokio požiūrio padarinių vis dažniau matau savo darbe: vaikų rašysena vis prastėja ir mažiau įskaitoma arba iš tiesų rašoma tik spausdintinėmis raidėmis. Rašybos įgūdžiai taip pat regimai blogėja, nes klai-

das reikia taisyti nebe pačiam, jas šalina kompiuterio klaidų taisymo programa. Smulkiosios motorikos gebėjimai, reikalingi rašant ranka, labai suprastėjo apsiribojus beveik vien tik spausdinimu, ir tai veikia kitas sritis, kuriose dėl šių gebėjimų trūkumo vėlgi vyksta keistų dalykų.

Tikrai verta savęs paklausti: kas nutiks žmogui, kai vyksta tokie procesai? Ar mes sąmoningai siekiame atprasti nuo esminių su kultūra susijusių įgūdžių? Man tai panašu į tyčia susižalojusį ir neįgaliu tapusį žmogų, kuris giria savo ramentus sakydamas, kad be jų eiti būtų neįmanoma. Kompiuteris, kadaise padėjęs žmogui skaičiuoti, tampa ramentu žmogaus smegenims, savotiška neįgaliojo kompensacine technika. Nebesuprantama, kad technikos priemonės turi skatinti pažangą, o ne pagrindus keisti.

Visos šios akivaizdžios klaidos man, ne pedagogui, kelia tokių klausimų: ar yra pakankamai tyrimų, patvirtinančių kurių nors taip gausiai diegiamų naujų metodų sėkmę? Ar atlikta, kaip privaloma mano srityje, dvigubai aklų tyrimų, ilgamečiais bandymais įrodančių reformų ir idėjų tinkamumą? Tokiais tyrimais medicinoje įrodomas tikrasis medikamentų arba gydymo būdų veiksmingumas. Galima įsivaizduoti panašius reikalavimus ir pedagogikoje, kad nereikėtų nuolat įvedinėti vis naujų metodikų.

Jei tų metodikų veiksmingumas būtų kritiškai tikrinamas, mano manymu, gana dažnai matytume, kad reformomis pasiekta labai mažai arba visai nieko nelaimėta. Taip politine valia pagrindinėse mokyklose buvo panaikinti, mano supratimu, svarbūs elgesio modelį įtvirtinantys elementai – nebepaliekama po pamokų, neskiriamos papildomos užduotys. Ar dėl to dabartiniai mokiniai tapo drausmingesni? Aš labai tuo abejoju. Buvo pakeista pamokų forma, įvesta kitokia sėdėjimo tvarka, skiriama daugiau savarankiško darbo. Ar dabar mokiniai pažangesni? Aš labai tuo abejoju. Imta kitaip rašyti,

nebeliko krypučių ir dailyraščio, tik jų supaprastintas variantas. Ar mokiniai rašo geriau? Aš ne tik tuo abejoju, aš žinau, kad taip nėra.

Atidžiai pažvelgus į dabartinių mokinių parengtį dirbti ir pažangą, nesunku pastebėti, jog iki šiol reformomis nieko neišspręsta. Mano dalykiniu požiūriu pirmiausia aišku: šiandien turime daugiau nei anksčiau vaikų, kurių išsivystymo lygis neleidžia jiems įgyvendinti to, ko reikalauja reformų idėjos. Ir vis mažiau šeimų, kurios namuose taisytų ydingus mokyklos metodus. Buvo sukinėjama tiek daug varžtų vienu metu, kad niekas nebežino, kuriuo varžtu kas reguliuojama.

8 SKYRIUS

Pabaiga: ką daryti?

Išėjus pirmai knygai, manęs dažnai klausdavo, kokios mano atliktos analizės išvados ir ką dera daryti. Tikėjausi, kad knyga padės suprasti priežastis ir paskatins asmeniškai veikti. Tos vilties neatsižadu, nes tikiu, kad tikras mąstymo apie vaikus perversmas gali įvykti tik mūsų pačių pastangomis. Tačiau nelaikau savęs vieninteliu tiesos žinovu ir nejaukiai jausčiausi verčiamas juo būti.

Aš save laikau įspėjančiu ir nurodančiu kryptį, aprašančiu padėtį ir profesiniu požiūriu analizuojančiu priežastis. Man atrodo, siektina, kad įvairias pareigas einantys žmonės, atsakingi už vaikus, dirbtų ranka rankon ir susipažintų su mano analize. Tokie žmonės yra tėvai, seneliai, auklėtojai ir mokytojai, prie jų priskiriami ir jaunimo pagalbos tarnybų darbuotojai, tačiau ne mažiau svarbu šį diskursą perkelti į politinį lygmenį. Siekdamas kiek aiškiau nurodyti kelią, noriu paminėti keletą svarbių dalykų, kurie, mano manymu, reikšmingi dabar ir tokie išliks artimiausiu laiku.

Šalinti santykių sutrikimus

Pirmas žingsnis yra savityra, leidžianti atpažinti ir šalinti santykių sutrikimus. Abiejose mano knygose pateikiami pavyzdžiai gali padėti atpažinti vaikų ir suaugusiųjų elgesį savo aplinkoje ir pasitikrinti, ar vaikai tebelaikomi vaikais ir ar neįsigalėjo kitokia vaiko samprata.

Jei kyla įtarimas, kad vadovaujamasi partneriškąja, projekcine arba simbiotine vaiko samprata, reikėtų apsvarstyti, kaip pakeisti savo elgesį, kad vaikams būtų sugrąžintas jiems tinkamas vaidmuo. Tai dar gana nesunku, kai su vaiku elgiamasi partneriškai; kai vaiku naudojamasi norint būti mylimam, tai jau sunkiau. Simbiozės atveju tai labai sunku, nes stipriai veikia ir išoriniai veiksniai – pasikeitęs mūsų gyvenimas.

Tačiau daug ką pakeisti įmanoma, ir tai leistų grąžinti vaikams labai reikalingą saugią aplinką. Niekuomet nedera to pamiršti. Aš kalbu ne apie autoritarines koncepcijas, verčiančias vaikus prisitaikyti, o apie sveiką vaiko psichikos brendimą, kurio jis negali užsitikrinti pats, be tinkamai besielgiančių suaugusiųjų pagalbos.

Suvokti, kad daugelio vaikų psichika yra neišsivysčiusi. Derinti sampratas

Atlikus analizę, žinoma, reikia pateikti ir išvadas. Pirmiausia turi būti atlikta esminė vaikų darželio ir mokyklos koncepcijų peržiūra. Tai vienas skubiausiai atliktinų darbų norint grįžti prie sampratos „vaikas yra vaikas“. Reikia patikrinti tas koncepcijas atsižvelgiant į raidos psichologijos ir neurologijos mokslą. Kadangi pačios mokyklos to negali padaryti (arba gali nepakankamu mastu), reikia, jei yra gali-

mybių, pasitelkti šių sričių ekspertų. Toks patikrinimas vaikų darželyje ir mokykloje, mano manymu, parodytų, kad daugelis koncepcijų ir metodikų grindžiamos partneriška vaiko samprata, varginančia vaikus. Sveikai raidai vietos tokiose koncepcijose nėra. Toliau sužinotume, kad daugelis vaikų dėl psichinio išsivystymo stokos visiškai nesusidoroja su vaikų darželio ir pagrindinės mokyklos užduotimis. Tokie vaikai nėra ligoniai, jie įstrigę ankstyvosios vaikystės narcisizme ir nepajėgia atpažinti auklėtojų ar mokytojų kaip priešpriešos, prisiderinti prie jų ir jų padedami vystytis.

Visa tai turėtų paskatinti atsitraukti nuo teorinio metodinio mokymo ir skirti daugiau dėmesio auklėtojų ir vaikų bei mokytojų ir mokinių santykiams, nes būtent čia yra visų problemų sprendimo raktas.

Pripažinti į santykius orientuotų samvratų būtinybę

Šiandien, kalbantis su mokyklų arba vaikų darželių vadovais, mokytojais, auklėtojais ar tėvais apie mokyklos ir vaikų darželio koncepcijas, visų pirma į akis krinta pastaraisiais metais stiprėjanti tendencija atsisakyti santykių. Kuo vaikai mažesni, tuo aiškesnis turėtų būti elgesio modelis, perduodamas jiems per pasikartojančius veiksmus ir ritualus. Tiek pat svarbu, kad šalia būtų nuolat tas pats autoritetingas asmuo. Vaikų darželiuose, kuriuose vyrauja „laisvasis ugdymas", tokio reikalavimo atsisakoma. Mokytojai vis dažniau laikomi mokinių mentoriais. Jie esą turi patarti ir palydėti, į juos galima kreiptis, tačiau iš esmės jie turi laikytis nuošalyje ir leisti vaikams laisvai vystytis. Daugelis savarankiško darbo koncepcijų grindžiama tokiomis nuostatomis, namų darbai netikrinami, vaikai perkraunami įvairiais

„elektroniniais“ pasiūlymais, dar labiau sustiprinančiais neaiškią žiniasklaidos įtaką.

Mano manymu, reikia ne to, o į santykius orientuotų koncepcijų. Dera kuo greičiau suprasti, kad vaikai gali bręsti tik tuomet, kai mokytojo arba auklėtojo asmenyje mato patikimą, elgesio modelį siūlantį priešininką. Į santykius orientuotos koncepcijos mokytoją arba auklėtoją laiko pagrindine pasaulėvaizdžio formavimosi atspara. Mokytojai labai prisideda prie vaiko psichikos brendimo, taigi mokytojo vadovaujami vaikai bręsta gebančiais palaikyti santykius su žmonėmis.

Pagrindinių mokyklų mokytojams, mano manymu, reikia leisti taikyti daugiau pedagoginių priemonių, padedančių suteikti vaikui orientyrus. Kalbama ne apie abstrakčių taisyklių rinkinius, o apie kiekvieno pedagogo darbą su konkrečiu mokiniu. Vaikas, kuriam mokytojas nurodo perdaryti blogai atliktą namų darbą, patiria, kad mokytojas yra autoritetas ir kad gali pagal jį orientuotis. Jis sužino ne tik suaugusiųjų lūkesčius, susijusius su užduotimi, bet ir ne savo noru atlikdamas užduotį lavina tokią svarbią psichinę funkciją kaip gebėjimas pakelti nusivylimą, patiria kas yra mokytojo valia. O kai vyrauja partneriškosios koncepcijos, remiamasi tuo, kad vaikai daugiausia mokosi patys ir sau, jose nenumatytas mokytojo, kaip vadovaujančio priešininko, vaidmuo.

Noriu visai aiškiai pasakyti štai ką: jei šioje srityje būtų galima pasiekti tikrą pažangą, tai yra jei vaikų darželio ir mokyklos koncepcijos vėl būtų tinkamai nukreiptos į vaikus, suvokiant juos kaip vaikus, ir kiekvieno jų asmenišką mokymą bei lavinimą, mano manymu, būtų labai daug pasiekta. Ši aplinkybė leistų dėl santykių sutrikimų psichinio vystymosi stoką patiriantiems vaikams pasivyti bendraamžius brandos atžvilgiu, o psichiškai sveikiems vaikams nekiltų pavojus, kad jų vystymąsi trukdys ir jų tėvus trikdys klaidingos mokyklos koncepcijos.

Kai neveikia šeimos sistema. Kas perima jos funkcijas?

Kai pradėjau dirbti vaikų psichiatru, pakakdavo analizuoti šeimą. Vaikų sutrikimai, dažniausiai pavieniai, buvo susiję su jų tėvų gyvenimo istorijomis. Pastaraisiais metais tenka gerokai keisti savo darbą ir tapti visuomenės specialistu. Tai buvo būtina, nes naujausi mano atrasti sutrikimai, visų pirma simbiozė, paaiškinami tik siejant juos su visuomenės, nebegalinčios atskiram individui suteikti pozityvios ateities perspektyvos, problemomis.

Šeimos sistema, tėvų auklėjamasis ir lavinamasis darbas vis dažniau nesėkmingas – dabar tai ne pavieniai atvejai, o masinis reiškinys.

Priežastis ta, kad vis daugiau suaugusiųjų patiria didelių permainų ir negebėdami su jomis susidoroti nesąmoningai siekia kompensacijos iš vaikų. Todėl svarbu nieko nelaukiant apsvarstyti, kas galėtų padėti vaikams, kai nebegalima tikėtis geresnių brendimo sąlygų šeimoje.

Nesunku suprasti, kad čia ypač svarbi mokykla ir vaikų darželis. Kaip didelį laimėjimą politikai pateikia sprendimą nuo trečiųjų vaiko metų tėvams suteikti teisę gauti vietą vaikų darželyje, bet tai apribojo vaikų darželių teises. Paprastai būdavo galima atsisakyti priimti vaiką, jei darbuotojams jis atrodydavo nepakankamai subrendęs; užtekdavo paklausti apie vaiko tuštinimąsi ir viskas būdavo aišku. Dabar to niekas neklausia. Vaikų darželiai priversti priimti nesubrendusius vaikus, taigi tokių vaikų juose vis daugėja. Kadangi lygia greta mažinami darbuotojų etatai, problema dar paaštrėja.

Beje, dėl vaikų dažėlių personalo noriu pasakyti dar vieną pastabą: užuot mažinus etatus, derėtų imtis visai kitokių žingsnių. Reikėtų, kad vaikų darželiuose atsirastų įvairių profesijų darbuotojų, galinčių tikslingai dirbti susidarius probleminei situacijai, kad būtų sumažintas auklėtojų darbo krūvis. Reikalavimų auklėtojams daugė-

ja, nors tebevyrauja nuomonė, kad esminis darbas atliekamas šeimoje. Vaikų darželis vis labiau panašėja į įstaigą, kurios paskirtis ne skatinti vaikus vystytis, o tik juos saugoti.

Kadangi dabartinė šeima neužtikrina reikiamų vaiko vystymosi galimybių, būtina kelti ir plėtoti visos dienos užimtumo pasiūlymus. Ši būtinybė mokyklų lygmeniu pastaraisiais metais sulaukė švietimo politikos dėmesio ir palaikymo, Šiaurės Reino-Vestfalijos žemėje pradėjo veikti atviros visos dienos mokyklos. Ši idėja yra gana gera, bet ją įgyvendinant pasitaiko klaidų, nes nesuprantama, kam ši idėja reikalinga.

Pavyzdys galėtų būti vadinamasis globos raktas – vienam asmeniui patikėtų vaikų skaičius. Kai kuriuose tokios mokyklos projektuose globos raktas – 1 su 25. Taigi dvidešimt penkiems vaikams skiriamas tik vienas globėjas, turintis tenkinti visų globotinių poreikius. Jei tokį raktą pritaikytume šeimoje, atsižvelgdami į tai, kad vaikais nuolat rūpinasi vienas iš tėvų, tipiškoje vokiečių šeimoje šis santykis, priklausomai nuo vaikų skaičiaus, būtų 1 su 1, 1 su 2 arba 1 su 3. Todėl ir mokykloje tvarka turėtų būti kitokia. Atsižvelgiant į didėjančius reikalavimus mokykloms ir žinant tokį globojamų vaikų skaičių, tegalima paklausti: kaip su jais susitvarkyti? Gerai sumanytos atviros visos dienos mokyklos kol kas nėra nei ekonominės, nei socialinės politikos atžvilgiu motyvuotos. Vaikų vystymasis, nors iš tikrųjų tai turėtų būti projekto ašis, keliauja į antrą planą. Jei ši idėja įgyvendinama būtent taip, kaip dažnai tenka matyti, tai vaikas visos dienos mokykloje yra tik saugomas ir prižiūrimas. Papildomas nesubrendusio vaiko brendimas, kuriam mokykloje galėtų būti sudarytos sąlygos, tokiomis aplinkybėmis neįmanomas.

Trumpai tariant, tai reiškia, jog visos dienos mokyklas steigti būtina. Tačiau taip pat būtina siekti, kad globos raktas būtų kuo palankesnis, kad vaikams būtų suteiktos asmeniško mokymo galimybės.

Su šia tema susijęs ir dažnai girdimas raginimas mažinti mokinių skaičių klasėse. Čia taip pat galioja taisyklė: kuo mažiau mokinių tenka vienam mokytojui, tuo jam lengviau su kiekvienu užmegzti asmeninius santykius ir leisti jų psichikai bręsti.

Taip pat, mano manymu, būtina pagrindinėse mokyklose pasitelkti socialinius pedagogus, besirūpinančius, kad mokytojai neliktų vieni tvarkytis su mokinių brandos sutrikimais. Socialiniai pedagogai neturėtų būti „priedai", jiems turi būti suteiktos tokios pat teisės, kaip ir mokytojams. Beje, pageidautina į mokytojų rengimo programą įtraukti ir raidos psichologijos kursą, tai leistų būsimiesiems mokytojams pasirengti šioje srityje.

Išjudinti politines institucijas

Kaip rašiau ankstesniame skyriuje, mokytojai yra kur kas mažiau atsakingi už tai, kad taikomos netinkamos metodikos ir klaidingai elgiamasi su mokiniais. Labai dažnai šie dalykai nulemiami politiniame dramblio kaulo bokšte, sprendimai nuleidžiami žemyn kaip instrukcijos, parengtos vykdyti. Tai pasakytina ir apie mokytojų rengimą, ir apie kvalifikacijos kėlimą. Mokytojai nuolat spaudžiami dirbti pagal tas instrukcijas. Iš dalies jie verčiami nusižengti savo įsitikinimams, nes aukštesnės instancijos jų negina.

Tai puikiai matyti iš elektroninio laiško, kurį man parašė viena mokytoja. Į mano teiginį, kad vaikai mokykloje vis dažniau paliekami saviveiklai, mokytoja atsako: „To pageidauja mokyklos vadovybė." Apskritai buvo kalbama apie atvejį, susijusį su paimtu ir ne iškart grąžintu mobiliuoju telefonu. Buvo parašytas skundas, bet nei vaiko tėvai, nei pedagogų taryba nematė reikalo pasikalbėti su mokytoja.

Tėvų poziciją aš išdėsčiau kalbėdamas apie sampratą „vaikas yra dalis manęs". Vaiku nebuvo abejojama, tėvai tuojau pat apskundė mokytoją. Juos palaikė ir mokyklos vadovė. Ji, pasak mokytojos, pasakiusi trumpai: „Jūs privalėjote imtis kitų pedagoginių priemonių!" Kokios tos priemonės turėtų būti, liko nežinoma.

Tos mokyklos vadovė mokyklos užduotį supranta taip: „Mes esame paslaugos tėvams teikėjai. Jei per daug spausime, vaikai bus perkelti į kitas mokyklas ir mokytojai praras darbą. Juk jūs to nenorite, tiesa?" Panaši ir mokyklos tarybos pozicija. Jie, kaip rašoma elektroniniame laiške, „nenorintys turėti vargo su susierzinusiais tėvais. Geriau jie užsiimsiantys begalinėmis savianalizėmis, bandydami suvaldyti chaosą. [...] Perkelti vaiką į kitą mokyklą tiesiog neįmanoma." Kur tai veda, greitai paaiškėja: „Iš esmės nebeliko veiksmingų priemonių. Ir mokiniai tą žino. Kartais aš jaučiuosi lyg komediantė..."

Gaunu daug tokių laiškų, o per pokalbius mokytojai nuolat primena, kad jiems neįmanoma apsiginti. Jie kalba net apie „žodžio laisvės suvaržymus".

Labai reikėtų, kad už tai atsakingi politikai susipažintų su objektyviomis vaikų ir jaunimo raidos sutrikimų, kurių vis daugėja, priežastimis, užuot išradinėję vis naujus simptomų „gydymo būdus". Politikai kaip niekada spaudžiami akimirksniu priimti akivaizdžių rezultatų duodančius sprendimus, kitaip jiems gresia prarasti balsų – juk kiti rinkimai tikrai vyks. Tokiai problemai, kaip mano aprašytoji vaikų psichinės brandos stoka, tai turi lemtingų pasekmių. Kad kas nors pasikeistų, reikia laiko ir ramybės, o pokyčių rezultatus bus galima pamatyti tik po daugelio metų, jie atsiskleis vaikų elgesyje. Psichikos pamatyti neįmanoma, todėl psichinės raidos pažanga ne iš karto išryškėja. Nė vienas netinkamai išsivystęs vaikas kitą dieną netaps pavyzdingu mokiniu. Nors dažnai atrodo, kad politinės koncepcijos

orientuotos būtent į tokį poveikį, turintį rinkėjus akimirksniu įtikinti politikų tinkamumu.

Pirmosios knygos pabaigoje rašiau, kad mano atliktą santykių sutrikimų analizę reikia suprasti norint sukurti tų sutrikimų šalinimo strategijas. Tikiuosi, ši knyga padės ieškoti kelių, kuriais tos strategijos mus gali vesti. Kai tėvai vėl ims vadovautis savo intuicija, kai už vaikus atsakingi suaugusieji vėl ims vaikus laikyti vaikais, daug daugiau vaikų gaus sveiko psichinio vystymosi galimybę.

Padėka

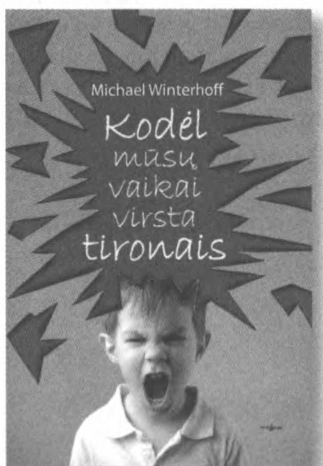
Prieš porą mėnesių mane pasiekė siuntinys iš spaustuvės, jame buvo ypač gražiai įrišta mano pirmoji knyga „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais“ – dovana, išspausdinus 250 000-ąjį jos egzempliorių. Pirmoji knyga vis dar skaitoma, apie ją diskutuojama – už tai noriu širdingai padėkoti jums visiems, mieli kritiški ir mąstantys skaitytojai, ir padrąsinti jus taikyti mano idėjas savo gyvenime bei skleisti jas visuomenėje.

Mano leidėjui iš *Gütersloh* leidyklos Klausui Altepostui turiu padėkoti už profesinę knygų rinkos nuojautą, padėjusią įžvelgti knygos galimybes jau per pirmąjį mūsų pokalbį; jam dėkoju už rūpestį ir pagalbą iki pat šios dienos; taip pat dėkoju žurnalistui Carstenui Tergastui, profesionaliai ir kūrybiškai prisidėjusiam prie abiejų knygų. Ir ypač Markusui Lanzui, kuris mane rekomendavo ir pirmasis pasiūlė išleisti šias studijas.

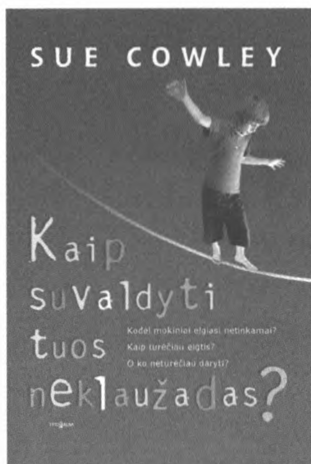
Ypač dėkoju savo ilgamečiams bendradarbiams, įkvėpusiems taikliais kritiniais klausimais ir gausybe pavyzdžių; savo kolegei gydytojai Angelikai Rischar; idėjų kupinam Kurtui Daubenui, diskusijų bei koncepcijų kūrimo partneriui; per daugelį metų bendrakeleiviu tapusiam kolegai Friedrichui Boosui; visiems mane palaikantiems mokytojams ir auklėtojams iš arti ir iš toli. Ir tikrai išskirtinai dėkoju savo šeimai. Jai tebūna skirta ši knyga.

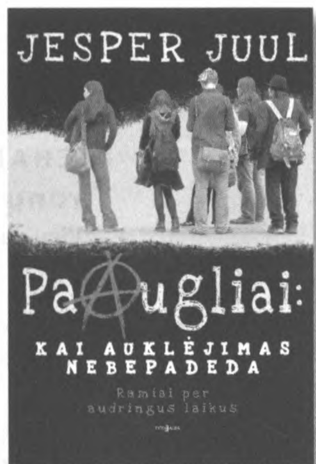
NAUDINGOS KNYGOS APIE VAIKŲ AUKLĖJIMĄ

(ieškokite knygynuose)

Winterhoff, Michael
Vi219 Tironų mums nereikia : vien auklėti negana : išeitys / Michael Winterhoff ; iš vokiečių kalbos vertė Gitana Dambrauskienė. – Vilnius : Tyto alba, 2012. – 141, [1] p.
ISBN 978-9986-16-907-9

Michaelis Winterhoffas (g. 1955 m.) – vaikų ir jaunimo psichiatras ir psichoterapeutas, dviejų vaikų tėvas. Jo knyga „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais“ sukėlė tikrą atsiliepimų audrą Vokietijoje ir iki šiol nedingsta iš perkamiausių knygų sąrašų. Antroji knyga „Mums nereikia tironų“ tęsia nepaprastai aktualią elgesio su nevaldomais, egocentriškais, tironiškais vaikais temą. Griežtai, tačiau ramiai ir argumentuotai autorius teigia: vaikui reikalingi tėvai ir auklėtojai, kurie ne tik myli. Jie turi dar ir suvokti, kad vaikai turėtų būti vaikai, o tėvai – protingesni, labiau patyrę, sugebantys vaikui duoti saugumą, ramybę ir vertybinę orientaciją patarėjai.

UDK 159.922.7+37.015.3+37.018.1

MICHAEL WINTERHOFF

Tironų mums nereikia

Vien auklėti negana. Išeitys

Iš vokiečių kalbos vertė *Gitana Dambrauskienė*
Viršelio dailininkė *Asta Puikienė*

Tiražas 2 000 egz.
SL 1686. 2012 07 19. 5,93 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius,
tel. 249 7598, info@tytoalba.lt
Spausdino Standartų spaustuvė, S. Dariaus ir S. Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius

Palyginti su „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais“,
šioje knygoje yra du svarbūs dalykai,
išplėtojantys mano tezes ir turintys žadinti viltį.
Aš pasakoju, kaip suaugusieji gali atpažinti,
ar jų santykiai su vaiku nėra sutrikę,
ir nurodau būdus, kaip rasti išeitį iš tokios padėties –
kaip sutrikimus pašalinti.

Michael Winterhoff (Michaelis Vinterhofas, g. 1955 m.) – vaikų ir jaunimo psichiatras ir psichoterapeutas, dviejų vaikų tėvas. Jo knyga „Kodėl mūsų vaikai virsta tironais“ (lietuvių kalba išleista 2011 m.) sukėlė tikrą atsiliepimų audrą Vokietijoje ir iki šiol nedingsta iš perkamiausių knygų sąrašų. Antroji knyga „Tironų mums nereikia“ tęsia nepaprastai aktualią elgesio su nevaldomais, egocentriškais, tironiškais vaikais temą.

Dr. Michaelis Winterhoffas šioje knygoje toliau gilinasi į tironiško vaikų elgesio priežastis. Sako, jog susitapatinti su vaiku – neteisinga ir netgi pavojinga; jog partneriškas požiūris į vaiką nesumažina susikalbėjimo problemų, priešingai – sukelia naujų ir žaloja vaiko psichiką. O tam, kad vaiko psichika galėtų normaliai vystytis, būtina ne tik besąlygiška tėvų meilė, bet ir sveikas protas, hierarchiniai santykiai ir disciplina.

Griežtai, tačiau ramiai ir argumentuotai autorius teigia: vaikui reikalingi tėvai ir auklėtojai, kurie ne tik myli. Jie turi dar ir suvokti, kad vaikai turėtų būti vaikai, o tėvai – protingesni, labiau patyrę, sugebantys vaikui duoti saugumą, ramybę ir vertybinę orientaciją patarėjai.

ISBN 978-9986-16-907-9

www.tytoalba.lt